

NYTT OM **KVINNE- FORSKNING**

Nr. 1/84

Kvinnerett

NYTT OM KVINNEFORSKNING

fra Norges almenvitenskapelige forskningsråds
Sekretariat for kvinneforskning
Årgang 8, 1984

Redaksjon:

Sekretariatet for kvinneforskning
Ansvarlig redaktør: Aina Schiøtz
Omslag og layout: Josef Leupi
Trykk: GCS, Oslo
Sats: Jet-Z
ISSN: 033-0265

Utkommer med 4–6 nummer pr. år.

Ettertrykk er tillatt når forfatteren samtykker og kilde oppgis.

Tillatelsen gjelder ikke illustrasjoner.

Løssalg: kr. 15,–

Abonnement: kr. 60,–

Postgiro: 5 14 71 60

Redaksjonens adresse:

Nytt om kvinneforskning
Munthes gt. 29, Oslo 2
Tlf. (02) 56 52 90

Omslagsillustrasjon:

Norges første kvinnelige student, Cecilie Thorsen.
Malt av Kalle Lochen 1885 (utsnitt).
Tilhører Nasjonalgalleriet.

Kjære leser!

«Kvinnerett» er hovedtemaet for dette første nummeret av *Nytt om kvinneforskning* i 1984. Kvinnerett som juridisk disiplin blir presentert gjennom ulike bidrag fra forskere og studenter, som arbeider med eller uten tilknytning til Avdeling for kvinneverett ved Universitetet i Oslo. Vi takker avdelingen for å ha vært med på utformingen av bladet.

Vi har lagt vekt på å presentere den kvinneverettslige forskningen som drives i tilknytning til avdelingen – det er gjennom forskning faget videreutvikles, og ny kunnskap om kvinners rettslige og faktiske situasjon bringes fram. Men Kvinneretten er også svært interessant i et organisatorisk perspektiv, i og med at den er en integrert del av universitetssystemet.

Kvinneverett ble først vedtatt opprettet som spesialfag i 1974. Fra høsten 1978 har den vært organisert som egen avdeling under Institutt for offentlig rett ved Det juridiske fakultet. Til avdelingen er det knyttet én faglærer, en 1/2 og en 1/4 student-vit. ass., forskere med mer eller mindre fast tilknytning til avdelingen og faget samt studenter. Avdelingen administreres av assistentene i samarbeid med faglæreren. Avdelingen disponerer et kontor med bibliotek, forskerarbeidsplasser og et lite mø-

terom. Ukentlig avholdes felleslunsjer hvor de fleste avgjørelser fattes. På slutten av hvert semester arrangeres en kvinneverettsdag hvor semesterets undervisning, forskning og annet arbeid oppsummeres, og neste semester planlegges. Det undervises i kvinneverett som spesialfag hvert semester, og noen timer for 1. avdelingsstudenter som et ledd i innføringen til jusstudiet. Avdelingen utgir også egne publikasjonsserier med Kvinneverettslige studier og arbeidsnotater, og Working papers in Women's Law.*

I tillegg til presentasjonen av kvinneverett finner dere i dette nummeret av *Nytt om kvinneforskning* en større artikkel om en valgundersøkelse som ble foretatt ved Oppland Distriktshøgskole under kommunevalget i fjor. Allerede tittelen «Kvinner kumuleres, menn velges» skulle gi en antydning om resultatene.

1984 innledes ellers med en avskjed: Forskningsleder Helga Maria Hernes sier farvel til sekretariatet. Hun er nå gått over i ny stilling ved Institutt for samfunnsforskning. Cand. psychol. Hanne Haavind overtar som forskningsleder fra 1. mars i år.

Vi vil gjerne takke Helga for enestående innsats for sekretariatet og samtidig ønske Hanne hjertelig velkommen.

* I neste nr. av *Nytt om kvinneforskning*, som skal handle om «kvinneforskningens innhold og organisering», bringer vi en artikkel om «Avdeling for kvinneverett – opprettelse, hva vi er og vår framtid».

Innhold

Tove Stang Dahl:

Kvinnerett – en rettsvitenskapelig fornyelse?	s. 3
---	------

KVINNERETSLIGE FORSKNINGSPROSJEKTER

Marianne Fastvold og Anne Hellum:

Pengeforvaltning og felleseie i ekteskap	s. 16
--	-------

Tone Sverdrup:

Skattelegging av privat omsorgsarbeid	s. 20
---	-------

Privat omsorgsarbeid i rettslig perspektiv	s. 24
--	-------

Merete Schiefloe Aune og Karen Sophie Steen:

Kvinner i lønnsarbeid – stillingsvern	s. 28
---	-------

Tove Stang Dahl:

Kvinneres rettslige stilling – med henblikk på å bedre denne	s. 32
--	-------

Arbeidsløshetsstrygden i kvinne- og familiespørsmål	s. 33
---	-------

Karin Widerberg:

Reformlagstiftning rörande förvärvsarbete vård av barn	s. 33
--	-------

Britt Amble:

Juridisk rådgivning for kvinner	s. 35
---------------------------------------	-------

Kvinnerettslige studier – en fullstendig oversikt	s. 37
---	-------

Frøydis Guldahl:

Kvinner kumuleres, menn velges	s. 39
--------------------------------------	-------

BOKOMTALER

I morgen hvis Gud vil	s. 47
------------------------------	-------

Jente med argumenter	s. 50
----------------------------	-------

LITTERATURKOMMENTAR	s. 52
---------------------------	-------

MØTER, SEMINARER, KONFERANSER

Kvinner og industrialiseringsprosessen	s. 53
--	-------

Samfunnsvitenskapelig kvinneforskning – Bardøla	s. 55
---	-------

Organisering av likestillings- og kvinneforskning	s. 56
---	-------

Kvinner og litteratur	s. 58
-----------------------------	-------

Hvor står likestillingsarbeidet i skolen i dag?	s. 59
---	-------

Forskningsseminar om kvinner og idrett	s. 60
--	-------

Forum for kvinnelige forskere og studenter	s. 62
--	-------

Kvinneperspektiv i undervisningen – humanistiske fag	s. 64
--	-------

KOMMER	s. 66
--------------	-------

LITT AV HVERT	s. 69
---------------------	-------

PUBLIKASJONER	s. 85
---------------------	-------

PUBLIKASJONER FRA SEKRETARIATET	s. 86
---------------------------------------	-------

Kvinnerett – en rettsvitenskapelig fornyelse?

I denne artikkelen redegjøres det for kvinnerett som rettsvitenskapelig disiplin. Den gir innblikk i kvinneverettslig begreps- og teoridannelse og gjennomgår sentrale forskningsfelt.

Artikkelforfatteren, Tove Stang Dahl, sammenligner dessuten det norske kvinneverettslige miljøet med miljøene i de andre nordiske land.*

Helt siden kvinnerett begynte å ta form som selvstendig disiplin innenfor de juridiske fakulteter i midten av 1970-årene, har det vært diskusjon og uenighet om kvinneverettens henholdsvis spesielle og tradisjonelle karakter i forhold til den øvrige rettsvitenskap.

Alle som har søkt å gi svar på slike spørsmål har hatt rett. Kvinnerett *må* ikke være særlig forskjellig fra den øvrige rettsvitenskaps tenkemåte og metoder. Men kvinneveretten *kan* være det, og *bør* etter min mening anstrenge seg for å være det, i alle fall sett i forhold til rådende hovedretninger innenfor rettsvitenskapen i Norden i dag.

Svarene på fornyelsesspørsmålet er således avhengig av den kvinneverettslige posisjon enkeltforskere og kvinneverettsmiljøer inntar. De typer teorier om kvinner og samfunn og om rett og samfunn som dannet rammeverket for den kvinneverettslige posisjon, vil avgjøre spørsmålet. Svaret er selv-

følgelig også avhengig av hva slags type rettsvitenskap det er aktuelt å se kvinnerett i forhold til. Endelig vil de nasjonale svar bli forskjellige, avhengig av historisk tradisjon og det fagkulturelle miljø.

Jeg vil – naturlig nok – i dette innlegget søke svaret via min personlige oppfatning, og i første rekke gjennom eksempler fra «den norske retning» innen faget, om man kan tale om noe slikt på et såvidt tidlig tidspunkt i et fags utvikling. Men jeg vil også sammenlikne på tvers av landegrensene, i både støtte og polemikk.

Kvinnerettens adressat

Om vi tar utgangspunkt i et kjent trekk ved det meste av den rettsvitenskap som skrives, nemlig at den – ved siden av å henvende seg til andre rettsvitere og studenter

* Artikkelen er utarbeidet på grunnlag av en innledning holdt på Nordisk forskerkurs i kvinnerett, Gille-

– i første rekke skrives med profesjonelle juridiske praktikere som adressat, så er dette i liten grad tilfelle med den norske kvinneverett. Beskrivelse og systematisering av gjeldende rett som en type service for dommere, advokater og jurister i forvaltningen med sikte på å gi veiledning mht. deres avgjørelser i enkeltsaker, har heller ikke vært formålet med opprettelsen av faget.

Bakgrunnen for faget var likevel i høyeste grad praktisk rettet, idet det har hatt som formål å bedre kvinners stilling i retten og i samfunnet. Med et slikt rettspolitisk og almenpolitisk formål, vil kvinneverettens fremste brukere bli andre, og virksomheten rettet mot andre plan i samfunnslivet, enn hva tilfellet er med det meste av den klassiske rettsvitenskap. Kvinnebevegelse, kvinneorganisasjoner og kvinneverettsstudenter vil stå sentralt, likedan samfunnsplanleggere og lovgivere, ved siden av forskere i den øvrige rettsvitenskap og andre disipliners kvinneforskning.

Vi startet virksomheten med å opprette Fri rettshjelp for kvinner, nå Juridisk rådgivning for kvinner (JURK), ikke bare som et tiltak for å bedre enkeltkvinnens situasjon gjennom individuell rettshjelp, men også som et kvinneverettslig forprosjekt. Vi visste lite om kvinners rettslige stilling, ønsket å gå ut og kartlegge den, og syntes det å ha et konkret tilbud om rettshjelp å gi tilbake, både var mer rettslig adekvat og mer etisk tilfredsstillende enn å sette i gang sosiologiske undersøkelser. For disse formål har vi lagt alle sakene som kom inn i perioden 1974–79 på en fulltekst-database for nærmere utforskning.¹

Også i fagets senere historie har vi hatt nærkontakt til praktisk kvinnepolitisk arbeid, gjennom opprettelsen og driften av krisesenteret for mishandlede og voldtatte kvinner, Kvinnehuset i Oslo, kvinnebevegelsens organisasjoner osv. Vi har søkt å gi konkret service og almen formidling, og vi har gjennom slik virksomhet søkt å teste ut

våre kvinneverettslige analysers praktiske relevans. I juni 1981 ble det f.eks. arrangert et kurs i husmorrett for samtlige kretsledere og andre tillitskvinner i Norges Husmorforbund. Formålet var todelt: å formidle husmorrett til husmødre og hente kunnskap og stimulans for videre utbygging av husmorrett som eget kvinneverettslig delområde.²

Vårt utgangspunkt – og langt på vei vår eksistensberettigelse – er således å være til praktisk hjelp. Vi må derfor med jevne mellomrom ut i samfunnet for å undersøke om vi er i takt med dette formål.

Men vi har også et langsiktig vitenskapelig formål som vitenskapelig disiplin, og dette går langt utover dagens konkrete politikk, selv om slikt erkjennelsesarbeid er ment å gi idéer til tiltak og strategier nderveis.

Det er denne langsiktige siden av faget jeg her skal ta for meg, og våre adressater er i denne sammenheng forskere innenfor den øvrige rettsvitenskap og andre disiplinens kvinneforskere. Disse to adressatgrupper kan nok i blant kreve en forskjellig formidlingsform og dette har skapt visse vanskeligheter mht. den kvinneverettslige form. Vårt svar på dette problem har vært forskjellig fra oppgave til oppgave, og selvfølgelig variert med kvinneverettsforskernes bakgrunn.

Kvinneverett innebærer *automatisk* en vitenskapelig fornyelse gjennom sin gjensstand og sitt perspektiv. Rettsvitenskapen har fått et nytt systematiserende objekt, kvinner. Kvinneperspektivet innebærer at det gjøres et tverrsnitt gjennom rettsreglene og dette kan i seg selv gi fornyende uventede inntak til rettsstoffet. Ved at kvinneperspektivet også tilføres flest mulige enkeltspørsmål, blir dessuten tomrom utfyllt og rettsvitenskapen helere.

For å ha eksistensberettigelse må alle nye fagområder bidra til å fylle igjen kunnskapstomme og kunnskapssvake rom. Slik

virksomhet er kunnskapsutvidende og nyttig, avhengig av kvinneforskerens dyktighet, tilgang på ressurser og akseptasjon i det omliggende miljø. Men med etterspørselen etter kvinnekunnskap i dagens samfunnsliv og rådende politikk, kan slik virksomhet godt foregå uten særlige vitenskapelige fornyelser. Den historiske situasjon i 80-årene ligger godt til rette for offisiell akseptasjon både i politikken og etter hvert antakelig også i det gode juridiske selskap, dersom kvinnerettsvitenskapen ikke innretter seg altfor fagkritisk og samfunnskritisk.

Men kvinnerett kan også innebære en mer *gjennomgripende* fornyelse både mht. egen utvikling og mht. påvirkningsbidrag til den øvrige rettsvitenskap. Det er denne siste type fornyelsesbidrag jeg vil konsentrere resten av mitt innlegg om.

Hvilke særtrekk er da særlig fremtredende ved kvinnerettsvitenskapen? Hvordan og i hvilken grad legger disse særtrekk forholdene til rette for en fornyelse av den øvrige rettsvitenskap? Hvordan står disse mulighetene i forhold til andre fornyende retninger – retninger som vi ønsker å påvirke og hente inspirasjon fra?

Noen særtrekk ved kvinnerettsvitenskapen

Jeg vil trekke fram fire særtrekk som jeg mener har fornyende muligheter, selv om de ikke automatisk vil virke slik.

1. Det grenseløse i kvinneretten

Kvinnerettens formål er å beskrive, forstå og forklare kvinners rettslige stilling med sikte på å bedre kvinners stilling i retten og i samfunnet.

Det begrensende kriterium i formålsdefinisjonen er persongruppen kvinner. Men en så omfattende personell avgrensning gir liten veiledning for hvordan faget skal bygges opp og hvilket innhold det skal ha. Kvinner er tallmessig sett den største befolkningsgruppen og befinner seg spredt på alle alderskategorier og i de fleste livsområder og -situasjoner. Kvinneverettens gjenstand er således tverrjuridisk og omfatter i prinsippet hele rettsvitenskapen. Ikke noe rettsspørsmål er i teorien uten kvinnerettslig relevans før det er undersøkt.

Det prinsipielt grenseløse i avgrensningen betyr at en vesentlig del av fagets metodikk og teori må gå ut på å finne systematiske kriterier for avgrensning og oppbygging av kvinneretten, forutsatt at man vil drive det som eget fag.

Formålsdefinisjon angir fagets retning: Arbeid for å bedre kvinners stilling. I dette ligger et premiss som kvinnerett deler med kvinneforskning utenfor rettsvitenskapen: en erfaring/viten om at kvinners stilling er svak i samfunnet – og i retten. Slik viten er fundert i teorier om undertrykking, i første rekke patriarkat-teorier om menns undertrykking av kvinner, men også samfunns-teorier om politiske og sosiale systemer vi overhodet lever innenfor.

I formålsdefinisjonens retning ligger også en norm om at kvinners stilling bør bli bedre og om at vitenskapen bør tas i bruk for dette formål.

Formålsdefinisjonen angir tre typer prinsipper for kvinneverettens avgrensning og oppbygging: det rettsdogmatiske, det samfunnsvitenskapelige, det interessepolitiske.

Samtlige er i bruk i kvinneverettsforskningen, men de har forskjellig styrke og verdi i de forskjellige miljøer, og deres innbyrdes verdi er forandret gjennom de årene faget har eksistert.

Den tradisjonelt rettslige metoden om å ta utgangspunkt i retten for å finne kvinners rettslige stilling, var nesten umulig dengang faget ble til og spørsmålet om hvor man skulle begynne å forske, sto åpent. Ettersom den formelle retten stort sett er kjønnsnøytral og ettersom de få felter hvor den ikke er det, eller de felter som direkte gjelder likestillingslovgivning er altfor snevre for kvinneveritenskapen, ville et utgangspunkt i retten selv, rendyrket, gi svak uttelling. Lovtekster ville fortelle lite, de bakenforliggende rettskilder noe mer. Men det ville trenge mye forskning i lovforarbeider og særlig i rettshåndheving for å avdekke de relevante problemer.

I dag er et slikt tradisjonelt utgangspunkt langt enklere, ettersom en rekke kvinneveritetslige områder og problemstillinger er staket ut, slik at de kan utforskes videre innenfor tradisjonelle rammer. Det er derfor ikke til å undres over at man ser tendenser til en tradisjonalisering av faget, ettersom muligheten for denne type vitenskapeliggjøring av kvinneproblemet er bedre tilrettelagt.

Den samfunnsvitenskapelige metoden består i å finne fram til de relevante rettslige problemstillinger ved å ta utgangspunkt i kunnskap om kvinners faktiske liv og arbeid. Vi har god erfaring med denne metoden i Norge. Vi har benyttet oss av teori og data fra sosiologi, statsvitenskap, økonomi, sosialantropologi og psykologi, men også fra humaniora og naturvitenskap, som historie og medisin.

Det har vært og er en selvfølge at kvinneveritt benytter andre disipliner som hjelpevitenskaper i sin problemreising og gjennstandsavgrensning. I denne forstand er alle de kvinneveritetslige miljøene tverrvitenskapelig orientert. Men noen plasserer seg forsiktig i forhold til slike tverrfaglige inntak, og forsiktigere etter hvert som den rettslige viten er blitt bedre. Forsiktigheten går både på hvilke sammenhenger man anvender

hjelpevitenskap i, og hvilke hjelpevitenskaper som anvendes. I problemreising står anvendelsen som regel sterkt, mens den er svakere og varierer i den videre forskningprosess. Bruken av andre vitenskapers teori og begreper varierer på samme vis. Personlig ser jeg åpenhet for det tverrfaglige som et vilkår om faget skal kunne bidra til en mer gjennomgripende rettsvitenskapelig fornyelse i den forstand jeg talte om tidligere.³

Den interessepolitiske metoden sto sentralt fra første stund, i alle land, selv om den sto sterkest i Norge. I alle de tidlige arbeidene som inneholder definisjoner av kvinneveritt, var dette elementet med.

Anne Robberstad understreket hvordan det måtte være vesentlig for faget «å identifisere de interessemotsetninger i samfunnet som retten søker å regulere», og hvordan kvinneveritt følgelig krevet både en kvinneveritt og tverrfaglig tilnærming til rettsstoffet. Lucy Smith definerte kvinneveritt som «de rettsspørsmål som særlig angår kvinnens stilling og som det har interesse å studere ut fra et kvinneverittisk synspunkt».⁴ Kvinneverittikken skulle således hjelpe faget både i å reise og i å prioritere problemene.

Ruth Nielsen hadde også kvinners «emancipatoriske interesse» med i sin definisjon fra dengang. Men hun har gradvis forlatt denne kvinneverittiske tilknytning og søkt vitenskapelig «objektivering», dvs. sterkere tilknytning til den rettspositivistiske posisjon. Og hun går ganske langt i denne retning, langt i å ville luke ut sammenhengen og tilknytningen mellom jus og politikk – lenger enn rådende rettsvitenskap ved fakultetet i Oslo, som med årene er blitt preget av «den frie rettsmetode» og den realistiske tradisjon som særlig Torstein Eckhoff har vært med på å skape.⁵

Oppsummerende kan vi si at de nordiske kvinneverittmiljøene etter visse dimensjoner var mer lik hverandre da vi startet ut

enn i dag.

Kimen til dagens forskjeller var til stede allerede dengang, på første nordiske kvinnejuristmøtet i 1975, men mulighetene for å dyrke forskjellene var færre, fordi vi sto på så bar bakke. I dag er utviklingen innen kvinneverett såvidt konsolidert at faget også ligger godt til rette for den automatiske fornyelse, som består i å legge kvinneperspektivet oppå gjeldende rett og utdype gjeldende rett.

I det ytre innebærer denne utviklingen en avpolitisering. Men vil den samtidig innebære en vitenskapeliggjøring? Det vil avhenge av hvilket vitenskapsbegrep som anvendes. Et strengt rettspositivistisk syn vil gi én type svar. Et rettsrealistisk standpunkt vil utvide problemfeltet. Materialistiske rettsteorier vil søke ytterligere utvidelser og variere innbyrdes etter grader av og kombinasjoner av gammelmarxisme, ideologikritikk og feminisme.⁶ Forskjellene dreier seg om ulike tilnærminger til den vanlige vitenskapsteoretiske tredelingen mellom hva en vitenskap kan være, er, og bør være. Mener man at det grenseløse i kvinneveretten kan overkommes ved å strukturere faget etter normene i den bestående rettsvitenskap, og legge kvinneverett oppå annen rett, må det være fordi man er tilfreds med denne vitenskapen som den *er*. Er man ikke det, må man etter mitt syn søke en håndtering av det grenseløse og altomfattende i kvinneveretten ut fra et ideologikritisk vitenskapssyn med spesielle begreps- og teoridannelser, tilpasset det faktum at kvinnekjønn er noe annet enn en god 50 prosent av samfunnet som helhet. Jeg forlater her avgrensningsspørsmålet, og går over til disse spesielle begreper og teorier i kvinneveretten.

2. Begreps- og teoridannelse

I det ytre er kvinneverett et nytt spesialfag innenfor rettsvitenskapen. Men når man

skal trekke fram særtrekk ved faget, kan det i flere henseende være mer fruktbart å karakterisere kvinneverett som et totalfag framfor et spesialfag.

De fleste nye fagområder som er blitt til innenfor etterkrigstidens rettsvitenskap er oppstått ut fra spesialiseringsbehov, pga. økende rettsstoff og økende antall rettslige relasjoner innenfor et stadig mer komplisert samfunnsmaskineri. Kvinneverett kan langt på vei drives som en spesialitet, dersom man nøyer seg med å supplere med et kvinneperspektiv innenfor rådende systematikk. Men formålet med faget er langt mer generelt.

Det løpende kvinne-tverrsnittet gjennom rettsreglene indikerer i seg selv fagets totale karakter. Men totaliteten understrekes når kunnskap fra den tverrgående virksomheten skal bindes sammen og forstås og forklares innenfor mer helhetlige strukturer. Til slik sammenbindende virksomhet trengs flere sett generaliserende teorier: Man trenger både teori om *kvinner og samfunn* og om *rett og samfunn* før man kan skape teori om *kvinner og rett*. I forhold til slike oppgaver vil kvinneverett ha flere likhetstrekk med andre totaliserende disipliner som rettsfilosofi og almen rettslære, enn med disipliner som tar for seg knipper av konkrete rettsspørsmål innenfor spesialiserte rettsområder.

Kvinneverettslig metode har således viktige oppgaver i vekselspillet mellom spesialisering og generalisering, og i denne virksomheten er betydningen av begrepsbruk og begrepsdannelse stor.

Erfaringene fra norsk kvinneverett kan ha en viss interesse her. Vi begynte å arbeide ut fra en spesialiserende tilnærming for å utforske kvinnetrygderett, kvinnefamilierett, kvinnearbeidsrett, kvinneskatterett, kvinnestrafferett osv. Men etter hvert viste strukturen i regelstoffet seg å være så forskjellig for kvinner og menn pga. kvinners

og menns ulike levekår, at særegne kvinne-rettslige delområder – eller delperspektiv – tvang seg fram, dels på tvers, dels utenfor og over den tradisjonelle dogmatiske avgrensning.

Fødselsrett var det første. Begrepet fødselsrett ble skapt av Marianne Fastvold gjennom hennes arbeid med spesialfagsavhandling i kvinneverett. Hun grunnga behovet for en egen fødselsrett, og skisserte fødselsrettens gjenstand, for så å konsentrere seg om økonomiske delspørsmål i forbindelse med fødselsarbeidet. Hennes program er blitt videreført gjennom flere fødselsrettslige arbeider: om jordmødres rettslige stilling, om abort- og prevensjonsrett, om rettssikkerheten på fødeinstitusjoner, om gravitest og mensekstrasjonens rettslige aspekter etc. Gjennom flere av disse arbeidene er fødselsrettens gjenstand blitt utvidet og nyansert.⁷

Fødselsrett som eget delområde er ikke kontroversielt, men noen måtte eksplisitt finne begrepet og gi det en legitim ramme, før det gikk over fra å være litt fremmed i rettslig terminologi til å bli selvsagt. Idag er fødselsrett selvsagt fellesgods i alle de nordiske miljøer.

Pengerett er det neste delområde vi fra norsk side dukket ned i. Det oppsto gjennom teorien om det tredelte forsørgelsessystemet for kvinner (og det todelte for menn). Teoridannelsen sprang ut av en kvinneøkonomisk modell som rettsreglene ble antatt å ligge ovenpå.⁸

Modellen tok utgangspunkt i den kjønnsbestemte arbeidsdelingen i samfunnet og arbeidsdelingens konsekvenser for kvinners og menns individuelle pengekrav. Konsekvensene syntes å være at menns hovedkilder til individuelt livsopphold er to, nemlig lønn og trygd, mens ekteskap er en forventet hovedkilde for kvinner (men ikke for menn) ved siden av – og delvis istedenfor – lønn og trygd. Det ble videre antatt at de to forsørgelsessys-

temene ikke bare ble reflektert i retten, men at retten også hadde tilretteleggende og forsterkende funksjoner som bidrar til å opprettholde dem.

Modellen og teorien har vist seg fruktbar mht. å plote inn de ulike pengekravsspørsmål vi etter hvert har bearbeidet. Vi hadde et redskap for å plassere dem i en større sammenheng og etter hvert framsto flere både statiske og dynamiske strukturer i rettsreglene, som grunnlag for å tale om pengerett som eget delområde.⁹

I dag arbeider vi med likheter og forskjeller mellom denne type pengerett og disiplinen pengekravsrett som i Norge er sprunget ut av obligasjonsretten, mens den i kvinneverett altså er et resultat av krysning mellom familierett, trygderett og arbeidsrett.

En gruppe kvinner som ofte lever i stor pengemangel – med de konsekvenser det har for avhengighet og avmakt – er de kvinner som i lengre eller kortere perioder av sitt liv lever som husmødre på heltid. Ut av pengeretten skapt *husmorrett* som nok et område. Husmorretten har imidlertid også andre ideologiske og kunnskapsmessige kilder. Etter hvert som vi arbeidet med familierett i kvinneperspektiv ble to forhold stadig klarere: for det første at ekteskapskontrakten – som i utgangspunktet er lik for kvinner og menn – i høyeste grad fungerer kjønns spesifikt. Dernest at familierett ikke kunne ses isolert fra offentlig rett, slik vanlig er i familieretten.

Inspirasjon og data ble hentet i fag som sosiologi, psykologi og sosialøkonomi som gjennom 1970-årene er blitt stadig mer opptatt av husmorens liv og arbeid som forskningsfelt – både innenfor internasjonal kvinneforskning og i grunndisiplinene. Det ble klart at den familieharmonerende ideologi som råder i samfunnet burde brytes opp for analyse av familiens individuelle enheter. Bildet av familien som harmonisk enhet burde erstattes med –

eller i alle fall utvides med – dens innebygde motsetninger og konflikter basert på de ulike persongrupperes forskjeller mht. økonomisk og sosial makt.¹⁰

Familiens interne konflikter kom etter hvert også klarere til syne gjennom opprettelsen av krisesentre for kvinner i en rekke land. Overalt – med unntak av USA – viste det seg at det i første rekke var gifte kvinner som ble mishandlet av sine ektemenn. (I USA kom det i første runde svært mange voldtekts ofre til krisesentrene.)¹¹

Av det foregående framgår at rettssikkerhet og øket likestilling i ekteskapet, retten til penger, regulering av hjemmearbeidet og beskyttelse mot vold og overgrep er sentrale husmorrettslige spørsmål.

Men husmorretten favner videre. Dens gjenstand er de rettsspørsmål som særlig angår kvinner i deres egenskap av husmor, forventet husmor eller tidligere husmor. Med en slik definisjon vil husmorperspektivet på retten i en eller annen forstand angå alle kvinner, men i ulik styrke og på ulik måte i ulike faser av livet. Husmorbegrepet er således relativt både når det gjelder husmorandelen i kvinners liv og når det gjelder de rettslige konsekvenser av denne andel. Begrepet må presiseres i forhold til de konkrete rettsspørsmål som ønskes tatt opp og i forhold til den individuelle kvinne i enkelt saker.

Her må jeg nøye meg med å antyde noen presiserende retningslinjer. Noen kvinner er husmor på heltid, andre på deltid, atter andre på overtid. Husmorandelens aktualitet og omfang bestemmes av en rekke faktorer som i stor utstrekning ligger utenfor den enkelte kvinnes personlige valg. Kvinners liv og arbeid er avhengig av kvinners plassering i det motsetningsfylte spenningsfelt mellom ekteskapskontrakt og lønnskontrakt og i de glidende overganger mellom status gift og ugift, med og uten omsorgs- og forsørgeransvar.

Disse plasseringer vil for det første variere over tid. I et langtidsperspektiv varierer de med endringer i de historiske forutsetninger. Det betyr f.eks. at dagens ulike generasjoner av kvinner er gitt høyst ulike muligheter mht. fordeling av deltakelse i familieliv og lønnsarbeid og mht. situasjon og rettigheter under ulike typer sivilstatus og familiesituasjon. I korttidsperspektiv varierer husmorandelen i kvinners liv med arbeidsmarkedets konjunkturer.

For det andre er kvinners plasseringer og muligheter til enhver tid avhengig av en rekke faktorer, som faktisk omsorgsansvar, daghjemssituasjon, utdanning, lønnsarbeidsmuligheter, bosted, familieøkonomi osv. Dette er faktorer som fordeler seg ujevnt blant grupper av kvinner og som dermed påvirker den enkelte kvinnes situasjon.¹²

Husmorandelen innenfor den enkelte kvinnes livsløp er derfor bestemt av faktorer i mange nivåer. Men et fellestrekk for kvinner er at få er husmor på heltid gjennom hele sitt yrkesaktive liv og få er helt likestilt med menn.

Rettssystemet er derimot bygget opp som om det faktiske liv skulle være innrettet etter en kvinnemodell og en mannsmodell. Kvinnemodellen omfatter livssituasjon som husmor og husmorstatus er i visse henseende ivaretatt i retten, selv om denne ivaretagelse er særdeles svak. Mannsmodellen omfatter det lineære og kontinuerlige yrkesliv som gjennomgående er menn til del. Denne modellen er godt ivaretatt i retten, i det velferdsstatens rettighetssystem hovedsakelig er bygget over denne type lønnsarbeiderinteresse. Den rene yrkeskvinnestatus blir således ivaretatt gjennom mannsmodellen. Men pga. både faktiske og rettslige omsorgs- og husmorforventninger til kvinner, stiller kvinner gjennomgående svakere enn menn in-

nenfor lønnsarbeidet. Som påpekt, lever de færreste kvinner som hele husmødre eller som hele menn. De fleste lever i ulike blandingsforhold mellom husmorstatus og yrkeskvinnestatus og styrkeforholdet mellom statusandelene varierer over tid, avhengig av yrkesdeltakelse og det forhold kvinnen har til en mann. Så lenge hun er gift gjelder det en husmorformodning i retten – og hun underlegges kvinnemodellen, inntil grunnlaget for en annen rettsstilling er bevist. Dersom hun er ugift eller taper sin forsørger gjennom skilsmisse eller død, gjelder derimot en yrkeskvinneformodning for kvinner enten hun er i lønnsarbeid eller ikke.

Alle disse statuskrysninger skaper faktiske og rettslige tvilssituasjoner og mange kvinner tenderer mot å falle mellom to stoler i en del sammenhenger. Denne svake rettslige situasjon henger blant annet sammen med at rettssystemet ikke har tatt hensyn til at kvinneliv er blandingsliv, men er bygget opp etter et «to-sporet» system: mannsmodellen og kvinnemodellen.¹³

Samfunnsbestemte spenninger og motsetninger, ujevn fordeling av valgbetingelser og svak rettslig beskyttelse av oppdelte og sammensatte kvinneliv er således bakgrunnen for husmorrett som delområde. Formålet er å se kvinners liv i en kvinneverlevant helhet, og det kan bare gjøres ved å ta utgangspunkt i kvinners stilling i familien og kvinners omfattende omsorg for barn, gamle og syke både innenfor kjernefamilien og i det nære miljø. Dette betyr at husmorperspektivet også må bli vårt perspektiv på kvinnearbeidsretten.

Av disse grunner har begrepet *kvinnearbeidsrett* et annet innhold i Norge enn i Danmark. I Danmark legger det seg – gjennom Ruth Nielsens meget kunnskapsrike og kyndige bok – oppå den tradisjonelle arbeidsretten med det offisielle arbeids-

beidsmarkeder for kvinner for å kunne dekke det arbeid som inngår som vesentlige sider i kvinners liv; nemlig det vanlige arbeidsmarked med lønnsarbeid, hjemmet med ulønnet arbeid og det mer eller mindre skjulte marked for ulike typer omsorgsarbeid for barn, gamle og syke i det nære miljø, men utenfor kjernefamilien.¹⁵

Det siste felt jeg skal ta for meg er *likestillingsrett*. Likestillingsrettens gjenstand er studier av den omfattende likestillingslovgivning som i løpet av 1970- og 80-årene er blitt vedtatt i hele den vestlige verden. Fra første stund har dette voksende området vært et selvfølgelig kvinneverettslig delområde.

Både i Danmark og Norge ble de første kvinneverettslige arbeidene til innenfor dette felt. Men arbeidenes karakter var høyst forskjellig. Ruth Nielsen og Jytte Thorbek skrev en grundig fremstilling av likestillingsreglene i Danmark og sammenliknet dem med andre lands og med EF's regelverk.¹⁶ I Norge utkom et ideologikritisk hefte som ble kalt «Juss og Juks», hvis fremste siktemål var å bevisstgjøre almenheten om det forslaget til likestillingslov som da forelå, om forskjellen mellom likestilling og frigjøring, formell og reell likestilling, positiv og negativ diskriminering osv. Formålet var å gi et varsko mot vedtakelsen av forslaget til likestillingslov.¹⁷ I Danmark har likestillingsrett fortsatt stått meget sentralt som kvinneverettslig delområde, mens vi i Norge lenge har forsømt oss i så måte – kanskje nettopp fordi vi har ment at likestillingsloven i liten grad er egnet til å bedre kvinners stilling. Vi mener imidlertid at feltet er viktig – i alle fall for forståelsen av kvinners rettslige og samfunnsmessige stilling – om ikke som instrument for å endre den, og begynner å komme etter i utforskningsarbeidet.¹⁸

Som det allerede vil ha fremgått er det ikke slik at de kvinneverettslige delområder ligger ved siden av hverandre som av-

grensede felter. De er mer felter som til sammen danner en struktur og derfor behandles samlet i et hovedperspektiv; det være seg fødsel, penger, husmor, arbeid eller likestilling. Samtidig gjør det nevnte hovedperspektiv seg gjeldende på andre felter. Det finnes således likestillingsrettslige spørsmål i både fødselsretten, husmorretten, pengeretten og arbeidsretten. På samme måte som de kvinnevertslige delområdene er tverrjuridiske seg imellom, er de det i forhold til rettsvitenskapen forøvrig. De er derfor egnet til først å samles for å forstå struktur og perspektiv, for deretter å kunne spres ut over den øvrige rettsvitenskap der de passer inn, og således påvirke denne i forhåpentligvis fornyende retning.

For oss vil det således være viktig å sette et husmorrettslig, likestillingsrettslig, pengerettslig og arbeidsrettslig kvinnevertsperspektiv på f.eks. trygderetten. Kvinnevertsperspektivet har mange fasetter, og det er denne *vekselvirkningen mellom det totale og det spesielle, og mellom de ulike juridiske delområder*, som er ett av kvinnevertsrettens metodiske og teoretiske hovedprinsipper.

3. Kvinnerett som personrettet disiplin

Det metodisk nye som ligger i et personrettet utgangspunkt og som består i at «en legger et nytt systematisk snitt gjennom de eksisterende rettsregler for å nå frem til ellers upåaktede sammenhenger», ble påpekt fra fagets første stund.¹⁹ Jeg har allerede beskrevet hvordan en personrettet disiplin nødvendigvis fører til tverrjuridisk arbeid fordi personer har mange kjennetegn, livsområder og funksjoner. Kvinnerett er på ingen måte alene i rettsvitenskapen om et slikt personrettet utgangspunkt, men kvinnerett er alene om å ha en

såvidt stor og samtidig variert befolkningsgruppe som sin gjenstand.

Personelle utgangspunkter er en avgrensningsteknikk som later til å bli stadig mer aktuell innenfor jussen, ettersom den utvikler seg fra sin historisk sett sterke sentralisering rundt eiendoms- og omsetningslivets og statslivets juss, til også å omfatte befolkningens hverdagsproblemer. Hverdagsjussen og svake gruppers stilling har fått sine talsrepresentanter. Fremmedrett og barnerett er to slike personrettede disipliner som liksom kvinnerett tar sikte på behandling og bedring av svake gruppers rettslige stilling. Nils Kristian Sundby søkte i sin tid å gjøre seg til talsmann for en fangerett. Det tales om pasientrett, og i 1979 hadde vi seminar i eldresenter ved Avdeling for sosialrett. Selv innenfor det klassiske omsetningsliv har den svake part sprenget seg ut av kjøpsretten og fått sin forbrukerrett.²⁰ Anita Dahlberg – som legger sterk vekt på det personelle utgangspunkt og dets interessetilknytning – nevner flere eksempler fra Sverige og viser til nye boktitler både innenfor overfornevnte områder, og titler som «Elevrätt», «Lärar-rätt», «Löntagarrätt» osv.²¹

Når kvinnerett sammenliknes med andre personrettede fag, ligger det således flere likhetspunkter både mht. det tverrjuridiske snitt og ønsket om å bedre svake gruppers stilling. Men mens flere av de nevnte områdene er snevre mht. den definerte persongruppes rettslige sider, har kvinnerett et særtrekk i den svært store og sammensatte befolkningsgruppen med særdeles mange og varierte undergrupper. Kvinnerett finner således sin plass innenfor alle de andre områdene og utgjør en større eller mindre del av disse: kvinner er barn, eldre, fanger, pasienter osv.

En erkjennelse av ulikhet i sammenlikning med den komplementære og til dels konkurrerende befolkningsgruppen, menn, gjorde likestillingsrett til kvinne-

rettslig delområde fra første stund. Noen ville endog gjøre hele kvinneretten til likestillingsrett, og om jeg har forstått rett ønsker Ulla Jacobsson å holde på det syn, som forøvrig – så vidt jeg vet – er temmelig forlatt i Norden.²²

Likestillingsrett har den stadig økende likestillingslovgivningen som sin gjensstand. I studiet av denne er det særlig sammenlikning mellom kvinner og menn som har vært aktuelt, og her er det utviklet hendige begreper om formell og reell likestilling, likestilling og frigjøring, positiv og negativ diskriminering osv. Distinksjonene kan ses som kvinneverdens særlige bidrag til de øvrige personrettede fagområdene.

I Norge har vi vært særlig opptatt av arbeidet med *sammenlikning mellom kvinner*, og lagt mer vekt på slike sammenlikningssnitt enn på sammenlikninger mellom kvinner og menn. Marianne Fastvolds fødselsrett var således eksempel på diskriminering mellom kvinner mht. fødselsarbeidets økonomi. Trygderettsavhandlingen om «Gjenlevende ektefelle og andre enker» er også en slik sammenliknende studie som avdekker hvordan kvinner vurderes i retten etter hva slags forhold de har hatt til en mann, og om de har hatt barn, mer enn ut fra hvilke sosiale behov de har for trygd. Min egen undersøkelse om forhøyet hjelpestønad til funksjonshemmede barn er også en slik studie som viser hvordan det diskrimineres mellom barna etter kjennetegn ved deres mødre, og hvordan diskrimineringskriteriene ikke har noen sammenheng med det omsorgsarbeid barna får støtte til. Særlig brukte kriterier i slike sammenliknende snitt er gift/ugift, mor/barnløs, husmor/yrkeskvinne, bosted, alder osv.²³

Alt i alt tror jeg disse feltene gir et rikere tilfang av rettslige problemer enn den snevrere likestillingsrett. Forskjellen mellom kvinner i henseende til trygd, arbeidsmarked osv. er nemlig, så langt som vi har

undersøkt dem, av en annen art enn forskjellene mellom kvinner og menn, og mellom menn innbyrdes. Menn blir selvfølgelig også ulikt behandlet. Men deres ulikheter kan ikke brukes til å avlede kvinneulikhetene, verken når det gjelder samfunnsmessige rettigheter eller andre goder.

Dette gir såvidt jeg kan se en ganske vesentlig nyansering til synspunktet om kvinneverett som personelt definert rettsområde. Det er ikke én rolle, én interesse, én funksjon eller én minoritetsgruppe kvinneveretten søker, slik som forbrukerretten rendyrker konsumenten, pasientretten pasienten osv.

De fleste andre personellrettene har videre sine avgrensede kjennetegn nedfelt i formell lov, som definerer de viktigste rettsspørsmålene. Kvinneveretten kjenner ingen slik begrensning. Den krysser, når det trengs, grensene mellom all slags rett, ut fra den forutsetning at kvinner defineres som kvinner gjennom en hel serie av mekanismer, fra de mest private og intime, til de åpne og helt offisielle – men sjelden nedfelt i formell lov.

4. Den erkjente interesse

Den erkjente interesse har gått som en rød tråd gjennom fremstillingen. At jussen er verdi- og interessebundet er ikke noe nytt, verken når det gjelder vitenskap, regeltilblivelse eller konsekvenser for borgerne. Kvinneverettsvitenskapens særtrekk i så måte er at det politiske moment har vært så framtrædende i fagets uttalte formål, emnevalg og arbeidsområde. Det nye ligger også i at en politisk bevegelse på denne måten er blitt institusjonalisert ved Universitetet.

Kvinneverdens nærhet til feministisk politikk og kvinneforskning har i pionertiden ikke sjelden ført til både avstand og konflikt i forholdet til vår grunndisiplin. Denne avstanden skyldes også oss selv. Når vi i dag snakker om den fornyelse kvinneverden

kan gi den øvrige rettsvitenskap, må det være viktig å dvele litt ved den *måten* vi hittil har drevet vårt fag på.

Som de fleste politiske bevgelser har feminismen en separatistisk tendens – ja, i «den nye kvinnebevegelsen» fra 1970-årene har separatismen vært et sterkt og bevisst dyrket trekk. De nye kvinneorganisasjonene ønsket ikke menn som medlemmer. Noe av den samme ånd preget kvinneverett som universitetsfag. Undervisningsmiljøet i kvinneverett måtte selvfølgelig tatt imot menn som hadde meldt seg. Men de meldte seg ikke – i hvert fall ikke i Oslo – og vi gjorde heller ikke noe for å rekruttere mannlige studenter. Enkelte mannlige lærere har vært gjesteforelesere. Men det hadde vært utenkelig med en mann som faglærer, selv om vi i ett semester hadde en – etter mitt skjønn modig – mann som undervisningsvikar. Faget har i hovedsak ikke bare vært et fag *om* og *for* kvinner, det har også vært drevet *av* kvinner.

Vi hadde et legitimt behov for separatisme den første tiden, for å få arbeidsro på egne premisser. Vi har nå 9 år bak oss i norsk kvinneverett, og er nå inne i en ny fase, preget av mer kontakt og forsøk på gjennomtrengning i forhold til den øvrige rettsvitenskap.

Vi har kunnet øse av *dens* kilder i oppbyggingen av vårt fag. Nå blir spørsmålet om og av hvem *våre* fornyelser vil bli akseptert, og hvordan våre resultater vil bli brukt. Det er spørsmål vi dessverre ikke har makt over selv.

Men noe kan vi yte, i retning av å søke kontakt og innflytelse for våre resultater. Etter min mening har vi nå så mye å vise fram, at separatismen må falle for en gjennomtrengende holdning fra kvinneverettens side.

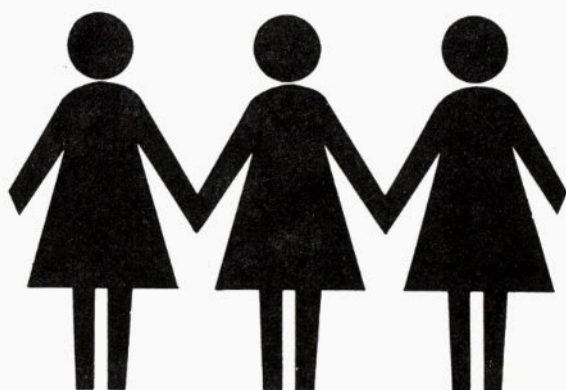
Noter

1. Om JURK og databasen JURK, se Agnes Vogt: Kvinners rett til fellesboligen ved separasjon og skilsmisse. En undersøkelse av Jurk-sakene. *Kvinneverettslige studier* nr. 16, Universitetsforlaget 1981.
2. Rapport fra seminaret i husmorrett, *Kvinneverettslige studier* nr. 17, Universitetsforlaget 1981.
3. Se også Karin Widerberg: «Refleksjoner kring förhållandet kvinnorrätt – samhällsvetenskap», *Retfærd*, nr. 10, 1979. For en forsiktig bruk av samfunnsvitenskap i kvinneverett, se Lene Guld og Ruth Nielsen: «Metodespørsmål i kvinderetten», *Årbog for kvinderet* 1981, Juristforbundets Forlag 1981.
4. Anne Robberstad og Lucy Smith: Kvinneverett – to artikler, *Institutt for privatrett, stensilsérie* nr. 30, Universitetet i Oslo 1975.
5. Glidningen og begrunnelsen for den kan følges i Ruth Nielsen: Hvad er kvinderet, *stensil*, København 1975. Ruth Nielsen: «Hvad er kvinderet» i Promemorier för seminarieserien i kvinnorrätt, Lotta Westerhäll-Gisselsson red., *stensilsérie i kvinnorrätt* nr. 1, Juridiska institutionen i Lund 1978. Lene Guld og Ruth Nielsen: note 3.
6. For en rettspositivistisk posisjon, se Lene Guld og Ruth Nielsen: note 3. For et rettsrealistisk standpunkt, se Jan Fridtjof Bernt og Kirsti Bull: «Kvinneproblemet i rettsvitenskapen», *Forskning om kvinner*, NAVF-utredning, Universitetsforlaget 1976. I Norge har ellers arbeidet med en ideologikritisk tilnærming til faget stått sterkt. Den har vært dyrket fram gjennom feministisk/sosialistisk teori, utformet i opposisjon til kapitallogikk og andre marxistiske retninger som levner liten plass for anlyse av kvinneproblemet. Representativ for denne retning er Anne Robberstad: «En forelesning om kvinneverettslig teori og metode», *Årbog for kvinderet* 1981, Juristforbundets Forlag 1981. I kretsen rundt tidsskriftet *Retfærd* i Danmark avspeiles ytterligere nyanser innen de ulike kritiske retninger se særlig spesialnr. om *Kvinde-ret*, nr. 10, 1979. I Sverige har særlig Karin Widerberg arbeidet med en feministisk/marxistisk tilnærming til faget, se *Kvinnor, klasser och lagar 1750-1980*, Liber Förlag 1980.
7. Marianne Fastvold: Fødselsrett og likhet – et kvinneperspektiv, *Kvinneverettslige studier* nr. 2, Avdeling for kvinneverett. UiO 1976. Flere av de øvrige fødselsrettslige arbeidene er publisert i senere nr. av *Kvinneverettslige studier*.

8. Modellen ble framsatt i Tove Stang Dahl: «Ekteskapet – den moderne husmannskontrakten», *Kvinnekunnskap*, Støren og Wetlesen red., Gylendal Norsk Forlag 1976.
9. Tove Stang Dahl: «Kvinner rett til penger», ms. august 1981.
10. Se note 2.
11. For en oversikt over data og teori om hustrumishandling, se Tove Stang Dahl: «Kvinner som ofre», *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskap*, hefte nr. 1–2, 1980.
12. Et eksempel på diskriminering mellom kvinner ut fra slike kriterier gir Tove Stang Dahl: «Fra husmorrettens spesielle del: folketrygdens regel om forhøyet hjelpestønad til funksjonshemmede barn», *Årbog for kvinderet 1981*, Juristforbundets Forlag 1981.
13. Om det «to-sporede rettssystemet» se Tone Sverdrup: «Mellom ekteskapskontrakt og lønnskontrakt», i *Husmorrett*, Marit Halvorsen, red., *Kvinnerettslige studier* nr. 17, Universitetsforlaget 1981.
14. Ruth Nielsen: *Kvindearbejdsret*, Juristforbundets forlag 1979.
15. Arnlaug Leira og Siri Nørve: «Det skjulte marked», *Tidsskrift for samfunnsforskning*, nr. 5–6, 1977.
16. Ruth Nielsen og Jytte Thorbek: *Likestillingslovgivning*, Juristforbundets Forlag 1976.
17. Tove Stang Dahl, Kjersti Graver, Anne Hellum og Anne Robberstad: *Juss og Juks. En arbeidsbok i likestilling*, Pax 1975. I hovedsak også trykt som artikkel «Likhet og urett», *Kritisk juss*, Bratholm og Sundby red., Pax 1976.
18. Gudrun Holgersen: *Lov om likestilling mellom kjønnene. Særlig om lovens anvendelse i utdanning og arbeidsliv*, ms. 200 s. Marit Halvorsen: *Likestillingslovens § 4, 2. ledd – om forbudet mot kjønnsdiskriminerende ansettelser m.v., og en undersøkelse av Likestillingsombudets praksis på dette området*, 1979.
19. Lucy Smith: note 4.
20. Barnerett og forbrukerrett er valgfrie spesialfag til juridikum ved Universitetet i Oslo. Fangerett: se Nils Kristian Sundby: «Strafferetten og dens begrensninger», *Lov og rett*, 1976 s. 51 ff. Fremmedarbeiderrett: se rapporter fra Fremmedarbeidergruppa i Juss-Buss, *Juss-Buss stensilserie* nr. 4, 1979 og nr. 9, 1980. Pasientrett: se Asbjørn Kjønstad: Pasienters rettigheter, ms., foredrag på Det 29. nordiske juristmøte, Stockholm 1981.
21. Anita Dahlberg: «Kvinnorätt från Stockholms horisont», *Årbog for kvinderet 1981*, Juristforbundets Forlag 1981. Lotta Westerhäll-Gissels-son: *Kvinnor och rätt*, Liber Förlag 1979, understreker også den uvanlige og tildels «provokative» analysemetoden som ligger i å relatere rettsreglene til en gruppe mennesker, og hun disponerer langt på vei sin bok etter ulike undergrupper av persongruppen kvinner.
22. Ulla Jacobsson: «Kvinnorätt-mansrätt ger helheten. Jamställdhetskurs i juridik behövs», *Kvinnorättsliga metoder och teorier*, kompendium v/ Anita Dahlberg, stensil Stockholms Universitet 1980.
23. Note 7, note 12 og Astrid Gjelsvik og Elisabeth Dons Wankel: Gjenlevende ektefelle og andre enker. En kvinnevertslig sammenlikning av retten til offentlig forsørging, særlig med henblikk på etterlattepensjon, *Kvinnevertslige studier* nr. 11, Avdeling for kvinneverrt, UiO 1980.

Tove Stang Dahl
Inst. for off. rett
Universitetet i Oslo

TIL KVINNER SOM TRENGER JURIDISK HJELP

Vi er en gruppe studenter og ferdige jurister som vil bruke det vi kan om juss til å hjelpe den enkelte kvinne og til å bedre kvinners stilling generelt.

Det vil kun dreie seg om råd og veiledning, vi fører ikke saker for retten. ***All rådgivning er gratis***

Hvis du skriver er adressen:

Juridisk Rådgivning for Kvinner

Postboks 6898

St. Olavs plass

OSLO 1

Vil du snakke personlig med oss er adressen:

Kvinnehuset

Rådhusgt. 2

OSLO 1

Tlf. 20 03 22

Tirsdag: kl. 11.00 – 15.00

Torsdag: kl. 16.00 – 20.00

Kvinnerettslige forskningsprosjekter

Et utvalg i prosjektbeskrivelser

I denne oversikten presenteres en rekke forskningsprosjekter som omhandler ulike sider ved kvinners rettslige situasjon. Prosjektene befinner seg i ulike faser. Noen nærmer seg avslutning, andre er under oppstartning. De fleste prosjektene som presenteres blir gjennomført i tilknytning til Avdeling for Kvinnerett.

Pengeforvaltning og felleseie i ekteskap

Formålet med prosjektet: «Pengeforvaltning og felleseie i ekteskap» er å framstille og vurdere kvinners rett til tid og penger i ekteskapet med utgangspunkt i kvinners faktiske situasjon.

Den konkrete foranledningen til at prosjektet ble startet var et ønske fra familielovgivningens brukere, husmødrene, om mer kunnskap om denne lovgivningens virkemåte på området. Ønsket oppsto dels ut fra egne erfaringer om at reglene ikke er gode nok, dels ut fra erfaringer om at lovgivningen ikke virker i praksis.

Ønsket om en praktisk forankret kvinne-rettssforskning på feltet ble uttrykt på «Husmorrettsseminaret 1981» arrangert av Norges Husmorforbund i samarbeid med Avdeling for kvinnerett. (Dahl m.fl.: *Hus-*

morrett, Institutt for offentlig retts skriftserie nr. 5/81.)

Den faglige bakgrunnen for prosjektet er den kvinneverettslige forskningstradisjons forankring i kvinners faktiske situasjon. Kunnskap om kvinners livssituasjon har dannet utgangspunkt for utviklingen av nye rettsområder som fødselsrett og husmorrett. Data om kvinners liv fra andre fagområder har vært en sentral kilde her.

I stigende grad har vi innenfor kvinneveretten begynt å bruke jussen som redskap for å innhente faktisk kunnskap om kvinners liv, både som ledd i kartlegging innenfor de enkelte rettsområder og for å trenge dypere ned i delområdene. I den videre fagutviklingen har det oppstått behov for kunnskap om konflikter og prob-

lerner kvinner møter på individnivå og mer konkret kunnskap om kvinners behov.

Kvinnen som kilde

Tid og penger i ekteskapet er en kvinneverettslig tilnærming til familieretten. Denne siden av familie- og privatlivsjustisen er fattig på juridiske kilder. Bortsett fra regelen om den gjensidige underholdsplikten i ekteskapet i Lov om ektefellers formuesforhold av 1927 finnes det få lovbestemmelser.

Etablerte juridiske konfliktløsnings- og rådgivningsorganer gir i liten grad innblikk i familielivets konflikter eller den ekteskapskelige privatpraksis med hensyn til fordeling av tid, penger og arbeid.

For å trenge ned i dette rettsområdet måtte vi selv foreta en kartlegging av konflikter og avtaler og ordninger ektefeller selv inngår.

Kartleggingen ble foretatt ved at vi gikk direkte til kvinnene selv. Vi brukte kvinnen som kilde.

Enkeltkvinner

For det første brukte vi enkeltkvinner som kilde. Dette gjorde vi ved å drive oppsøkende rettshjelp angående retten til tid og penger i ekteskapet. Vi oppsøkte 25 gifte kvinner som vi gav skriftlig og muntlig orientering om deres rettigheter. Kvinnene var husmorlagsmedlemmer i en drabantby i Oslo og på et lite sted på Vestlandet, kvinner som henvendte seg til Juridisk Rådgivning for kvinner (JURK) og kvinner vi oppsøkte ved å gå fra dør til dør i Oslos drabantbyer og villastrøk.

Siktemålet var å få kartlagt et utvalg avtaler, ordninger, problemer og konflikter for å få et virkelighetsnært utgangspunkt for å beskrive og vurdere rettsområdet. Videre å få økt kunnskap om kvinners ønsker og behov for å se hvilke hensyn som gjør seg

gjeldende på dette feltet. Vi ville også bruke sakene som enkelttilfelle, eksempler, i de juridiske beskrivelsene.

Denne metoden kan kalles juristenes sosiologi. Siktemålet er å drive juridisk problemreisning. Juridisk sett er alle problemstillinger som reiser seg i praksis interessante. For at en problemstilling eller et enkelttilfelle skal være juridisk interessant kreves det ikke at de skal være sosiologisk representative.

Rettighetsorienteringen ble utgangspunkt for lange samtaler med kvinnene. Vi hadde på forhånd utarbeidet en intervju-guide med et vidt spekter med spørsmål som skulle være vår veiledning for å finne fram til hvilke konflikter partene hadde seg imellom. Kvinnene skulle ikke konkret svare på spørsmålene. De skulle bare være utgangspunkt for samtaler om ulike sider av privat- og familielivet. Hvis kvinnene gjerne ville snakke om et tema, skulle vi la dem fortsette med det.

Vårt prinsipp var å ikke avgrense oss til «det juridisk relevante». Vi var ute etter kunnskap om konflikter og konfliktløsning kvinnene syntes var viktig. Vi spurte dem hva slags arbeid de gjorde, hva slags avlastning de fikk, hvordan de ordnet seg med hensyn til penger og hva som skjedde når det oppstod konflikter. Vi var interessert i praksis uavhengig om den lot seg føre inn under noen paragraf.

Grunnen til at vi ikke avgrenset oss juridisk var at vi hadde som målsetting å kartlegge de faktiske ordningene og sammenholde dem med de juridiske. I denne sammenheng ønsket vi å fange opp problemer rettsreglene ikke løser. Et viktig kvinneverettslig prinsipp har hele tiden vært å påpeke manglende rettigheter. Dette var en måte å finne fram til dem på.

Å ta utgangspunkt i kvinners rettigheter var både et nødvendig og fruktbart utgangspunkt. Nødvendig fordi vi ellers ikke hadde fått vite noe om denne delen av jus-

sen, fordi kvinner i liten grad kjenner sine rettigheter på dette området. Ved å snakke med kvinnene med utgangspunkt i deres rettigheter, ikke i deres problemer, tok vi utgangspunkt i kvinners verdighet, ikke i kvinners elendighet. Dessuten hadde vi noe å tilby. Om rettighetene ikke var videre bra, kunne vi i alle fall snakke om hva de inneholdt, eller hva de burde inneholde. Vi kunne fokusere på rettsreglenes utilstrekkelighet istedenfor den enkelte kvinnes utilstrekkelighet. Kvinnene hadde ikke tidligere blitt fortalt at de hadde eller burde ha rettigheter på dette området som de opplevde som totalt privat, og hvor nederlag føltes som utslag av egen utilstrekkelighet.

Kvinner som brukergruppe

I vid forstand har også grupper av kvinner vært en kilde. I forskningsprosessen har det kontinuerlig pågått en utveksling av erfaringer mellom oss og som kvinneveretsforskere og prosjektets brukere, husmødrene.

Som en opptakt til rettshjelpsundersøkelsen reiste vi rundt i lokallag av Norges Husmorforbund og orienterte og innledet til diskusjon om kvinners rett til tid og penger i ekteskapet. Vi holdt et flere dagers seminar i samarbeid med Telemark krets av Norges Husmorforbund som var en direkte utveksling av rettighetsinformasjon og husmorerfaringer. Vi ba deltakerne om direkte råd med hensyn til hvordan vi burde nærme oss dette rettsområdet. Vi foretok også der en skriftlig pilotundersøkelse for å få et forhåndsblikk i hvor skoen trykket. (Seminar i husmorrett, 10.–12. september 1982. *En utveksling av rettighetsinformasjon mellom kvinneveretsjurister og husmødre*, Kvinneverettslige arbeidsnotater nr. 24.)

Formidlings- og utvekslingsprosesser har fortsatt også etter at vi avsluttet kartleggingsarbeidet. Vi har gått tilbake til husmorlagene i form av seminarer med de

problemstillingene vi nå arbeider med og fått reaksjoner tilbake.

Om prosjekt-resultatene

Det har vært en møysommelig prosess å bearbeide enkeltsakene og sette dem inn i rettslige sammenhenger. Dette fordi sakene er omfattende både mht. omfang og innhold. De konflikttemaene som gjennomsyrer materialet er så godt som ikke diskutert i lovgivning og juridisk teori. Man har forutsatt en relativ harmonisk familie og behandlet den juridisk som en enhet. Konfliktene behandles først i separasjons- og skilsmisellovgivningen.

Vi har følgelig hatt mange og lange diskusjoner omkring en mulig rettsliggjøring av privat- og familielivet: Hva vil dette føre til? Er denne måten å bryte ned skillet mellom det private og det offentlige på egentlig i kvinners interesse? Vi ser at kvinner ordner seg – ofte ganske bra, andre ganger mindre bra – uavhengig av lovgivning. Vil lovgivning hjelpe dem i deres familieproblemer, eller trengs det andre virkemidler? Kan rettsliggjøring være «farlig» for kvinner? Vi ser mange eksempler på at juridisk regulering kan «slå tilbake» på kvinnene selv ved at de utsettes for kontroll (f.eks. trygderettigheter til enslige forsørgere) eller en utilbørlig gransking av deres privatliv (f.eks. farskapssaker og voldtektssaker). Dessuten er rettsreglene klart utilstrekkelige når det gjelder forholdet mellom mennesker og utveksling av privat omsorgsarbeid. (Jfr. også Tone Sverdrups prosjekt om praktikanter og dagmødre, som også er basert på intervjuer.) Vi er i et grenseland mellom juss og psykologi, hvor jussen ofte må melde pass.

Vi har etter hvert klart å «sile ut» enkelte deler av privat- og familielivsproblemene som juridisk fruktbare og holder for tiden på med å bearbeide dem i fire fagartikler:

Penger og verdighet

er en fordypningsartikkel fra den private pengekravsretten. Kvinners private pengekrav i ekteskap (med grunnlag i ektefellelovens § 1) framstilles og vurderes ut fra den ekteskapelige privatpraksis og fra hensynet til å sikre kvinner verdig behandling i pengesaker.

Vårt utgangspunkt ved tilnærmingen til dette pengerettslige delområdet var på mange måter elendighetsorientert. Vi antok at mange kvinner i praksis ikke fikk de økonomiske rettighetene de hadde krav på, noe spredt kunnskap fra JURK, krisesentre og nyere skilsmisseundersøkelser tyder på.

Penger viste seg også i våre saker å være et utbredt konfliktgrunnlag. I 11 av de 25 sakene forelå det brudd på den gjensidige underholdsplikten fra mannens side, mens lovbrudd fra kvinnens side ikke forekom.

For kvinnene selv framsto imidlertid ikke pengemangel som det viktigste problemet. De var opptatt av hvordan de måtte gå fram for å få penger innenfor ekteskapet. Å føle at de hadde tatt imot penger, å ikke ha oversikt over mannens økonomi, å bli manipulert økonomisk eller å måtte stå til rette for bruk av penger gikk for mange på verdigheten løs. I de tilfellene det var mulig, fant kvinnene fram til verdige løsninger; til økonomiske løsninger uavhengig av mannen. De unngikk å be mannen om penger, men skaffet heller penger selv ved å ta seg arbeid eller tære på formue. De brukte heller av egne penger på familiens forsørgelse framfor å be mannen om penger.

Hensynet til å sikre kvinner en verdig behandling i pengesaker blir sentralt her, fordi kvinnene selv la stor vekt på dette. Verdighetsperspektivet setter lys på det private forsørgersystem som et uverdigg pengefordelingssystem, samtidig som det får fram kvinners verdighet og styrke i praksis. Kvinnene framsto i mange tilfeller

som faktiske forsørgere av familien med sine små økonomiske midler, mens menn forsørget seg selv og bidro minimalt.

Private og offentlige konflikter

Her gjennomgås hvilke konflikt-temaer de private partene i ekteskap opplever og hvordan de løser dem seg imellom. Dette settes opp mot hvilke konflikter lovgivning og rettsteori problematiserer og hvilke juridiske konfliktløsninger som finnes. Det foretas en gjennomgang av hva som er/ikke er juridisk regulert av konflikter og hva som bør/ikke bør bli gjenstand for lovregulering.

Artikkelen er ganske bredt anlagt omkring private og offentlige konflikter.

Kort kan det sies at lovens anvisning på konfliktløsning hovedsakelig ligger i meklings-, separasjons- og skilsmisseinstituttene. Partene har imidlertid en rekke private løsninger før det kommer så langt, og disse er vidt forskjellige for kvinner og menn. Konflikter f.eks. omkring deling av omsorgsarbeid, egen tid til disposisjon eller pengefordeling løser *kvinnene* ved f.eks. avtaleforsøk med mannen, ordne seg med annen hjelp, ta eget lønnsarbeid, trusler om skilsmisse, eller skilsmisse. *Mennene* dermot løser de samme konflikter ved f.eks. uteblivelse (reising, overtid), passivitet hjemme, manglende evne/vilje til hus- og omsorgsarbeid, tilbakeholdelse av penger, voldsbruk eller trusler om dette.

Enkelte av de private «sanksjonene» som noen menn benytter seg av, er lovstridige (brudd på underholdsplikten) og i verste fall straffbare (grove trusler og vold). Sentralt i artikkelen vil dermed bli i hvilken grad gjeldende rett i større grad bør effektiviseres, og i hvilken grad de private konfliktene i det hele tatt bør rettsliggjøres. Forholdet mellom den kjønnsnøytrale lovgivningen og de store ulikhetene mellom kjønnene i praksis er også interessant.

Materialsamling

Her gjengis enkeltsakene i sin helhet, men gruppert etter livsfaser. Med utgangspunkt i sakene prøver vi å inndeile husmor/ekte-skapsretten i ulike faser: Barnløse, gravide/fødende, småbarnsmødre, småskole-barnsmødre, tenåringsmødre, bestemødre, pensjonister.

Forholdet mellom tid og arbeid, arbeidets art og ressurstilføringen varierer til dels sterkt i de ulike fasene i praksis, selv om regelen forblir de samme. Synliggjøringen av kvinners mangfoldige, omfangsrike og ubetalte omsorgsarbeide er et poeng ved denne inndelingen. I våre enkeltsaker gjorde kvinnene gjennomgående svært mye arbeid, både innen kjernefamilien, innen slekten og ellers foruten en mengde organisasjonsarbeid. Stort sett var alt dette arbeidet ubetalt.

Metode

Erfaringer med prosjektet viser at jussen er et godt redskap til å få innblikk i folks alminnelige problemer, og at det her ligger en spennende forskningskilde. Rettshjelpere sitter inne med viktig informasjon som i dag ikke utnyttes. De må avgrense seg til hva som er «juridisk relevant», men i forskningsøyemed vil enkeltsaker kunne

brukes i en langt videre forstand når det gjelder kritikk og endring av rettsregler og av samfunnet generelt. Her kan en tenke seg samarbeid mellom rettshjelpere og forskere. Vi tror at et tverrfaglig samarbeid mellom jurister og kanskje særlig samfunnsforskere vil være svært fruktbart i be-arbeidelsen av slikt materiale.

Finansiering, publisering m.m.

Prosjektet er finansiert av Forbruker- og administrasjonsdepartementet og av Institutt for offentlig rett. Prosjektleder er førsteamanuensis dr. philos. Tove Stang Dahl, og prosjektutøvere er cand. jur. Anne Hellum og cand. jur. Marianne Fastvold. Prosjektets varighet er hittil to år.

Artiklene vil dels bli publisert i *Kvinne-rett I og II*, red. Tove Stang Dahl, som vil komme ut i serien *Kvinnens levekår og livsløp*, Universitetsforlaget. Disse ventes ut-gitt i 1985. Dels vil artiklene trykkes i kvinneverettens stensilsérie.

Marianne Fastvold
Anne Hellum
Inst. for off. rett
Universitetet i Oslo

Skattlegging av privat omsorgsarbeid

De omsorgsforhold som behandles be-står av to private parter - kalt omsorgs-arbeider og omsorgsmottaker. Den om-sorgsarbeidende utfører stell, pleie eller husarbeid for den annen part, som på sin side yter en verdioverføring til den om-sorgsarbeidende, i form av forsørgelse,

lønn, husholdningspenger o.l. De viktigste forhold som faller inn under denne emne-avgrensningen er omsorgsarbeid i ekte-skap, ugift samliv og mellom slekt og andre nærstående, dagmammaforhold, prakti-kant- og hushjelpforhold.

Prosjektet ble finansiert av Rådet for forskning for samfunnsplanlegging (RFSP) under NAF, med lønn tilsvarende hel stilling i ett år. Det ble avsluttet i juni 1983.

Framstillingen har for det første et praktisk siktemål som gjelder rettferdigheten av dagens inntektsbeskatning av arbeidstakere i private hjem, dvs. dagmødre, praktikanter, hushjelper, pleiere mv. Beskatningen av dagmammaforhold har vært mye framme i den offentlige debatt i de senere år. Det er en kjent sak at det foregår tildels omfattende skatteunndragelser innenfor denne sektoren. De reformforslag som har vært fremmet har særlig dreiet seg om skattleggingen av barnas foreldre, dvs. fradragsmulighetene for dokumenterte utgifter til barnepass etter skattelovens § 44 sjette ledd. Færre har reist spørsmål om hvor rimelig inntektsbeskatningen av dagmødre, praktikanter mv. er ut fra skattelovens eget system og prinsipper. Framstillingen har dessuten et videre siktemål: Det er få skatteregler som retter seg utelukkende mot privat omsorgsarbeid. Verdien av selve omsorgsarbeidet er unntatt fra beskatning, og de øvrige reglene omfatter lønn, forsørgelse mv. i en mer generell sammenheng. Det private omsorgsarbeidet er derfor lite synlig i skattesystemet. Men

skattereglene vil alltid gi uttrykk for en bestemt økonomisk vurdering av omsorgsarbeidet. Det gjelder enten arbeidet inntektsbeskattes, som i arbeidsforhold, eller vurderes indirekte gjennom fradagsreglene. Det private omsorgsarbeidet inngår i ulike juridiske sammenhenger, men har klare økonomiske og arbeidsmessige fellesstrekk: I alle forhold ytes det omsorgsarbeid til den annen part, samtidig som en verdioverføring passerer den motsatte veien. Denne verdioverføringen ytes fra omsorgsmottakerens private økonomi, som regel fra hans lønnsinntekt eller trygd. Forholdene skattlegges likevel etter ulike prinsipper og med ulikt resultat. Spørsmålet blir i hvilken grad de juridiske formene som det private omsorgsarbeidet opptrer i, berettiger til en slik forskjellsbehandling. Hvilke forutsetninger ligger bak anvendelsen av reglene, og er disse oppfylt for det private omsorgsarbeidets del?

Omsorgsforholdene skattlegges etter tre typer regelsett; enten som arbeidsforhold, forsørgerforhold eller ekteskap. Selve verdien av arbeidet er som nevnt unntatt fra skattlegging, og beskatningen knytter seg derfor til verdioverføringen fra omsorgsmottakeren.

Type omsorgsforhold:	Skattlegging av den omsorgsarbeidende:	Avgift/fradrag på omsorgsmottakeren:
Arbeidsforhold	Inntektsskatt	Arbeidsgiveravgift
Forsørgerforhold	(Ingen skatt)	(Ingen avgift)
Ekteskap	(Ingen skatt)	Klassefradrag i inntekt

Vi ser at arbeidsforhold er den minst gunstige beskatningsform – her skattlegges begge parter som følge av forholdet. Ekteskap er den klart gunstigste måten å organisere arbeidet på – her betales ingen skatt på den omsorgsarbeidendes hånd, samtidig som ektefellen får klassefradrag i klasse 2.

Under pkt. 2.3 i framstillingen gis det endel regneeksempler på de skattemessige konsekvensene i typiske omsorgsforhold. I arbeidsforhold vil f.eks. partene samlet betale ca. 15 000 kr mer i skatt/arbeidsgiveravgift enn om forholdet var organisert i ekteskap, og ca. 10 000 kr mer enn i forsørgerforhold. Det er et prinsipp i skatteretten at like økonomiske realiteter skal skattlegges mest mulig likt. Hva er årsaken til at dette likhetsprinsippet får liten gjennomslagskraft i private omsorgsforhold? Årsakene undersøkes nærmere i pkt. 3.

Avgjørende for om et omsorgsforhold skal behandles som et arbeidsforhold er at verdioverføringen kan sies å være «vunnet ved arbeide», jfr. skattelovens § 42 første ledd. Hvis det ikke er en slik sammenheng mellom ytelse og motytelse, er verdioverføringen som hovedregel skattefri forsørgelse. Med utgangspunkt i en lagmannsrettsdom analyseres denne grensedragningen mellom arbeidsforhold og forsørgerforhold nærmere.

Kriteriet «vunnet ved arbeide» medfører at skatteplikt oppstår når ytelsene er *betinget av hverandre*; deres faktiske eksistens er ikke tilstrekkelig til å utløse skatteplikt. Men ytelsenes faktiske eksistens er nettopp det som *utgjør* de felles økonomiske realiteter i alle private omsorgsforhold. Men samtidig danner kriteriet grunnlag for en relevant spørsmålsstilling: Hvis den omsorgsarbeidende hadde fått verdioverføringen selv om hun ikke arbeidet, kan en jo ikke si at det dreier seg om arbeidsskapte fordeler. Dette faktum, sammen med endel andre omstendigheter, leder til at det ikke er selve *kriteriet* for

skattbarhet som er utilstrekkelig i omsorgsforhold, men de *alternativer* (arbeidsforhold eller forsørgerforhold) som kriteriet har å velge mellom. Under pkt. 3.2 undersøkes hvilke forutsetninger som de to skattealternativene bygger på.

I forsørgerforhold blir skattleggingen den samme uansett om det utføres omsorgsarbeid eller ikke. I arbeidsforhold er det verdien av selve arbeidsytelsen som er den egentlige skattemessige gjenstand. Ved fordelsberegningen brukes imidlertid lønnen som et praktisk mål på den skattbare fordelene, og en ser bort fra motytelsen – dvs. arbeidsinnsatsen ved fordelsberegningen. Denne forenklingen er relativt uproblematisk når arbeidsinnsatsen målt i tid varierer innenfor små marginer, og når det er en størrelsesmessig sammenheng mellom lønn og arbeidsinnsats pr. tidsenhet. Men det private omsorgsarbeidet er løsrevet fra markedsmekanismene, og lønnen ligger ofte langt lavere enn minstelønn i arbeidslivet ellers. Skattetabellene er utformet med tanke på at det skal være mulig å livnære seg på disponibel inntekt etter skatt når skatteyteren utnytter sin arbeidskapasitet – dvs. arbeider full dag. Med hel dagsarbeid tjener dagmødrene, praktikanter mv. ofte ikke mer enn 15 000–30 000 kr i året. Like fullt skattes de etter vanlige tabeller med 15–20% av denne inntekten. Konklusjonen blir at *den forenklingen som ligger i å se bort fra arbeidsinnsatsen ved fordelsberegningen slår urettferdig ut for arbeidstakere som har en timelønn som ligger markant under minstelønn i arbeidsmarkedet*. I praksis er det antakelig bare arbeidstakere som er engasjert i privat omsorgsarbeid som har en så lav avlønning. Det gjelder særlig praktikanter, dagmødre og en del hushjelpere og pleiersker i private hjem.

Som reform foreslår jeg at det innføres et eget fradrag i inntekten for dem som har en så lav timelønn.

Under pkt. 3.4 pekes det kort på at de synspunkter som er gjort gjeldende angående fordelsberegningen i arbeidsforhold også kan ha gyldighet ved skattleggingen av deltidsarbeid. Dagens skattesystem bygger på forutsetningen om at det skal være mulig å livnære seg på den netto disponible inntekt som kan opptjenes på en 8-timers dag. Dette var en naturlig forutsetning den gang deltidsarbeid var et nesten ukjent fenomen. Men i dag kan det reises spørsmål om rimeligheten av å se bort fra arbeidsinnsatsen målt i tid ved beskatningen, fordi mulighetsområdet for daglig arbeidsinnsats er utvidet i begge retninger, fra f.eks. 4 timer (deltidsansatt) til 16 timer (heltidsansatt ektepar). Denne arbeidstiden velges ikke fritt, men er i stor grad bestemt av omsorgsforpliktelsene. Vi kan med andre ord si at forutsetningen for at dagens skattesystem skal virke rettfærdig, er at alle lønnstakere har noenlunde samme mulighet til å arbeide 8 timer pr. dag. Dette beskatningssystemet bygger altså på mannens livssituasjon som det normale for

lønnstakerne. Som en følge av kvinners inntog på lønnsarbeidsmarkedet holder denne forutsetningen ikke lenger stikk i samme grad som før.

Den tilsvarende *to-sporete lovstruktur* med en typisk mannsmodell og kvinne-modell finner vi igjen på andre lovområder. Særlig er det tydelig i folketrygdloven, hvor de av lovens ytelser som primært skal erstatte lønnsinntekt bygger på *mannens livssituasjon som det normale, dvs. helledags og kontinuerlig lønnsarbeid*. På den annen side passer kvinnelige lønnstakere heller ikke inn i den tradisjonelle kvinne-modellen. De blir *unntak* fra begge regelsett, og risikerer å falle mellom to stoler i lovsystemet, se Tone Sverdrup, *Kvinner og det offentlige hjelpeapparatet*, i NAVFs sekretariat for kvinneforskning's arbeidsnotat nr. 1/82.

Tone Sverdrup
Inst. for off. rett
Universitetet i Oslo

Privat omsorgsarbeid i rettslig perspektiv

Formålet med prosjektet er å gi en framstilling og vurdering av de viktigste rettsreglene som omhandler den økonomiske verdsetting av privat omsorgsarbeid. De rettslige spørsmål som vedrører privat om-

sorgsarbeid har stått sentralt i kvinneverettslig forskning.¹ Men den økonomiske verdsetting har ikke vært gjenstand for en helhetlig analyse.

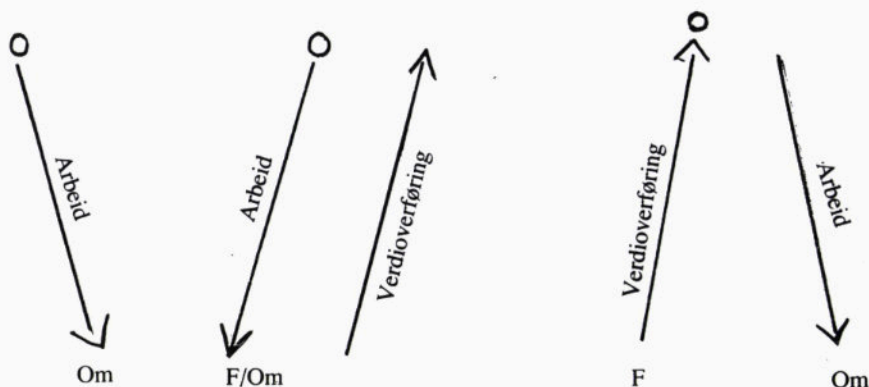
Avgrensning

Prosjektet begynte 1.1.84 og er finansiert av Rådet for samfunnsvitenskapelig forskning under ANVF (utdanningsstipend). Prosjektet representerer en utbygging og videreføring av den to-sporete modellen som det refereres til i foregående artikkel.

Med privat omsorgsarbeid mener jeg *husarbeid, stell, pleie og tilsyn* som foregår i privat hjem. Arbeidet kan være lønnet eller ulønnet, men hovedvekten legges på det

ulønnede arbeidet. Alle private omsorgsforhold som behandles, må minst bestå av en omsorgsarbeidende part (O) og en omsorgsmottaker (Om). I tillegg kan det være en privat forsørger (F). Forsørgeren kan være den samme person som omsorgsmottakeren, men kan også være en tredje person.

Nedenfor følger de tre hovedtypene utvekslingsforhold med eksempler på livsforhold:

Eks.
Familiepleier,
enslig mor/far

Eks.
Ektepar,
ugift samliv,
husholderske

Eks.
Ekteskap
med barn,
ekteskap med
pleietrengende
person, dag-
mammaforhold

De rettsområdene som tas opp til behandling er skatterett, trygderett, familierett, arverett og erstatningsrett. *Hovedvekten* legges på de skatterettslige, trygderettslige og familierettslige reglene. I familieretten er det særlig den gjensidige underholdsplikt mellom ektefellene og skifte-lovenes § 50 som tas opp. I erstatningsretten er det særlig bestemmelsene i skade-erstatningslovens §§ 3-1 og 3-4 som be-handles.

Problemstillinger

Prosjektet har to hovedproblemstillinger, som kan reises for en eller flere regler, for en eller flere parter, og i forhold til en eller flere begivenheter:

1. *Hvilke økonomiske konsekvenser har rettsreglene for partene i private omsorgsforhold?*

2. *Er resultatet rettferdig vurdert ut fra hensynet til partenes behov og/eller inn-sats? Hvis ikke, hva skyldes dette?*

Ad problemstilling nr. 1:

Det er ingen *entydig* faktisk eller juridisk sammenheng mellom ytelsene i private omsorgsforhold; slik det er i vanlige arbeidsforhold. Den omsorgsarbeidende vil f.eks. ofte beholde privat forsørgelse, selv om hun ikke lenger arbeider. De faktiske forpliktelser til å yte omsorgsarbeid, f.eks. til hjelpeløse barn og gamle, kan være langt sterkere enn juridiske forpliktelser i arbeidsforhold, og dermed også bestå uavhengig av både forsørgelse og arbeidsevne. Like fullt er det en sammenheng mellom ytelsene. Den omsorgsarbeidende kan f.eks. muliggjøre mannens inntekt ved sitt arbeid, og derved også sin egen forsørgelse. Denne mangetydighet i sammenhengen mellom ytelsene i private omsorgsforhold gjør det vanskelig å overskue tap og vinning. Karakteristisk for et flertall av rettsreglene er nemlig at de direkte eller

indirekte omhandler *andre begreper* enn selve verdien av omsorgsarbeidet. Det gjelder særlig *arbeid og penger* (inntekt, forsørgelse) i en mer generell sammenheng. Dette innebærer at ofte bare én side av omsorgsarbeidet tas opp til vurdering. I vanlige arbeidsforhold medfører ikke dette særlige problemer fordi det er en *entydig* sammenheng mellom arbeid og penger. De to ytelsene er både absolutt og forholdsmessig betinget av hverandre, slik at den ene ytelsen kan måles med den andre. Men i privat omsorgsarbeid skaper det problemer, både når det gjelder spørsmålet *om* arbeidet har verdi, og *hvor stor* verdien er:

Når f.eks. husmorens evne til å utføre omsorgsarbeid forsvinner, har hun da lidd et økonomisk tap? Eller er det omsorgsmottakeren eller forsørgeren som lider tap? I trygderetten vil svaret bl.a. være avhengig av årsaken til at arbeidsevnen forsvinner (sykdom, uførhet, alder).

Er den verdioverføring som den omsorgsarbeidende mottar fra omsorgsmottakeren skattepliktig fordel vunnet ved arbeid, eller er den skattefri forsørgelse? Svaret vil bl.a. avhenge av hvilken juridisk sammenheng arbeidet foregår i.

Når sammenhengen mellom lønnsarbeid og omsorgsarbeid er mangetydig, blir det også vanskelig å utmåle verdien av omsorgsarbeidet. Verdien kan beregnes *selvstendig* (f.eks. etter faktiske eller beregnede utgifter til leid hjelp i huset, jfr. folketrygdlovens § 8-2, og skadeserstatningslovens § 3-1), men ofte er verdien *avledet* av andre størrelser, f.eks. av forsørgerens inntekt (jfr. husmordommene, og skattelovens §§ 75 og 76). Fordi rettsreglene primært er utformet med tanke på lønnsarbeidet, er konsekvensene for omsorgsarbeidets vedkommende ikke alltid gjennomtenkt fra lovgivningens side.

Sammenhengen mellom arbeid og penger kompliseres ytterligere når den omsorgsarbeidende har lønnsarbeid, har hatt

lønnsarbeid, eller kan tenkes å få lønnsarbeid. En viss faktisk sammenheng er det også mellom *lønnsarbeid* og *omsorgsarbeid* (døgnetts 24 timer kan f.eks. medføre at det ene utelukker det andre), men heller ikke denne sammenheng er entydig.

Fordi forholdet mellom arbeid og penger ikke kan klarlegges direkte, oppstår det også vanskelige og hypotetiske *bevis-spørsmål*. Men bevisvanskene kan også skyldes at regelens vurderingstema er utformet ut fra forutsetninger i lønnsarbeidsforhold som ikke holder stikk for omsorgsarbeidets del.

Dertil kommer også samspillet mellom de ulike *rettsområdene*. Mellom skatte- og trygdereglene finnes det f.eks. en permanent sammenheng, ved at reglene er knyttet sammen ved begrepet pensjonsgivende inntekt i folketrygdlovens § 6-4. En situasjonsbetinget sammenheng er også ofte tilstede, fordi omsorgsarbeidet er av en slik *art* at det ofte utløser begge regelsett på en gang.

Ad problemstilling nr. 2:

Denne problemstilling blir i første rekke reist for skatte- og trygdereglens vedkommende:

Trygdelovgivningen bygger på to grunnleggende rettferdighetshensyn – hensynet til partenes *behov* og partenes *innsats*. De samme hensyn er like grunnleggende i skatteretten, her uttrykt gjennom henholdsvis skatteevneprinsippet (og utjevningshensyn) og nøytralitetsprinsippet.

Jeg vil også selv stille de samme to krav til lovgivningen, og vurdere det resultat som reglene fører til ut fra dette. Men selv om reglene tar utgangspunkt i de samme grunnleggende normer for rettferdighet, behøver ikke det bety at jeg kommer til samme konklusjon som lovgiver/lovanvender i et konkret tilfelle. Dersom en ser bort fra tvister om hva som er gjeldende rett, kan uenigheten skyldes følgende for-

hold: 1) Det anvendes ikke same norm for rettferdighet i det konkrete tilfelle. 2) Ikke samme avveining av normene (innsats mot behov). 3) Kriteriene for likhet er forskjellige. (F.eks. om omsorgsarbeid og lønnsarbeid er *lik* innsats, om behovet for trygdeytelser er *likt*, i det enkelte tilfelle). Er det enighet på alle disse punkter, kan uenigheten skyldes ett av to forhold: 4) Lovgiver eller lovanvender *aksepterer et urettferdig resultat*, til fordel for *andre hensyn*. Det kan f.eks. være ønsket om adferdsregulering, kontrollhensyn, administrative hensyn, privatlivets fred m.v., og til sist: 5) Resultatet er *utilsiktet* i den forstand at det ikke ligger noen bevisst vurdering bak. Dette kan være en praktisk viktig årsak, dels fordi kombinasjonen av trepartsforhold og ulike regelsett nødvendigvis må føre til konsekvenser som er vanskelige å overskue. Samtidig skal reglene anvendes på livsforhold og situasjoner som ikke var de samme som den gang reglene ble vedtatt. Kvinners yrkesdeltakelse særlig på deltid er f.eks. i liten grad forutsatt i reglene.

En analyse og vurdering av disse forhold er viktig både i drøftelsen av om gjeldende rett bør endres, og i tilfelle hvilken strategi for endring som bør velges.

Metode

a) Gjeldende rett:

Ved siden av en nærmere fastlegging av hovedprinsippene for verdsetting av privat omsorgsarbeid innenfor de enkelte rettsområdene, vil jeg foreta økonomiske beregninger som kan konkretisere prinsippene. Det blir lagt vekt på å presentere typiske situasjoner og begivenheter innenfor det private omsorgsarbeidet. For å få fram hvorledes den enkelte faktor er avgjørende for verdsettingen kan alle faktorer holdes konstant, bortsett fra en – som kan

varieres. Det kan f.eks. være forsørgerens inntekt, partenes sivile status, den omsorgsarbeidendes lønnsinntekt.

b) Vurdering:

I vurderingen av om resultatet er rettferdig, vil jeg blant annet ta utgangspunkt i de begreper og normer som er utviklet av Torstein Eckhoff i boken *Rettferdighet*. Både skatte- og trygdesystemet er grunnleggende sett fordelingsystemer. Trygdesystemet har islett av likevektsrettferdighet, blant annet gjennom tilleggspensjonsordningene. Resultatet for begge lover sett under ett kan også vurderes som et likevektssystem, mellom den enkelte og staten. I situasjoner hvor det er aktuelt å anvende normer for fordelingsrettferdighet, kan jeg f.eks. bruke en modell hvor *fordelingsprosessen* tilsvarer ytelser, personkrets mv., som jeg mener bør sammenliknes, og *grupperingsmåten* motsvares av vurderingen av det økonomiske resultat som er framkommet ved sammenligningen.²

Når det gjelder det annet spørsmål: konkrete kriterier for likhet, vil det vesentligste metodeproblem bestå i å finne en sammenlignbar målestokk for behov og innsats i de enkelte situasjoner. Først og fremst oppstår problemet ved verdsettingen av privat omsorgsarbeid i forhold til lønnsarbeid, men det kan f.eks. også oppstå ved vurderingen

av skatteevnen når deler av lønn mottas i form av kost/losji. Her må jeg støtte meg til statistikk, økonomisk teori og beregninger foretatt av andre. Jeg vil selv bare foreta enkle beregninger. Jeg antar at allerede grovere anslag kan danne grunnlag for meningsfulle vurderinger av gjeldende rett. Men også disse kan selvsagt være beheftet med usikkerhet.

c) Hensyn, m.v. som har vært avgjørende for lovgiveren:

Her er forarbeider, domspraksis og administrativ praksis viktige bakgrunnsmateriale.

En slik analyse vil ofte være vanskelig å foreta, fordi det kan være uklart hvilke hensyn som er tillagt vekt. Men på en del områder vil det være mulig å klarlegge disse spørsmål. Det gjelder særlig innenfor trygderetten.

Noter

1. Se bl.a. Tove Stang Dahl, «Kvinnens rett til penger – et husmorrettslig perspektiv», Haukaa, Hoel og Haavind (red.): *Kvinneforskning: Bidrag til samfunnsteori. Festskrift til Harriet Holter*. Universitetsforlaget 1982.
2. Torstein Eckhoff: *Rettferdighet*. Universitetsforlaget 1971; side 204.

Tone Sverdrup

Kvinner i lønnsarbeid – stillingsvern

Kvinneretten har i sin forskning og i sitt arbeid vært mer opptatt av familie-, likestillings- og trygdelovgivning enn av den tradisjonelle arbeidsrett. Som vitenskapelige assistenter i 1/2 og 1/4 stilling er det forutsatt at en del av arbeidstida skal be-

nyttes til forskning. Artikkelforfatterne, Merete Schiefloe Aune og Karen Sophie Steen, hadde fra før noe kunnskap i arbeidsrett og sosialrett og ønsker å videreutvikle denne.

God kvinneverettslig metode er å ta utgangspunkt i kvinners livssituasjon og se hvilke juridiske problemer de har i denne livssituasjonen. Som første skritt måtte vi da finne fram til kvinner i lønnsarbeidssituasjon. Vi kontaktet Margit Glomm, sekretær i fagforbundet Handel og Kontors Osloavdeling. Ca 65% av de organiserte i Handel og Kontor er kvinner, og Margit Glomm mente at Oslo-avdelingens saksarkiv kunne gi oss innfallsvinkel til kvinners problemer i lønnsarbeid.

Vi gjennomgikk arkivet fra 1978 til 1982 og fant ved siden av saker om opprettelse av tariffavtaler og lønns plassering en stor overvekt av saker angående stillingsvernet for den enkelte arbeidstaker. Med stillingsvern mener vi vernet mot oppsigelse, avskjed og urettmessig forflytting/degradering. Disse sakene sier noe om hvordan/hvorfor kvinner skyves ut av lønnsarbeidet og over på andre forsørgelsesformer (ekte-skap, trygd).

Totalt fant vi 131 individuelle saker angående stillingsvern. 86 kvinner og 45 menn ble oppsagt, avskjediget eller forflyttet i perioden 1978–82, etter at den nye arbeidsmiljøloven av 4. februar 1977 trådte i kraft. Dette er et lite materiale med mange begrensninger. Mange saker som Handel og Kontor får inn løses pr. telefon og blir ikke registrert i arkivet. De sakene som er registrert inneholder ofte svært få opplysninger. Materialet kan derfor ikke brukes

til å trekke klare konklusjoner om kvinners problemer i arbeidslivet, men gir en del holdepunkter for å finne ut noe om hvordan og hvorfor kvinner presses ut.

Karakteristikk av kvinnene

Alder: Opplysninger om 34 kvinner. Gjennomsnittsalder for kvinnene vi har opplysninger om er på 46,7 år. Svært mange av disse er over 55 år gamle, noen unge jenter er med og drar gjennomsnittet nedover.

Stilling: Opplysninger om 76 kvinner. De aller fleste er ansatt som kassadamer, ekspeditriser og sentralbordassistenter. Kun i 10 tilfeller er det kvinner i «høyere stillinger» enn de nevnte, eksempelvis: Salgskonsulent, annonsekonsulent, avdelingssjef, manager, fylkessekretær, første-kontorist.

Ansettelsestid: Opplysninger om 47 kvinner. Mange av kvinnene har vært ansatt forholdsvis lenge (over 15 år), svært få under 1 år. Gjennomsnittet for de vi har data for har over 10 års ansettelse.

Deltid: Positivt opplyst at 9 kvinner er ansatt i deltidsstilling. 2 kvinner går over i deltidsstillinger som løsning på «proble-mene». 1 kvinne ønsket deltid.

Gjeldende rett – utgangspunkt

Utgangspunktet i norsk arbeidsrett er arbeidsgivers styringsrett, herunder retten til å si opp/avskjedige arbeidstakere. Begrensninger i denne retten finnes i lov og avtaler.

Lov om arbeidervern og arbeidsmiljø m.v. – arbeidsmiljøloven (aml) av 4. februar 1977 gjelder for de arbeidstakere som Handel og Kontor organiserer, jfr. § 2 nr. 1. Aml. inneholder både materielle og formelle begrensninger i arbeidsgivers rett til å si opp og avskjedige arbeidstakere.

Den viktigste materielle begrensningen er § 60 nr. 1 som krever at en *oppsigelse* skal være *saklig begrunnet* i virksomhetens, arbeidsgivers eller arbeidstakers forhold. For at arbeidsgiver kan gi *avskjed* krever § 66 nr. 1 at arbeidstaker har gjort seg skyldig i *vesentlig mislighold* av arbeidsavtalen.

Videre finnes spesielle materielle be-

stemmelser. §§ 64 og 65 gir særværnet mot oppsigelse ved sykdom, svangerskap og fødsel.

Når det gjelder det vi har kalt forflytting inneholder ikke loven noen bestemmelser som verner arbeidstaker.

Stillingsvernet kan ikke fravikes ved forhåndsavtale, jfr. § 5.

Kort gjennomgang av materialet

I beskrivelsen av materialet tar vi utgangspunkt i arbeidsgivers formelle begrunnelse for endring/opphør av arbeidsforholdet. Disse begrunnelsene har vi delt inn i kategoriene mangelfull arbeidsprestasjon (MAP), rasjonalisering (RA), tillits- og rutinebrudd (TR), sykdom (S) og uønsket (U). Den siste kategorien er en oppsamlingskategori der arbeidsgiveren ikke har påberopt seg noen egentlig begrunnelse. I en del saker har arbeidsgiver påberopt seg flere begrunnelser.

Tabell: Totalt antall saker, 131, fordelt på kvinner og menn ut fra de ulike begrunnelser arbeidsgiver påberoper seg for endring/opphør av arbeidsforholdet.

	MAP	MAP/RA	MAP/TR	S	S/TR	MAP RA	TR	U	S/MAP	RA/MAP/S	
Kvinner	27	1	2	6	1	22	11	16			= 86
Menn	11	2	7	1		14	4	4	1	1	= 45
Totalt	38	3	9	7	1	36	15	20	1	1	= 131

Som det framgår av tabellen er *mangelfull arbeidsprestasjon* den mest brukte begrunnelsen. Den sikter til både kvalitativt og kvantitativt for dårlig arbeidsytelse fra arbeidstakeren, hun jobber for dårlig og/eller for lite. Manglende samarbeidsvilje

og -evne fra arbeidstakerens side er også påberopt i flere tilfeller.

Eksempler på hva arbeidsgiver legger i 1) for lite, 2) for dårlig, 3) samarbeidsproblemer:

1) Ekspeditrise opptrådte uhøflig overfor kundene, tilpasset seg ikke arbeidet (*for dårlig*), hun kom for sent på jobb og unnlot å møte på jobb uten å si fra (*for lite*).

2) Sekretær oppsagt med begrunnelse at hun hadde sviktende samarbeidsevne, og at hun arbeidet utilfredsstillende i stressituasjoner (*for dårlig*).

3) Regnskapsleder oppsagt med begrunnelse at hun ikke maktet å avslutte årsregnskapet i riktig tid samt at hun ga for dårlige rapporter om regnskapssituasjonen (*for dårlig/lite*). Hun samarbeidet i tillegg dårlig med de andre ansatte.

Mangelfull arbeidsprestasjon kan være saklig grunn til oppsigelse etter § 60, dersom arbeidsgiver ikke får det han har krav på etter arbeidsavtalen. For oss er det vanskelig å vurdre sakligheten av begrunnelsene. For at MAP skal kunne begrunne oppsigelse må det foreligge *et klart kritikkverdige* forhold.

Under kategorien *rasjonalisering* har vi tatt med alle saker der bedrifter nedlegges samt alle saker der arbeidsgiver påberoper seg omlegging av bedriften, bedriftens økonomi generelt eller at det ikke finnes arbeid for denne arbeidstageren spesielt.

Eksempler på oppsigelser begrunnet i rasjonalisering:

– 2 kvinner oppsagt som følge av innskrenkninger. Alder 50 og 60 år. Begge hadde lang ansettelsestid i bedriften. Ansettelsesprinsippet ble ikke fulgt. Etter at HK truet med søksmål ble den ene oppsigelsen trukket tilbake. Det ble senere ansatt en ny kontordame i stillingen til den andre kvinnen.

– Gravid kvinne oppsagt pga. innskrenkninger i bedriften. Eierens kone skal overta den oppsagtes arbeid. Arbeidstageren fikk fortsette inntil hun skulle ha svangerskapspermisjon, under forutsetning av at hun ikke angrep oppsigelsen.

Rasjonalisering er i utgangspunktet saklig oppsigelsesgrunn. Det tilligger arbeids-

giveren i kraft av styringsretten å gjennomføre driftsinnskrenkninger og rasjonaliseringstiltak. Men arbeidsgivers kompetanse i denne forbindelse er begrenset etter aml. § 60 nr. 2. En oppsigelse er ikke saklig begrunnet dersom arbeidsgiver har et annet passende arbeid i virksomheten å tilby arbeidstakeren. I saklighetsvurderingen skal det dessuten foretas en avveining mellom *virksomhetens behov* og *de ulemper oppsigelse påfører den enkelte arbeidstager*.

Kategorien *tillits- og rutinebrudd* omfatter naskeri, tyveri, underslag og andre misligheter i arbeidsforholdet. Videre plasseres brudd på kontrollrutiner og arbeidsreglement her. – For grunnlag for oppsigelse forutsettes det ikke at et uredelig forhold er godtgjort. Det kan være nok at det foreligger «berettiget» eller «rimelig» grunn til mistanke om misligheter eller uregelmessigheter i arbeidsforholdet. Hvis derimot uredelig forhold er godtgjort vil det lett gi grunnlag for avskjed. I svært mange av sakene har også arbeidstaker fått avskjed. Det betyr at arbeidsgiver mener at arbeidstaker har misligholdt arbeidsavtalen vesentlig.

Eksempler:

– Ekspeditrise/kassadame avskjediget pga. uregelmessigheter i kassa. Securitaskontroll hadde 4 ganger avslørt at hun hadde unnlat å slå beløp inn på kassa.

Sykdom er brukt som eneste formelle begrunnelse i ialt 7 saker, overfor 6 kvinner og 1 mann. I en av sakene blant kvinner finner vi sykdom i kombinasjon med mangelfull arbeidsprestasjon og tillits- og rutinearbeid som formell begrunnelse.

Oppsigelsesvernet ved sykdom er regulert i aml. § 64. Punkt 1 i denne paragrafen tilsier at man ikke kan sies opp pga. sykdom de første 6 månedene etter at sykdom/arbeidsuførhet inntrådte. Har man vært ansatt sammenhengende i mer enn 5 år er man vernet i 12 måneder.

Paragrafens pkt. 2 har en bevisbyrde-regel – sykdom skal innenfor ovennevnte tidsrom ansees å være grunn til oppsigelsen med mindre noe annet gjøres overveiende sannsynlig.

Paragrafen er ikke til hinder for at man sies opp mens man er sykmeldt – men da må som ellers vurderingen være ut fra § 60. Meningen med § 64 er ikke at man ubetinget kan sies opp pga. sykdom når vernet er ute. Etter den tiden skal en vurdering etter § 60 finne sted. Sykdom kan da medføre at arbeidstakere utfører en mangelfull arbeidsprestasjon som *kan* være saklig oppsigelsesgrunn.

Aml. § 65 gir et tilsvarende vern ved graviditet. Oppsigelse kan ikke begrunnes i graviditet og en eventuell oppsigelse skal ansees å ha sin grunn i kvinnens graviditet dersom ikke noe annet kan gjøres overveiende sannsynlig.

Eksempel:

En laboratorieassistent ble oppsagt etter 1 års sykefravær. Arbeidsgiver påberopte seg vanlig praksis i firmaet om at ansettelsesforhold opphører etter 1 års sykdom. Noen vurdering etter aml. § 60 har ikke funnet sted. Oppsigelsen kan godt være holdbar etter § 60, opplysningene i saken gir oss intet grunnlag for å vurdere dette – vi kan bare konstatere at noen vurdering ikke har funnet sted.

I oppsamlingskategorien *uønsket* er saker der den formelle begrunnelsen fra arbeidsgiver enten *mangler* eller er svært *uklar*.

Eksempler:

–En kvinne (ekspeditrise) opplevde at en annen var ansatt i hennes stilling (ikke som vikar) da hun kom tilbake etter sykefravær. Arbeidsgiver hadde ingen begrunnelse for dette.

–I et annet tilfelle ble en kvinne oppsagt uten begrunnelse etter å ha anbefalt de

andre ansatte å organisere seg.

Saksarkivet gir ingen fullgod oversikt over hvordan stillingsvern sakene ender. I mange saker vet vi at oppsigelse har funnet sted, kjenner begrunnelsen for den, og ser at forhandlinger er satt i gang, men så finnes ikke flere papirer. En del andre saker har et omslagsark der det står «saken vunnet ved forlik». I disse sakene varierer det hvor mye papirer som finnes, men i en forholdsvis stor andel kan vi finne hva forliket går ut på. Disse forlikene er svært ulike, men det som ofte går igjen er at Handel og Kontors saksbehandlere karakteriserer saken som «vunnet». «Vunnet» innebærer at arbeidstaker sier opp selv, får attest der det står at hun sa opp selv, lønn i oppsigelsestid og eventuelt en erstatning. – Vi mener nok det er drøyt å si at arbeidstaker *vinner* disse sakene. Hun slutter jo, slik at det er arbeidsgiver som får sin vilje igjennom, om enn med noen økonomiske begrensninger.

Av de 86 kvinnene er det kun 11 som beholder en eller annen form for ansettelse hos samme arbeidsgiver. Et par går over i deltidsstillinger og i hvert fall 3 blir forflyttet til andre avdelinger eller degradert. En avskjed ble trukket tilbake og kvinnen fikk en advarsel. En oppsigelse trekkes pga. kvinnens sosiale situasjon. Alt i alt ser det derfor ut til kun å være 6 av i alt 86 kvinner som beholder sine opprinnelige stillinger.

Vi har opplysninger om at 39 av de 86 kvinnene, 45,3% av kvinnene, var *syke* på et eller annet tidspunkt under sakens gang. (Tilsvarende tall for mennene i materialet er 7 av 45; 15,5%.)

Bare 6 av kvinnene er blitt sagt opp med eneste begrunnelse at de var syke. Av de 33 andre kvinnene som var syke en eller annen gang under saken, var hele 22 syke *før* problemene på arbeidsplassen oppsto. De 11 andre ble syke *etterpå*.

Vi kan ikke lese ut av materialet hva sykdommen blant kvinnene innebærer.

Men vi synes tallene er så store at vi tror de kan si noe om lønnsarbeidende kvinners problemer.

Arbeidet framover

I det videre arbeidet har vi tenkt å finne mer ut hva sykdommen omfatter. Vi vil se om sykdommen har noen sammenheng med arbeidet, arbeidsforholdene, hardt arbeidspress, rutinearbeid, lavtlønnsarbeid og lignende forhold.

Vi vet at kvinne ofte er dobbeltarbeidende, de har i langt større grad enn menn ansvaret for barn. I vårt materiale finnes mange eldre kvinner, er disse «utslitte», mindre effektive enn yngre kvinner? Spørsmålet for oss blir om det er slike forhold som presser kvinner ut av stillingene.

Det kan se ut som om kvinnene kjemper for lite for å beholde stillingene sine. Den lovfestede retten til å stå i stillingen mens saken behandles brukes i liten grad. Årsaken til dette har vi ikke noe klart svar på. Kanskje kjenner de ikke til denne rettigheten, muligens er det for «tøft» å bli i stillingen, eller kanskje det er en sunn reaksjon på en situasjon som blir for vanskelig.

For å klarlegge disse problemstillingene nærmere må vi innhente ytterligere opplysninger, f.eks. gjennom intervjuer med noen av kvinnene. Det vi til nå har gjort kan betraktes som et forprosjekt til videre forskning i kvinnearbeidsretten.

Merete Schiefloe Aune
Karen Sophie Steen
Inst. for off. rett
Universitetet i Oslo

Kvinneres rettslige stilling – med henblikk på å bedre denne

Prosjektets formål er tredelt:

- å kartlegge kvinners rettslige stilling i Norge ved å samordne den kunnskap som finnes på feltet, men også ved å samle inn ny kunnskap der manglene synes mest akutte,
- å bidra til begreps- og teoridannelse som gjør det mulig å organisere rettsstøttet etter et kvinneperspektiv,
- å skape informasjonsgrunnlag for rettspolitiske og andre tiltak med henblikk på
- å bedre kvinners situasjon i retten og i samfunnet.

Arbeidet med de tre formål har gått parallelt og er nedfelt i delresultater, artikler og politiske initiativ underveis. Arbeidet har i

første rekke gått ut på å utvikle fire kvinneverettslige delområder (husmorrett, pengerett, fødselsrett og likestillingsrett). Erfaringer herfra vil samles i bokform under tittelen *kvinneverett* (to bind) i serien *Kvinneres levkår og livsløp*, Universitetsforlaget (1985). Regler og praksis om kvinnemishandling og voldtekt har også vært viktige prosjektområder.

Prosjektet har vært finansiert gjennom arbeidsstipend og driftsmidler fra NAVF-RFSP i perioden 1980–83, og avsluttes i løpet av 1984.

Arbeidsløshetstrygden i kvinne- og familieperspektiv

Etter en generell gjennomgang av arbeidsløshetstrygdens historie (basert på lover/tilleggslover/endringslover siden 1906 og deres forarbeider), innsamling av samtlige trygderettskjennelser innenfor reglene om a-trygd (folketrygdlovens kap. 4) og en foreløpig oversikt over gjeldende rett, er kvinne- og familieperspektivet tatt opp til særlig behandling.

Av 352 trygderettskjennelser kan 42 karakteriseres som «kvinnesaker» i den forstand at en kvinne er ankende part. De fleste av disse sakene er sprunget ut av konflikter mellom kvinnes oppgaver i familien og markedets krav til arbeidskraften. Spenninger mellom arbeidssøkerens familierettslige rettigheter og plikter

og markedsbehovene gjør seg også gjeldende i mange av de saker hvor en mann er ankende part – 51 av «mannssakene» kan således betegnes som «familiesaker».

Det viser seg at reglene om a-trygd og praktiseringen av dem påvirker individenes evne til å oppfylle familierettslige forpliktelser og deres muligheter til å nytte familielivets gleder. Reglenes konsekvenser er i så måte forskjellige for kvinner og menn, ikke bare fordi kvinner og menn gjennomgående lever i forskjellige livs- og arbeidssituasjoner, men også fordi noen av reglene praktiseres ulikt overfor kvinner og menn. Prosjektet er del av et større prosjekt om a-trygden som undertegnede arbeider med.

Tove Stang Dahl

Reformlagstiftning rörande förvärvsarbetevård av barn

på väg mot jämställdhet eller ökad diskriminering?

Detta är et forskningsprojekt som startats i Sverige 1981 och som avslutas i Norge under 1984. Projektledare er Fil dr Karin

Widerberg. Forskningsassistenter: Catharina Calleman, Lena Lagerkrantz, samt Ann Pettersson.

Prosjektets huvudsyfte är att beskriva och förklara hur reformlagstiftningen rörande förvärvsarbete – vård av barn fungerer for kvinner i arbeidslivet, med spesiell tonvikt på regler om forældreledighet for tilfeldig vård av barn. Dette syfte kan sägas sönderfalla i två mer distinkta syften, nämligen;

1) Att belysa hur dessa rättigheter används och uppfattas av förvärvsarbetande kvinnor i olika typer av yrken, 2) Att belysa vad dessa rättigheter innebär för personalpolitikens, och då särskilt anställningspolitikens utformning.

Det är främst kvinnor som använder sig

av dessa rättigheter och fyra kvinnoarbetsplatser har valts ut till föremål för undersökning; ett sjukhus, ett varuhus, en kvinnoindustri samt en myndighet. Dessa arbetsplatser har valts ut för att belysa situationen inom typiska kvinnoyrken inom den offentliga och privata sektorn. På dessa arbetsplatser har undersökningarna omfattat följande moment; 1) Statistik över frånvaro för samtliga yrkesgrupper samt över nyanställningar, 2) Enkätundersökning till samtliga anställda, 3) Intervjuer med anställda, 4) Intervjuer med fackliga ombud samt med de som ansvarar för anställningspolitiken, 5) Intervjuer med personal vid försäkringskassan samt med personal som ansvarar för kommunens barn-

omsorg.

Materialet från respektive arbetsplats har ställts samman till separata arbetsplatsrapporter. Dessa har skickats ut till alla de som deltagit i undersökningarna. På de arbetsplatser där det varit möjligt och där det funnits intresse har vi även ordnat någon typ av möte där resultaten har presenterats och diskuterats. Förutom i arbetsplatsrapporter har materialet ställts samman till en bok som kommer att publiceras under 1984.

*Karin Widerberg
Inst. for rettssosiologi
Universitetet i Oslo*

Juridisk Rådgivning for Kvinner

I 1974 ble Juridisk Rådgivning for Kvinner (JURK) startet etter initiativ av kvinnelige jurister og jus-studenter ved Det juridiske fakultet. I denne oversikten fortelles det om bakgrunn, formål og organisering av JURK.

Gjennom sitt arbeid i Kvinnesaksgruppa mente initiativtakerne å se en utbredt mangel på rettskunnskap blant kvinner.

Et annet problem var at kvinner som hadde tilegnet seg juridiske kunnskaper hadde vanskeligheter med å bruke disse i sin egen situasjon, og at det skulle mye til før kvinnene tok kontakt med rettshjelsapparatet. JURK har nå vært i virksomhet i 10 år, og initiativtagernes inntrykk er blitt fullt ut bekreftet.

Lovverket er idag formelt sett kjønnsnøytralt. Ved praktiseringen viser det seg imidlertid at kvinner ofte kommer dårligere ut av konfliktsituasjoner enn menn. Dette kan bl.a. skyldes at man ikke forhindrer kvinnekiskriminering utelukkende ved lovbestemmelser, og at menn gjennomgående sitter inne med mer rettskunnskaper enn kvinner og at de har lettere for å benytte seg av kunnskapene.

JURK drives med dispensasjon fra advokatmonopolet, gitt av Justisdepartementet med hjemmel i Lov om fri rettshjelp, § 2, 3. ledd.

JURK gir rettshjelp utelukkende til kvinner, og saksbehandlerne er kvinner. Like-

stillingsloven gir hjemmel til slik drift, jfr. lovens § 3, 3. ledd om likestillingsfremmende tiltak. Kvinnene selv uttrykker at de foretrekker kvinnelige saksbehandlere fordi de føler at de oppnår bedre forståelse for sin situasjon enn hos mannlige rettshjelpere. Dette skyldes til en viss grad at de fleste sakene dreier se om samlivsbrudd, og hvordan kvinnene opplever en slik situasjon.

JURKs drift finansieres gjennom bevilgninger fra Staten ved Justisdepartementet, Oslo kommune og Akershus fylkeskommune.

Formål

JURKs hovedformål er å bekjempe kvinneundertrykking. Som juridiske studenter ønsker vi å benytte vårt kjennskap til lov- og regelverket til å yte råd og veiledning til kvinner, for på denne måten å bedre deres rettslige stilling.

Med grunnlag i formålet og JURKs utspring fra Kvinnesaksgruppa, oppfatter vi JURK som en del av kvinnebevegelsen. Derfor har vi også vakter og kontor på

Kvinnehuset i Oslo. Forøvrig mottar vi henvendelser pr. brev og telefon fra kvinner over hele landet.

JURKs virksomhet kan deles inn i fire:

a) Vi yter *konkret rettshjelp* til kvinner i en rettslig konfliktsituasjon. Vi definerer denne hjelpen som å ivareta den rådsøken- des interesser ut fra gjeldende rett.

b) Vi arbeider *prinsipielt* med det vi erfarer gjennom den konkrete rettshjelpen. Sakene systematiseres og analyseres. Det utarbeides prosjektrapporter, arbeidsnotater, høringsuttalelser m.m. Det prinsipielle arbeid drives ut fra et kvinnepolitisk synspunkt, dvs. at vi gjennom dette arbeidet ønsker å vurdere kvinners rettslige stilling etter gjeldende rett, og komme med forslag til forbedringer der vi mener det er påkrevet.

c) Gjennom det prinsipielle arbeidet ønsker vi også å avdekke kvinners *reelle og spesielle* rettshjelpsbehov. Kvinners spesielle rettshjelpsbehov skyldes i utgangspunktet den generelle kvinneundertrykkingen, men kan også ha sitt grunnlag i kvinners biologi, som f.eks. i fødselsretten og derav sosial- og trygderetten. Det har vist seg at det tradisjonelle hjelpeapparatet har liten forståelse for kvinners spesielle rettshjelpsbehov. JURK har på dette område en særlig viktig funksjon.

d) JURK arbeider også med *forebyggende* rettshjelp. Vi prøver så langt vi har ressurser og muligheter å informere kvinner *før* problemene deres oppstår. JURK har gitt ut boka «Kjenn din rett» som en «håndbok» som omhandler de rettsområder som er særlig aktuelle for kvinner flest.

Organisasjon

JURK arbeider som de fleste andre organisasjoner innenfor kvinnebevegelsen etter prinsippet om *flat struktur*, dvs. at alle medarbeiderne har de samme rettigheter og plikter og full medbestemmelsesrett. *Fellesmøtet* er JURKs høyeste organ. Dette

avholdes hver 14. dag og alle saker av viktighet for organisasjonen tas opp her.

Saksbehandlingen foregår i grupper med 5–6 personer. I *saksbehandlingsgruppene* diskuteres sakene som kommer inn, og svar til kvinnene eller annen assistanse godkjennes. Gruppen blir derfor kollektivt ansvarlig for behandlingen av den enkelte sak, men det er alltid én saksbehandler som er hovedansvarlig overfor den rådsøkende kvinne. Den kollektive arbeidsformen er både en følge av et rettssikkerhetssynspunkt og et ønske om å arbeide slik. Vi innser de begrensningene som ligger i at vi er studenter, men synes at dette kompenseres gjennom en slik arbeidsform.

I tillegg til saksbehandlingsgruppene har vi såkalte *tverrgrupper*. Disse står for det prinsipielle arbeidet, dvs. at de arbeider med problemstillinger på avgrensede rettsområder og organisatoriske og interne oppgaver. Medarbeiderne i JURK er medlemmer både i saksbehandlergruppe og en eller flere tverrgrupper.

Hvert semester velger Fellesmøtet en daglig leder som blir ansatt for ett år, slik at det hele tiden er to *daglige ledere* som arbeider sammen. Disse tar seg av den daglige drift, og er økonomisk ansvarlig utad. De har altså en rent administrativ funksjon, men har ingen medbestemmelseskompetanse utover de øvrige ansatte.

I 1984 har JURK vært i drift i 10 år. Saksmengden har vært sadig økende, i 1982 behandlet vi til sammen 935 saker. De økonomiske bevilgninger fra stat og kommune har ikke holdt tritt med utviklingen i saksmengden. Mye tid og krefter går hvert år med til å sikre JURKs fortsatte drift. Usikkerheten omkring JURKs økonomiske situasjon i fremtiden er til en viss grad en hemsko for planlegging og langsiktig tenkning. Vi er likevel ikke i tvil om at vi har en fortsatt berettigelse og funksjon som Juridisk Rådgivning for Kvinner.

Britt Amble
JURK

Kvinnerettslige studier – en fullstendig oversikt

- nr. 1 *Ekteskapet, den moderne husmannskontrakten. Noen kvinneverettslige problemstillinger*, Tove Stang Dahl.
- nr. 2 *Fødselsrett og likhet - et kvinneperspektiv*, Marianne Fastvold.
- nr. 3 *Kvinner og navnelov*, Anne Barlaug.
- nr. 4 *Årsrapport fra Juridisk Rådgivning for Kvinner, 1977. Utarbeidet av Else Marie Spetalen*.
- nr. 5 *Omfordeling eller forfordeling gjennom skattereglene - en kvinnevertslig interesseanalyse*. Anne Hellum, Marianne Kjøllesdal og Annie Krefting
- nr. 6 *Fra husmorrettens spesielle del: Folketrygdens regel om forhøyet hjelpestønad til funksjonshemmede barn*, Tove Stang Dahl.
- nr. 7 *2. nordiske kvinnejuristmøte, Spåtind 1977*.
- nr. 8 *Livmorens juss og politikk. En rettslig belysning av graviditetstest og menstruell regulering*, Mette Borchgrevink.
- nr. 9 *Våre oldemødres rett til penger. Om lov om formuesforhold mellom ektefeller av 1888, særlig om hustruens rådighet over hva hun erverver ved personlig arbeid*, Kirsti Mejdell.
- nr. 10 *Årsrapport fra Juridisk Rådgivning for Kvinner, utarbeidet av Gunhild Buestad, Eva Haugen og Wenche Kverneland, 1978*.
- nr. 11 *Gjenlevende ektefelle og andre enker. En kvinnevertslig sammenligning av retten til offentlig forsørging, særlig med henblikk på etterlattepensjon*, Astrid Gjelsvik og Elisabeth Dons Wankel.
- nr. 12 *Selvbestemt svangerskap - prevensjon som ett av virkemidlene*, Gunhild Buestad og Margrethe Lysaker.
- nr. 13 *Årsrapport fra Juridisk Rådgivning for Kvinner, 1979. Utarbeidet av Unni Lineikro og Karen Sophie Steen*.
- nr. 14 *Kvinner som ofre - særlig om hustruvold*, Tove Stang Dahl.
- nr. 15 *Pornografiens vilkår i Norge. En undersøkelse av domstolspraksis i Oslo 1953-78*, Institutt for offentlig retts skriftserie nr. 1/81, Tone Århelle.
- nr. 16 *Kvinneres rett til fellesboligen ved separasjon og skilsmisse. En undersøkelse av JURK-sakene*, Institutt for offentlig retts skriftserie nr. 2/81, Agnes Vogt.
- nr. 17 *Husmorrett*, Institutt for offentlig retts skriftserie nr. 5/81. Tove Stang Dahl, Marianne Fastvold og Tone Sverdrup.

- nr. 18 *Om familiens rettsstilling på føde- og barselavdelinger*, Institutt for offentlig retts skriftserie nr. 6/81, Marianne Fastvold.
- nr. 19 *Rapport fra Nordisk forskerkurs i kvinnerett*. Institutt for offentlig retts skriftserie nr. 3/82.
- nr. 20 *Om likestillingslovens § 4, 2. ledd*, Institutt for offentlig retts skriftserie nr. 4/82, Marit Halvorsen.
- nr. 21 *Dødfødsel og rettsplikten overfor foreldre*, Institutt for offentlig retts skriftserie nr. 5/83, Kirsti Strøm Bull.

Working Papers in Women's Law

- No. 1: *Women's right to money*, 1982.
Tove Stang Dahl.

- No. 2: 1. *Women's Law. Introduction and Syllabus*. 1983.
2. *The Department of Women's Law - it's background and history, how we work, our administration and more thoroughly about the subject of women's law*, Frigaard and Halvorsen.
- No. 3: *Women's law - an important field within women's studies. Studies on Women's Law*, Primo 1984.

Kvinnerettslige studier 1-14 fås ved henvendelse til Avdeling for kvinnerett. Fra og med nr. 15 er studiene gått inn i Institutt for offentlig retts skriftserie, utgitt på Universitetsforlaget.

I tillegg til Kvinneverettslige studier og Working Papers in Women's Law har vi en intern arbeidsnotat-serie. Opplysninger om denne kan fås ved henvendelse til Avdeling for kvinnerett, Universitetet i Oslo, tlf. 02/42 90 10.

Kvinner kumuleres, menn velges

Likestillingsutvalget i Lillehammer deltok i Opplysningskampanjen – kvinner og valget 1983. Utvalget håpet å påvirke velgere i Lillehammer til å rette listene til fordel for kvinner.

Valgutgaven av myten «kvinne er kvinne verst» lyder: Det er kvinner som stryker kvinner. Vi tror dette er galt, men vi ville gjerne vite litt mer om hvem det er som stryker og kumulerer ved valgene.

Denne kombinasjonen – en generell mannskumulering, vårt ønske om kvinnekumulering, og et ønske om å avlive myter – gjorde at vi i Likestillingsutvalget i Lillehammer, i samarbeid med Beatrice Halsaa ved Oppland Distriktshøgskole, gjennomførte en velgerundersøkelse. Siden analyserte vi valgresultatet fra 1983 og fra 1979.

I første del av artikkelen beskrives denne velgerundersøkelsen. Andre del er en analyse av kommunevalgresultatene i Lillehammer 1983 og 1979. Tredje del er en beskrivelse av forskjellige strategier som kan følges for å få flere kvinner inn i kommunestyrene.

Om kommunevalg i Norge

Velgerne har stor innflytelse ved norske kommunevalg. Når valglistene settes opp,

har partiene flere muligheter:

1. Valglistene kan settes opp slik at de ikke sikrer noen kandidater, men lar det være helt opp til velgerne hvem som skal sitte i kommunestyret. Partiet bestemmer hvem som skal stå på listene. Velgerne plukker ut dem som skal sitte i kommunestyret. Dette er den vanligste metoden. Over halvparten¹ av partilagene i Norge gjør det på denne måten.
2. Valglistene kan bestemme sammensetningen av kommunestyregruppa fullstendig og ikke gi velgerne noen påvirkningsmulighet. Bare 5%¹ av kommunevalglistene gjør dette. Et parti kan sikre samtlige mandater ved å kumulere like mange kandidater som det de regner med å få inn i kommunestyret. Hvis de får inn dette antallet, blir kommunestyregruppa de kandidatene partiet har

kumulert. Velgerne bestemmer bare rekkefølgen på vararepresentantene.

3. Partiet kan sikre et visst antall kandidater, færre enn det partiet regner med å få inn i kommunestyret. Disse er da sikret valg. Resten av kandidatene er valgbare, men ikke sikret valg. Velgerne bestemmer hvem av dem som kommer inn.

Ca. 1/4 av velgerne (Statistisk Sentralbyrå 1979) bruker denne retten til å påvirke valgresultatet. Gjennomsnittstallene¹ viser at den retting av listene som skjer ikke er kjønnsnøytral. Gjennomsnittlig i de 60 undersøkte kommunene ved de 3 valgene 1971–79 ble det valgt 20% kvinner. En kjønnsnøytral listeretting ville gitt 25% kvinner.

Velgerundersøkelsen i Lillehammer 1983

Til sammen 777 velgere ble intervjuet utenfor valglokalene. Vi sammenliknet våre data med en intervjuundersøkelse gjort av Statistisk Sentralbyrå (SSB) i 1979 og med totaltallene for Lillehammer ved dette valget:

Andel av utvalget som har endret listene:

	Våre 777 velgere	Landsgj. sn. 1979	Totaltall, Lillehammer 1983
I alt	21%	25%	16%
kumulert	16	21	
strøket navn	14	14	
ført over/føyd til	6	8	
Endret liste			
menn	21	27	
kvinner	21	23	
under 20 år	23	24 (18-21 år)	
21-30	26	21 (22-25)	
		27 (26-29)	
31-40	27	30 (30-49)	
41-50	31		
51-60	17	21 (50-66)	
over 60	11	17 (67-74)	

Totaltallene for Lillehammer vise 16% rettede lister, mens landsgjennomsnittet ligger på 25%. Tendensen til listeretting er størst i små kommuner, og Lillehammer er relativt stor. Til sammenlikning kan nevnes at Dovre hadde 31% rettede lister. (Lillehammer: ca. 12 000 avgitte stemmer; Dovre: ca. 1800 avgitte stemmer.) Andel som retter lister blant dem som ble intervjuet er høyere enn totaltallene for Lillehammer, men forskjellene er små. Våre velgere har rettet listene på omtrent samme måte som landsgjennomsnittet. I den grad aldersgrupperingene kan sammenliknes, er heller ikke våre velgere særlig forskjellige fra landsgjennomsnittet. De skiller seg fra landsgjennomsnittet på én måte, nemlig ved at like mange kvinner som menn retter på listene. Gjennomsnittstall for hele landet viser at flere menn enn kvinner retter listene. Men forskjellene er små og kan skyldes tilfeldigheter.

Hvem er det som endrer listene?

22% av dem vi intervjuet endret listene. Hvem er disse? Det er først og fremst velgere mellom 20 og 50 år. Og det er de med utdanning utover folkeskolenivå. Men det er omtrent like mange kvinner som menn. Vi har registrert om velgerne stemte søndag, mandag formiddag (før kl. 15) eller mandag ettermiddag. Det er forholdsvis flere listeforandringer mandag ettermiddag. Av dem som stemmer på dette tidspunkt er sannsynligvis en relativt stor del yrkesaktive. Men en del av forskjellene skyldes også aldersfordelingen. Over halvparten av dem som stemte mandag formiddag var over 50 år. Vi har imidlertid for små tall til å kontrollere for dette. Dette stemmer godt med generelle funn om at det er de mest ressurssterke som retter valglistene.

Begrunnelsen for å kumulere fordeler seg slik ved vår undersøkelse:

Påvirke kjønns sammensetningen	4%
Påvirke OL-standpunkt	5%
Andre grunner	16%

Noen oppga flere grunner, derfor blir summen større enn 22%.

Statistisk Sentralbyrå har andre grupperinger og får følgende resultat:

Landsgj.sn.

Valgt inn pers. med samme syn i viktige saker	9%
Styrke repr. fra eget distrikt	6%
Få valgt inn personlig kjente	4%
Flere kvinner i kommunestyret	2%
Andre grunner	5%
	26%

De eneste sammenliknbare gruppene er «påvirke kjønns sammensetningen» hos oss og «flere kvinner i kommunestyret» i SSB's undersøkelse. 4% av våre velgere ønsket å påvirke kjønns sammensetningen i kommunestyret. 4% ønsket flere kvinner inn i kommunestyret. (Bare 1 person – en mann – ønsket flere menn.) Vi kunne derfor like gjerne ha spurt om velgerne ønsket flere kvinner. Derfor kan vi sammenlikne de to gruppene direkte. I Lillehammer har dobbelt så mange oppgitt at de ønsket flere kvinner, sammenliknet med landsgjennomsnittet. Men dette kan være tilfeldige forskjeller eller ha med spørsmålsstillingen å gjøre.

Hvem ønsker å påvirke kjønns sammensetningen?

Dette er omtrent det samme som å spørre: Hvem ønsker flere kvinner inn i kommunestyret, siden bare 1 person ønsket flere

menn. Det er flere kvinnekumuleringer mandag ettermiddag enn ellers, og forskjellen er større enn når det gjelder endringer generelt. Vi har ikke grunnlag for å si at yrkesaktive kumulerer kvinner mer enn ikke yrkesaktive. Men tallene våre peker i den retning.

2/3 (70%) av dem som ønsket flere kvinner var under 40 år. I denne aldersgruppa finner vi halvparten (55%) av dem som i det hele tatt endret listene. Det betyr at de yngre endrer listene til fordel for kvinner, i større grad enn de eldre.

2/3 (67%) av dem som ønsket flere kvinner hadde artium. Litt mer enn halvparten (57%) av dem som totalt endret listene, hadde artium. Overvekten av «akademikere» er altså større i gruppa som kumulerer kvinner enn i hele gruppa som endrer listene.

Vi har før nevnt at 1 mann hadde endret lista for å få inn flere menn. 33 ønsket flere kvinner. Disse 33 var 6 menn og 27 kvinner. Altså et klart kvinneflertall (81%). Om vi ikke har motbevist at «kvinner stryker kvinner», så viser i hvert fall tallene våre at det er kvinner som kumulerer kvinner. Det er også oppmuntrende at det ikke bare er kvinner, men også en del menn som ønsker en mer rettferdig kjønnsfordeling i kommunestyret, og retter listene til fordel for kvinner.

Hvem vil påvirke kommunestyrets OL-standpunkt?

38 velgere (5%) hadde rettet sin liste for å påvirke kommunestyrets OL-standpunkt. I tillegg var det flere som bemerket at de hadde valgt liste som følge av sitt OL-standpunkt. (Noen partier hadde klartlagt hva de mente om dette før valget.) Derfor har OL-saken hatt mer å si for velgerne enn det tallene våre viser. De som vil ha inn flere ja-folk er omtrent like mange som de

som vil ha flere nei-folk. Nei-aksjonen som fikk en del publisitet før valget, er altså blitt motvirket av ja-folkene, enten det nå var organisert eller ikke. Det er omtrent like mange som vil endre OL-standpunkt, uansett når de stemmer. Altså sannsynligvis ingen forskjell mellom yrkesaktive og andre.

2/3 (66%) av dem som vil påvirke OL-standpunktet, er under 40 år. 3/4 (74%) av ja-folkene er under 40 år, mens bare vel halvparten (56%) av nei-folkene er så unge. Det er altså de yngre velgergruppene som ønsker OL.

71% av dem som vil påvirke OL-standpunktet har artium. Overvekten «akademikere» er altså omtrent like stor som blant dem som kumulerer kvinner. Men mens halvparten av ja-folkene var «akademikere», hadde hele 89% av nei-folkene artium eller mer. Av velgere med bare folkeskole/grunnskole som ville påvirke kommunestyrets OL-standpunkt (riktignok bare 3 stykker), var det bare ja-folk.

Det var nøyaktig like mange kvinner som menn, som ønsket å påvirke OL-standpunktet. Nesten 2/3 (63%) av ja-folkene var menn, mens nesten 3/4 (72%) av nei-folkene var kvinner. Dette stemmer bra med en meningsmåling om OL som ble utført en stund før valget.

Mens de som retter listene stort sett er velgere mellom 20 og 50 år, er de som ønsker flere kvinner eller vil endre kommunestyrets OL-standpunkt enda yngre. Mens de som retter listene har bedre utdanning enn velgergruppa totalt, har de som kumulerer mhp. kjønn eller OL, enda bedre utdanning. Det ser ut til å være de mest ressurssterke blant dem som kumulerer, som ønsker å påvirke i disse to sakene. Kvinner og folk med akademisk utdanning er i flertall blant OL-motstanderne. Yngre velgere, menn og folk med lavere utdanning er i flertall blant OL-forjemperne.

Tilbake til kvinnekumuleringen

Vår undersøkelse viser altså at 4% har rettet listene til fordel for kvinner. Hvis resten av velgerne har kumulert i like stor grad, betyr det at 500 Lillehammer-velgere har kumulert flere kvinner enn menn ved dette valget. Hvordan har denne aktiviteten gitt seg utslag i valgresultatet?

Valganalyse av to kommunestyrevalg i Lillehammer

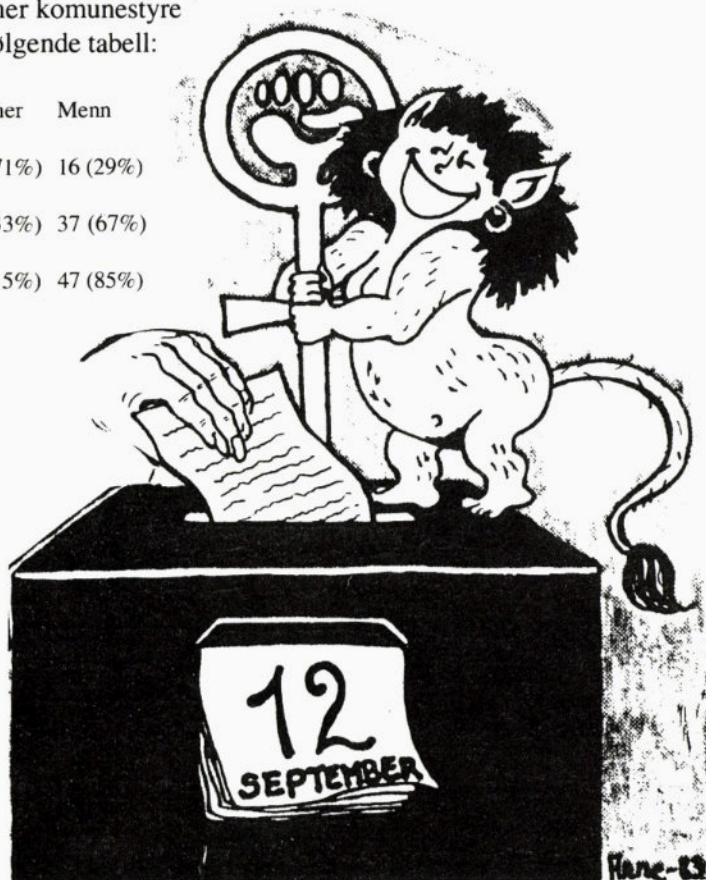
La oss først se på valglistene. De består for det første av en del sikre kandidater. De er alle ført opp 2 ganger og er sikre på plass i kommunestyret, uansett hva velgerne gjør. I Lillehammer var det ved dette valget 11 sikre menn og 8 sikre kvinner. Noen kandidater er uten sjanse til å komme inn i kommunestyret uansett hva velgerne gjør. Disse holder vi utenfor. Resten av kandidatene er valgbare. Det vil si at de kommer inn i kommunestyret dersom mange nok velgere kumulerer dem, eller stryker de andre kandidatene.

Vi innfører to nye begrep: «Maksimal effektiv kvinnekumulering» og «maksimal effektiv mannskumulering». Det første har vi der enhver valgbar kvinne får flere stemmer enn enhver valgbar mann på samme liste. Dette oppnås ved at kvinner kumulers, evt. menn strykes av mange nok velgere. Valgresultatet blir at foruten de sikre kandidatene, kommer først alle de valgbare kvinnene inn i kommunestyret, og så et antall menn til partiets kvote er fylt. I 1983 ville Lillehammer Arbeiderparti fått inn alle sine valgbare kvinner pluss 5 menn ved en slik kumulering. De andre partiene ville utelukkende fått inn kvinner på de valgbare plassene. Kommunestyret ville da bestått av 16 menn og 39 kvinner.

En maksimalt effektiv mannskumulering oppnås ved at menn kumuleres og kvinner strykes. Ser vi bort fra de sikre mandatene, ville bare menn bli valgt i Lillehammer 1983. Bare de 8 kvinnene som var sikret plass i kommunestyret ville kommet inn.

Det kan også tenkes et kjønnsnøytralt alternativ. På en liste med 30% kvinner blant de valgbare kandidatene, ville 30% kvinner bli valgt. En slik retting av valglistene ville gitt Lillehammer kommunestyre 18 kvinner. Tallene ses i følgende tabell:

	Kvinner	Menn
Representanter ved maks. effektiv kvinnekumulering	39 (71%)	16 (29%)
Representanter ved kjønnsnøytral kumulering	18 (33%)	37 (67%)
Representanter ved maks. effektiv mannskumulering	8 (15%)	47 (85%)

Men valgundersøkelsen vår viste jo noe helt annet? 4% av våre velgere hadde kumulert kvinner. Det skulle teoretisk være nok til å få inn 39 kvinner! Likevel slo altså mannskumuleringen mest ut. Men hva kom det av at vi ikke registrerte den i våre intervjuer? Bare 1 mann hadde rettet lista til fordel for menn. Det kan tenkes flere forklaringer:

For at kvinner og menn skal få like mange representanter i Lillehammer kommunestyre, må velgerne kumulere flere kvinner enn menn. Vår undersøkelse tyder på at dette ble gjort. Mange sa at de hadde rettet listene for å få inn flere kvinner. Dette gir oss grunn til å tro at kvinnene ville få i hvert fall mer enn 18 representanter i kommunestyret. Men hva ble valgresultatet? Svært dårlig: Bare 16 kvinner. Altså færre enn ved kjønnsnøytral kumulering!

Det er ikke helt godtatt å innrømme at en kumulerer menn. Det er litt mer akseptert å kumulere kvinner siden de tross alt er i mindretall. Derfor vil kanskje en som har kumulert menn ikke innrømme det, selv ikke overfor en ukjent intervjuer.

Det kan hende at den som kumulerer menn ikke engang innrømmer det overfor seg selv. Han kumulerer ikke menn, men

«de dyktigste». I vårt patriarkalske samfunn har vi alle fordommer om begge kjønn. Dette kommer til uttrykk i våre handlinger uten at vi alltid er klar over det. Selv en mann som kommer ut av valglokalet etter å ha strøket samtlige kvinner på lista, kan bedyre at han ikke har rettet lista for å få inn flere menn.

Valgresultatet kan ha vært en reaksjon på valget i 1979. Da gjorde kvinnene i Lillehammer nemlig et meget godt valg. Mens en kjønnsnøytral listeretting ville gitt 14 kvinner i kommunestyret, ble det valgt 23. Likestillingsutvalget deltok ikke i valgaksjoner ved dette valget. Vi kjenner heller ikke til noen organisert aksjon. Men velgerne har kumulert kvinner likevel. Dette valgresultatet gjorde dypt inntrykk og ble diskutert i lang tid etterpå. Det var mange «såra og vonbrotne» menn etter dette valget. Det ble opplevd som urettferdig og sjofelt av kvinnene (nå var ingen i tvil om at det var kvinner) at de strøk menn fra lista som vitterlig hadde like mange eller nesten like mange kvinner som menn. Til og med menn som var enige i mange av kvinnekrava ble strøket, menn som hadde jobbet godt og aktivt for flere barnehager i kommunen. Både SV, V og KrF fikk kommunestyregrupper med flere kvinner enn menn etter valget i 1979. SV og KrF fikk begge 3 kvinner og 1 mann, Venstre fikk 2 kvinner og 1 mann. Disse partiene hadde tilnærmet like mange kvinner som menn blant de valgbare og sikre kandidatene.

Både Arbeiderpartiet og Høyre fikk også flere kvinner enn de ville fått ved en kjønnsnøytral kumulering i 1979. Ap fikk 3 flere og Høyre fikk 2. Begge fikk en tredjedel kvinner i sin kommunestyregruppe. Alle partier fikk altså flere kvinner enn de «fortjente» etter valglistene. Kjønnsnøytral kumulering ville gitt 25% kvinner. Det ble 42% kvinner.

Ved nominasjonsmøtet 1983 tok SV og KrF sine forholdsregler for å unngå en slik

kvinnedominert gruppe. SV tok ingen sjanser og sikret samtlige kandidater. (2 menn + 2 kvinner.) KrF gikk ikke like drastisk til verks. Men de ga velgerne færre kvinner å velge mellom. Mens de i 1979 hadde 5 kvinner og 7 menn blant de valgbare kandidatene, hadde de i 1983 bare 3 kvinner og 6 menn. Partiet fikk 1 kvinne og 2 menn inn i kommunestyret etter valget i 1983. Og dette er jo en «normal» gruppe. Venstre overlot avgjørelsen til velgerne og stilte alle kandidatene likt. Resultatet ble 2 kvinnelige representanter og første mann på 9. varamannsplass. Det blir spennende å se hva Venstre gjør ved neste valg. Arbeiderpartiet og Høyre hadde ikke fått kvinneflertall i kommunestyregruppene sine i 1979. Så de hadde ikke behov for å senke kvinneandelen eller gjennomføre andre tiltak for å få færre kvinner. Begge partier forbedret derimot kvinneandelen på listene sine i 1983. Det var riktignok ikke svært store forbedringer, men altså, forbedringer.

Vi hadde altså en «vellykt» kvinneaksjon i 1979. Hvis det er sant at velgerne husket dette så godt at de kumulerte menn ved dette valget, må vi innrømme at aksjonen ikke var så vellykt likevel. Kanskje «vellykte» kvinneaksjoner alltid fører til mannsaksjoner? Eller er det slik at kvinneaksjoner *må* gjennomføres siden mannsaksjoner foregår uansett?

Hva bør strategien være ved neste valg?

Målet er at halvparten av kommunestyrerepresentantene i alle norske kommuner skal være kvinner. For å oppnå dette, bør halvparten av de sikre kandidatene på valglistene være kvinner, og halvparten av de valgbare kandidatene bør være kvinner. I

tillegg må velgerne ikke kumulere flere menn enn kvinner. Halvparten kvinner i et kommunestyre kan oppnås uten at listene inneholder halvparten kvinner. Det kan oppnås ved at velgerne kumulerer flere kvinner enn menn. Derfor må en påvirke både velgere og dem som setter opp valglistene.

Valglistene

Det er partimedlemmer som avgjør sammensetningen av valglistene. Derfor er det viktig at kvinner i større grad blir medlemmer i partiene. De må ønske å sitte i kommunestyret. De må delta i nominasjonsprosessen, bruke retten til påvirkning. Kanskje trenger de å bli litt mer maktglade også. De må bidra til en holdningsendring blant partimedlemmene slik at disse etter hvert opplever det som naturlig at annenhver person på valglista er en kvinne.

Hvis partiet har nominert halvparten kvinner og medlemmene ønsker å være helt sikre på at de også kommer med i kommunestyret, er dette mulig. Partiet kan sikre like mange kandidater som de regner med å få inn i kommunestyret. Dette fratar imidlertid velgerne all påvirkningsmulighet valgdagen. I små kommuner, der tradisjonen har vært å la velgerne bestemme alt, er det mange steder vanskelig å gjøre dette. «Det gjør så dårlig inntrykk.» En slik sikring av kandidatene bryter med en lang tradisjon ved norske kommunevalg. Men det er altså en metode til å øke kvinneandelen i kommunestyrene.

Hvis ikke partiene ønsker å nominere kvinner, kan dette oppnås ved en lovendring. Likestillingslovens § 21 kan f.eks. utvides til også å gjelde valglistene, ikke bare kommunale råd og utvalg.

Velgerne

For å oppnå at velgerne retter lister slik at kvinner får en rimelig plass i kommunestyrene, har vi foruten holdningsendringer, også en annen strategi: Organiserte valgaksjoner. Dette oppleves som drastisk av mange. Det kalles gjerne kvinnekupp når det er kvinner som står bak slike rettinger av valglistene for å øke antallet kvinner i kommunestyret. Valgordningen i Norge gir, som vi har sett, velgerne stor innflytelse. En liten gruppe velgere kan, ved å rette listene på samme måte, endre sammensetningen av kommunestyret i en bestemt retning. Men her må en åpenbart være litt forsiktig. Listeretningen bør ikke være så effektiv at den fører til mottiltak.

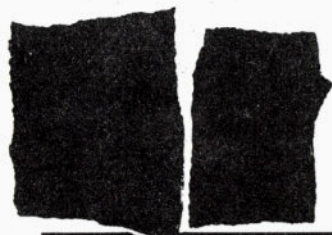
Det er imidlertid stor forskjell på partiene. SV og V har klart å få til en noenlunde bra kjønnsfordeling på de fleste av sine kommunevalglistene. Andre lokalpartier har også valglistene med annenhver kvinne og mann. Men dette er tydeligvis ikke nok. Ved kommunevalget i 1983 hadde Dovre Arbeiderparti en liste med kvinner og menn annenhver gang på de valgbare plassene. Velgerne kumulerte menn, og resultatet ble at 7 menn og 1 kvinne ble valgt blant disse. Lillehammer Venstre var utsatt for det samme, med motsatt fortegn. Det blir spennende å se hva som skjer med disse kommunestyregruppene ved neste valg. Velgere som kjenner forholdene på stedet, får kumulere som de synes er best. Men generelt, når partiene lager slike balanserte lister, kan vi bare oppfordre velgerne til å stemme kjønnsnøytralt.

Det endelige ansvaret for valgresultatet ligger hos de politiske partiene. Så lenge partiene ikke fører opp kvinner og menn i like stor grad på valglistene, vil utålmodige kvinner lage kvinneaksjoner også ved kommende kommunevalg. Så lenge det er vanlig at velgerne stryker kvinner mer enn

menn, vil kvinner oppfordre velgerne til å rette listene til fordel for kvinner. Mannskumuleringen i Lillehammer i 1983 kan være en reaksjon på kvinnekumuleringen i 1979. Men kvinnekumulering generelt er en reaksjon på ubalanserte valglister og mannskumulering. Kort sagt, det er en måte å minske menns overmakt, en måte å bidra til å skape et rettferdigere samfunn.

1. Tallene er hentet fra Torild Skards artikkel «Personvalget til kommunestyrene – partistyring eller velgerdemokrati» i Tidsskrift for samfunnsforskning 1982 bind 23. Tallene er basert på gjennomsnitt fra 3 valg, 1971, 1975 og 1979, 6 kommuner, 6 partier.

*Frøydis Guldahl
Lillehammer*

BØKER

Også et kvinneliv

Ved Astrid Nypan

Som Unni Wikan selv sier innledningsvis, er denne boka ikke et forsøk på en kjølig og objektiv analyse, men på å skape forståelse for livet i Cairos fattigkvarter og for de begrensninger for livsutfoldelse som millioner av fattige der lever og lider under. Hun har valgt å levendegjøre disse forhold gjennom en kvinnes livsopplevelser. Med Umm Alis øyne og ord skildrer Wikan livet som kvinne, hustru og mor i en fattigdom og en kultur som gir sterkt forskjellige betingelser for livsutfoldelse fra de vi er kjent med i vår hverdag.

Wikan har fulgt Umm Ali og hennes familie gjennom gjentatte opphold over en periode på 13 år. Ved å trekke opp denne kvinnens liv retrospektivt, gir Wikan oss en fylldig beskrivelse av Umm Alis livsløp. Her er ektemannen valgt av moren og ikke av Umm Ali selv, et ekteskap som svarer lite til den unge Umm Alis drømmer og idealer. Gjennom forholdet til barna, til sin egen familie og svigerfamilien, og de få, men viktige venninnene hun har, trekkes Umm Alis verden opp. Her er hendelser –

ofte dramatiske – som viser oss fattigdommen og kvinners forsøk på å hankses med den. Umm Ali tar for kortere tid en jobb, noe som blir betraktet som skam. Hun deltar i og organiserer selv spareklubber i fattigkvarteret for å mestre økonomiske kriser og krafttak. Spareklubber er et eksempel på hvordan kvinner kan ha en viss innflytelse og betydning i det sosiale liv i bakgatene. Umm Ali har en drøm om eget hus på en tomt ute ved pyramidene, noe som verken vi eller hun selv til slutt har stor tro på kan realiseres.

Ut fra dagligdagse og dramatiske hendelser har Wikan gitt et levende bilde av en kvinne og hennes livssituasjon og maktet å skape en helhet i det. Med fare for å gjøre vold på denne helheten skal jeg trekke ut noen temaer som jeg har funnet særlig interessante.

Det problematiske forholdet til ektemannen står fram som sentralt for forståelsen av kvinneliv i fattigdom i den kulturen vi møter. Vi fortviler og raser med Umm Ali når hun klager over at mannen forsøm-

mer å underholde familien på anstendig vis, eller over hans fysiske overgrep. Vi irriteres vel også over at tingenes tilstand varer ved så lenge og over Umm Alis stadige syting. Forholdet til ektemannen, som forholdet til andre i familien og i fattigkvarteret, er flettet inn i et dilemma: Under denne ekstreme fattigdommen har materielle forhold, som f.eks. forbruksgjenstander og noe «luksusforbruk», en nesten uforståelig betydning for de personlige forhold mellom menneskene. Her er det å mangle materielle gjenstander – som en ny kjole, skjorte, sko, eller kjøtt og annen næringsrik mat – enten skam, eller tolkes

som tegn på manglende kjærighet og anerkjennelse i forholdet mellom ektefeller, mellom foreldre og barn, eller søsken.

Mye av spenningen i beskrivelsen finnes i Wikans skarpe blikk for dilemmaer og paradokser disse menneskene lever under. På den ene siden har vi så å si kulturelt betinget misunnelse og sjalusi, mistillit og mistenksomhet, som skaper ikke bare mellommenneskelige problemer, men også begrensar de muligheter som kunne finnes til å bedre livssituasjonen. På den andre siden finner vi behovet for trygghet og anerkjennelse gjennom forhold til andre personer som ektemann eller venninner. Mis-

På markedet er de fleste handelsfolkene kvinner som kommer inn fra landsbygda for dagens fortjeneste.

unnelse gjelder materielle forhold, men gode materielle forhold er viktige for trygghet og anerkennelse i personlige forhold. Denne kombinasjon av betydningen av materielle gjenstander med fattigdommens manglende muligheter til å erverve dem og med sjalusi, misunnelse og bakvas-kelse, virker skremmende. Den sterke søker å løse konflikter med vold, og vold er utbredt. Menn slår koner og barn, kvinner slår hverandre og barn. Barn slår hverandre. Umm Ali, som klager over å bli slått av ektemannen, oppfordrer selv svigersønnen til å slå datteren. Beskrivelsen av Umm Alis forhold til døtrene – som beskrivelsen av andre familierelasjoner – antyder hvilke motstridende interesse det er mellom ektefeller og deres familier.

Wikan legger vekt på den åpenhet folk viser når det gjelder å fortelle all verden om sine sorger, plager og konflikter. Åpenheten fungerer som en sikkerhetsventil. Men kanskje stusser vi noe over at nasking og tyveri, løgn og sladder og vold blant folk som står hverandre nær, ikke helt ødelegger alle sjanser for rimelige forhold dem imellom. Boka har en «lykkelig» slutt. Umm Alis mann, Hassan, betaler henne endelig faste penger til husholdningen. Livet for Umm Ali og forholdet mellom ektefellene er med det blitt et helt annet.

Som sosialantropolog med et langt feltarbeid og mange års kontakt med Cairos fattigkvarter og de mennesker hun skriver

om, har Wikan rik erfaring å bygge på. Denne boka er imidlertid mer en roman enn en antropologisk analyse. Vi synes vi etter hvert blir kjent med Umm Ali og at vi skjønner hennes bruk av »bukra insh'allah» (I morgen hvis Gud vil) som forankring i livet og som beskyttelse mot håpløshet. Men stedvis mangler vi grunnlag for å følge Wikans tolkninger og generalisering, f.eks. når hun sier at menn er like avhengige av kvinnene som kvinnene av dem, eller om de uttrykk morskjærlighet får. Dette gjelder også betraktninger omkring storsamfunnet som ramme og norm-giver for livet i fattigkvarteret. For den som ønsker en mer samfunnsvitenskapelig forståelse, gir ikke historien om Umm Alis livssituasjon grunnlag nok. En savner noe drøfting og mulige henvisninger til fyl-digere materiale, som f.eks. Wikan selv gir i en tidligere bok (*Fattigfolk i Cairo*, Gyl-dendal 1976 eller *Life Among the Poor in Cairo*, London 1980). Dette er imidlertid en intenst levende beskrivelse av kvinneliv i Cairos fattigkvarter, og skulle man føle behov for det kan man skaffe seg et noe bredere grunnlag for forståelse i Unni Wi-kans andre bok fra Cairo.

Unni Wikan:

I morgen hvis Gud vil . . .

Kvinneliv i Cairos bakgater.

Universitetsforlaget 1983.

kr. 198,—

En utfordring til formidling

Ved Hanne Haavind

Boka *Jente med argumenter* er lett å lese og lett å forstå. Den inneholder to hoveddeler; en kunnskapsdel og en argumentasjonsdel.

I kunnskapsdelen finnes en rekke fakta om kvinners og menns sosiale situasjon, og undertrykkelsen av kvinner som kvinner blir dokumentert. Stoffet er presentert som kortfattede redegjørelser, og det er ordnet i forhold til 87 påstander som motstandere av likestilling og kvinnefrigjøring ofte kommer med. De 87 påstandene er sortert etter forskjellige samfunnsområder, slik som arbeidsfordeling i hjemmet, oppdragelse, omsorgsarbeid, undervisning, arbeidsliv, kulturliv, helsevesen, politikk og pornografi – for bare å nevne noe. Kunnskapsstoffet er altså svar på påstander som:

- Ulikhetene mellom jenter og gutter er biologisk betinget.
- Man skal ikke kvotere foreldrenes permisjon etter fødsel, men la familien selv bestemme hvem som skal være hjemme.
- Det er barnehagenes feil at så mange barn har psykiske problemer.
- Skolen er en arbeidsplass der det er likestilling.
- Det er bedre å være hjemme enn å ha et monotont arbeid på fabrikk.
- Vi har ikke råd til 6-timers dag.
- Familiebladene er verre enn mannfolkbladene.
- Det er en spesiell gruppe kvinner som blir voldtatt.
- Antallet av aborter har økt etter at vi fikk fri abort.
- Finnes det noe bevis for at kvinner kjører frem andre saker enn menn i politikken?

– Jeg er allerede likestilt hjemme, så jeg behøver ikke å organisere meg.

Boka forteller leseren hvordan slike påstander kan imøtegås.

I argumentasjonsdelen blir kvinner pålagt et ansvar for å få sine synspunkter frem, og de får råd og vink om hvordan de kan bli hørt. Gjennom et innledningskapittel om kvinner og menns språk, blir den kvinnelige leser forklart hvorfor det ikke alltid er like lett for kvinner å vinne fram i debatter. Det blir også beskrevet hvordan kvinner ofte er mer opptatt av å være behagelige, og derfor blir hjelpeløse snarere enn effektive i sin argumentasjon.

Bokas forfatter er Ann Falkinger – en svensk feminist som de siste årene har drevet kurser i debatt-teknikk for kvinner. Kunnskapsgrunnlaget er delvis erstattet med norsk materiale i den norske utgaven. Forlaget har åpenbart gjort et stort arbeide her (Arve Torkildsen med hjelp av Anne Marie Berg, samt Forsøksrådet for skoleverket, Likestillingsrådet og Statistisk Sentralbyrå). Jeg ser på boka som formidling av kunnskaper om kvinner til kvinner. Den forteller hva kvinner bør vite om seg selv og om hverandre, og hvordan dette igjen kan brukes til å gjøre den enkelte mer modig og mer effektiv i å underbygge egne opposisjonelle meninger.

Det er først og fremst gjennom språkform og lay-out boka fortjener sin under tittel: *Håndbok i likestilling* (skjønt i Norge er det mer nærliggende å kalle det «i kvinnefrigjøring»). Læreren i debatt-teknikk skinner tydelig igjennom her. Stoffet

er ikke bare ordnet etter sitt innhold, men det er også ordnet og oppdelt visuelt. Informasjonene er presentert i egne ruter. Og selve språket er nærmest muntlig, med en kortfattet og poengtert form. *Formidlingsformen er så vellykket at jeg ser boka som en utfordring til norske kvinneforskere!*

For når jeg går grundigere gjennom boka, så ser jeg at egentlig er selve kunnskapsgrunnlaget litt enkelt og tilfeldig. Eller rettere sagt; etter et drøyt tiår med norsk, nordisk og internasjonal kvinneforskning vet vi mer og har mer slående dokumentasjon enn det som finnes her. Om vi ikke tar mål av oss til å skrive en bok som dekker alle samfunnslivets områder og problemer, slik som her, burde kanskje flere av oss bruke en lignende appetittvekkende og slående form på det kunnskapsstoffet vi behersker godt. I håp om at flere vil se på denne boka som en utfordring, skal jeg nevne et par lærdommer til som jeg mener bør trekkes ut av den.

Boka henvender seg ikke til alle, men har en spesiell målgruppe. Den er ment å dekke et behov hos kvinner som vil ha støtte og argumenter for å drive kvinnepolitikk i formelle såvel som uformelle sammenhenger. I formidling av ny viten i forhold til kontroversielle samfunnsspørsmål, må en tillate seg å være så subjektiv som Ann Falkinger er. Hun vedstår seg også sin subjektivitet, f.eks. mener hun at pornografi er skadelig og må vekk. Men hennes argumenter er tydelige, og denne formen for åpen subjektivitet tror jeg er nødvendig for at man skal kunne være tilstrekkelig kortfattet og poengtert. For personer som også driver vitenskapelig formidling, er det kanskje uvant å stå fram med det som virker mest rimelig, uten å kunne ta alle forbeholdene. Vitenskapelige teorier og politiske stridsspørsmål diskuteres ikke i samme kontekst. I den kvinnepolitiske debatt er det viktig å poengtere det som går imot. Det er det rådende syn som legitimering av

det rådende handlingsmønster som skal bekjempes, og for at kunnskaper i det hele tatt skal være egnet til å støtte kvinners interesse, må de brukes så oppsiktsvekkende og slående som mulig. Det er jo ikke den forskeren som driver med formidling som skal fatte beslutninger eller vinne debatter. Hensikten er snarere å utruste de som ønsker en forandring med hjelpemidler. De som ikke ønsker likestilling og frigjøring vil selvfølgelig ikke bruke disse kunnskapene som byggestener til sin argumentasjon. Med dette mener jeg ikke å anbefale at forskere som driver med formidling til interessegrupper skal ha et lettvent forhold til sannheten. Snarere mener jeg å argumentere for at de bør ha større innlevelse i den sammenheng der de vitenskapelig baserte sannheter skal brukes som politiske argumenter. Formidling til den enkelte kunnskapstørste og engasjerte kvinne er noe annet enn formidling til myndigheter med ansvar for den offentlige likestillingspolitikk. Denne boka er en utfordring til norske kvinneforskere om at vi ikke må forsømme det første.

Ann Falkinger:

Jente med argumenter.

Oslo: Grøndahl & Søn, 1983.

Litteraturkommentar

Bruken av likestillingstilskudd i Nordland 1979–83

Denne arbeidsrapporten er skrevet som ledd i arbeidet med å formidle resultater fra Industriøkonomisk Institutt (IØI) prosjekt om «Likestillingspolitiske tiltak på arbeidsmarkedet».

Rapporten gir en oversikt over bruken av det nye sysselsettingstiltaket «Likestillingstilskudd» i ett av prøvfykene i perioden 1979–83. Dette er arbeidsmarkedstiltak som tar sikte på å bryte ned noe av skillet mellom tradisjonelt «mannsarbeid» og «kvinnearbeid». Ordningen blir mest brukt av industribedrifter. Yngre kvinner er blitt rekruttert til fast, lønnet arbeid i delvis faglærte/opplærte jobber «på golvet». Bruken av tiltaket er likevel relativt

beskjeden, mange arbeidskontorer benytter det sjelden.

I rapporten gjøres det oppmerksom på at formålet i denne fasen er å beskrive omfang og utbredelse av dette offentlige virkemidlet, snarere enn å gi en dyptpløyende analyse av mulige effekter av tiltaket. Med tanke på lesere som ikke er tilknyttet arbeidsmarkedsetaten, gis en kort orientering av virkemidlets utforming og organisering. Forøvrig henviser de til IØI-arbeidsrapport om bruk av tiltaket på landsbasis.

Industriøkonomisk Institutt,
Arbeidsrapport nr. 60/83.
*Bruken av likestillingstilskudd i
Nordland 1979-83.*
Av Birgit Helene Jevnaker.

MØTER SEMINARE

KONFERANSER

Kvinner og industrialiseringsprosessen

Tverrfaglig internasjonal konferanse

Med støtte fra The Rockefeller Foundation ble det i dagene 8.–12. august 1983 i Bellagio, Italia, avholdt en konferanse over temaet «Kvinner og industrialiseringsprosessen i historisk og moderne perspektiv».

Amerikanske forskere hadde tatt initiativet og lagt opp programmet. Det deltok 12 sosiologer og 10 historikere, en internasjonal forsamling som kom fra USA, Mexico, Brasil, Columbia, Vestindia, Filippinene, India, Nigeria, Tyrkia, Tyskland, England og Norge. 8 av deltakerne holdt innledningsforedrag, de andre var invitert som diskusjonsdeltakere.

Foredragene som dannet utgangspunkt for diskusjonene var delvis sendt ut på forhånd.

Studier av kvinnearbeid og levekår i førindustrielle samfunn

Ut fra empiri hentet dels i USA, dels i England, kunne det konstateres at det agra- re kvinnearbeidet i den aller tidligste fasen av industrialiseringen dannet utgangspunkt

for kvinners aktive deltakelse i og påvirkning av industrialiseringsprosessen. Som utgangspunkt for diskusjonen, tjente en studie av melkeproduksjonen i Pennsylvania tidlig på 1800-tallet. Denne produksjonen var en viktig del av familieøkonomien som var helt avhengig av kvinnearbeidet. Den betød en form for bolverk mot «domesticity-ideologien» som på dette tidspunkt tok form i byene i området. Domesticity-begrepet ble brukt om den tanken at kvinner av «naturlige» årsaker burde begrense sin aktivitet til arbeidet i hjemmet, og at de hadde medfødte høyverdige egenskaper som gjorde dem særlig egnet for dette arbeidet. En viktig del av denne ideologien bestod i å se på hjemmet som bærer av moralske og etiske verdier som ble truet i samfunnet utenfor hjemmet.

En lokal undersøkelse fra East Anglia, England, viste at økt økonomisk levestandard og spredning av borgerlige verdier førte til at middelklassekvinnene på slutten av 1700-tallet og begynnelsen av 1800-tallet konsentrerte seg om oppbygging og innredning av hjemmene. Derved la de grunnen for et omfattende lokalt marked for nye produkter som fikk betydning for områdets økonomiske utvikling. Samme undersøkelse kunne også ut fra familiearkiver vise den innflytelse kvinner hadde på familieforetak. Gjennom ekteskap kunne de sørge for kapitaloverførsel og for å bringe vel- egnete medarbeidere inn i virksomheten.

Ofte stod hustruen for bokføring og andre viktige administrative aktiviteter.

Migrasjon av kvinner fra landsbygden til byen (Chicago) mellom 1880 og 1930 ble i et innlegg som også bygget på skjønnlitteratur, forklart bl.a. med at unge kvinner flyktet fra dominerende fedre og i endel tilfeller fra seksuelt misbruk innenfor deres egne familier. Arbeidsvilkårene i jordbruket ble oppfattet som langt hardere enn i industrien. Den frihet livet i byen ga de unge kvinnene ble særlig omkring århundreskiftet brukt bl.a. til aktivt fagforeningsarbeid. Selv om arbeidsgiverne gjennom sin politikk klarte å redusere den høye organisasjonsgraden, tegnet det seg også senere et bilde av meget aktive arbeiderkvinner i Chicago. De brøt på en rekke områder med normer for kvinnelig oppførsel, noe som ifølge denne historikeren – forøvrig den eneste mannlige deltaker på konferansen – senere ble kopiert av middelklassens kvinner.

Diskusjoner om ideologiske og kulturelle faktorer innflytelse fikk stor plass i meningsutvekslingene. Blant historikere ble begrepet «domesticity» og kvinners mulighet for å bruke sin arbeidsinnsats i hjemmet som grunnlag for makt i samfunnet, inngående drøftet, uten at det lyktes å komme fram til entydige konklusjoner. Denne diskusjonen viste bl.a. at «domesticity»-begrepet syntes temmelig uforståelig for forskere som ikke kom fra en vesteuropeisk/amerikansk bakgrunn.

Problemet ble ikke drøftet på konferansen, men det er tenkelig at dette avspeiler en fundamental ulikhet i industrialiseringsprosessens ideologiske konsekvenser for kvinner i USA og Vesteuropa på den ene siden og i utviklingslandene idag på den andre siden. Kan noe av forklaringen være at de forandringene som i moderne tid skjer i mange utviklingsland på kort tid kan bringe agrare normer over i høyindustrialiserte samfunn uten at borgerlige middelklasse-

normer får mulighet til å feste seg i særlig grad?

Sosiologiske studier fra 1960- og 70-årene

De resultater som sosiologer var kommet til når de studerte industrialisering og urbanisering i utviklingsland på 1960- og 1970-tallet synes å være at industrialiseringen fra flere områder førte til en forverring av kvinnes arbeidsvilkår og en svekkelse av deres innflytelse. Særlig klart ble dette framhevet av representanter for ikke-europeiske land. De europeiske normer som anså menn for naturlige eiendomsbesittere, førte til neglisjering av kvinnes del av tidligere felleseie i jordbrukssamfunn. Kvinner ble til ikke-personer i økonomiske og juridiske systemer overført fra vesteuropeisk kultur. Samfunnet ble delt i en urban økonomi, dominert av menn og en agrar økonomi, dominert av kvinner. Den første ble prioritert, den andre neglisjert, av kapital og myndigheter.

En muntlig presentasjon av et forskningsprosjekt om personalpolitikk i et moderne multinasjonalt foretakende viste at det ble satset på kvinnelig arbeidskraft med relativt lav utdanning og under en bestemt alder, i den bevisste hensikt å unngå arbeidere som kunne tenkes å protestere mot vanskelige arbeidsforhold. Slik arbeidskraft fantes i større målestokk blant innvandrere til bysamfunn enn blant de kvinner som var vokst opp i byer.

Politiske strategier i dagens situasjon

Diskusjonen av politiske strategier i dagens situasjon ble særlig sentrert omkring et indisk bidrag, skrevet av en økonom som arbeidet i sentraladministrasjonen. Hun så

kvinnelig arbeidskraft som lett påvirkelig og bygget etter manges mening for sterkt på patriarkalske forhold i programmet som skulle skape arbeidsplasser for kvinner på den indiske landsbygd. Omvendt ble det antydnet at den nigerianske sosiologens framstilling var preget av en nostalgisk forestilling om at kvinner hadde makt i det kjønnssegregerte pre-koloniale samfunn. Denne framstillingen viste likevel klart at bevisst satsing på politikk til fordel for kvinner også i dagens Nigeria kunne gi positive resultater.

Med utgangspunkt i et paper om kvinner i brasiliansk industri ble det hevdet at kvinner holdt seg så lenge som mulig i naturl-økonomiske systemer fordi de kunne beherske disse. Når pengeøkonomien tok over, var det en tendens til at menn tok ledelsen og høstet overskuddet av kvinne-arbeidet.

Tverrfaglig samarbeid

Når det gjaldt det tverrfaglige samarbeidet ble det konstatert både fordeler og vanskeligheter. Sosiologene fant at historikerne for sterkt fokuserte på mikro-perspektiver og fortapte seg i «puslerier med data», mens historikerne mente at sosiologene lett forenklet analysene slik at de ble for teoretiske og at konklusjonene ikke alltid ble holdbare for reelt eksisterende samfunn.

Det var likevel enighet om at det var viktig å fortsette tverrfaglige kontakter, gjerne konkretisert innenfor ett og samme forskningsprosjekt. Sosiologenes teorier og begreper kunne hjelpe historikerne til å presisere problemstillinger og forskningsstrategier, men det ble understreket at de måtte stå under kontinuerlig revisjon når de ble anvendt på fortiden. Historikerne hadde en viktig oppgave i å rekonstruere og forklare prosesser i den tidlige industrialiseringsfasen. Det ble antydnet et mønster

som gikk ut på at prosesser i den agrare økonomi innledet en sterkere hierarkisering og kjønnssegregering i arbeidskraften som ble utdypet av den tidlige industrialisering og siden gjennom urbanisering og framveksten av verdensomspennende kapitalinvesteringer.

Blant forskerne som deltok vil endel være velkjent i norske miljø. Av historikerne kan nevnes Joan W. Scott, Lenore Davidoff og Karin Hausen, blant sosiologene Constantina Safilios-Rotschild og Deniz Kandiyoti.

Fire dagers kontinuerlig samvær i usedvanlig vakre omgivelser dannet en meget spesiell ramme om konferansen. Konferansesenterets særlige bakgrunn ga anledning til sosiologisk-historiske studier i mar-ken, men førte til nokså rigide regler for samvær. Den siste kvelden ble disse demonstrativt brutt av «kvinne-dans», til mild fortvilelse for senterets administrative ledelse.

Konferansen vil resultere enten i en bok eller i et særnummer av tidsskriftet SIGNS.

Ida Blom

*Historisk Institutt
Universitetet i Bergen*

Samfunnsvitenskapelig kvinneforskning – Bardøla

25.–27. oktober 1983 arrangerte Sekretariatet for kvinneforskning en samfunnsvitenskapelig arbeidskonferanse på Geilo. Konferansen ble finansiert av Rådet for samfunnsvitenskapelig forskning og Rådet for forskning for samfunnsplanlegging i NAVF.

Konferansen, som samlet 66 deltakere, var organisert dels i plenumsesjoner og dels i parallelle emneseminarer. Emneseminarene tok opp følgende temaer: Sosiale

og politiske bevegelser – Omsorg og nærmiljø – Kvinner, teknologi og regionalpolitikk – Velferdsstaten: likestillingspolitikk og fordelingsmekanismer – Kvinner i utlendighet – Kvinner og psykiske problemer.

Tema for plenumssesjonen første dag var «Kvinneforskning: Fag, perspektiv eller ettertanke». Helga Maria Hernes innledet til diskusjon. I annen plenumssesjon: «Data om kvinner», presenterte Helge Brunborg, Gunvor Iversen og Turid Noack datakilder og prosjekter i Statistisk Sentralbyrå.

Under den tredje plenumssesjonen ble spørsmålet om hvordan kvinneforskningen kan få faglig fotfeste ved universiteter og høyskoler diskutert, og ulike organisatoriske alternativer presentert.

I sekretariatet har vi kommet fram til at debatten om kvinneforskningens innhold og organisering (jfr. plenumssesjonene 1. og 3. dag) fortsatt er en svært aktuell forskningspolitisk diskusjon. Vi tror også den er av interesse for langt flere enn konferansedeltakerne, og at den følgelig bør videreføres utover konferanserammen.

Med andre ord, vi mener det kan være aktuelt å ta opp og videreføre debatten i *Nytt om kvinneforskning*. Senere i år vil vi derfor utgi et temanummer om «Kvinneforskningens innhold og organisering».

At vi velger å presentere denne debatten i *Nytt om kvinneforskning*, betyr samtidig at vi ikke kommer til å utarbeide noen samlerapport fra konferansen.

Det vil imidlertid bli utarbeidet egne publikasjoner fra to av gruppeseminarene på Bardøla. Brita Gulli redigerer en rapport om *Velferdsstaten, likestillingspolitikk og fordelingsmekanismer*, og Halldis Valestrand en rapport om *Kvinner, teknologi og regionalpolitikk*.

Begge publikasjonene vil foreligge tidlig i 1984, og kan bestilles fra Sekretariatet for kvinneforskning.

Hege Skjeie

Organisering av likestillings- og kvinneforskning

Nordisk Ministerråd

8.–10. november 1983 arrangerte Nordisk Ministerråd en konferanse om den framtidige organisering og finansiering av likestillings- og kvinneforskning. Konferansen fant sted på Lejonalds slott ved Stockholm og samlet ca. 40 sentrale forskere og administratorer fra alle de nordiske landene.

Konferansen åpnet med et foredrag av statssekretær Astrid Nøkleby Heiberg der hun snakket om finansiering, organisering og formidling. Hun kom blant annet inn på den endring i og skjerping av kvalitetskrav, med hensyn til metoder og prosjekter som de bevilgende myndigheter etter hvert vil stille. Inntil nå har de norske kvinneforskningsmiljøene hatt en forholdsvis «fri» periode, der de tusen blomster har fått blomstre. Nøkleby Heiberg kunne videre tenke seg at myndighetene i sterkere grad vil komme til å definere prosjektene selv. Allerede nå var det klart to områder der man ønsket forskning: Evaluering av likestillingsloven og evaluering av den offentlige likestillingspolitikk. Hun understreket at det fremdeles var store behov for kvinneforskning, men stilte spørsmål om hvor bredt vi skal definere den. Skal forskningen dreie seg om kun kvinner, eller skal den også omfatte områder som barneforskning, arbeidstids- og arbeidsmarkedsforskning?

Professor Åse Hiorth Lervik (Universitetet i Tromsø) snakket om den nåværende finansiering og organisering av kvinneforskning i Danmark, Norge og Sverige. Den finansiering som pr. i dag er gitt kan klassifiseres i tre sektorer: 1) Som *hard støtte* som kommer til syne som bestemte

penger i et budsjett. 2) Som *bløt støtte*. Her er ingen klare tall, men formuleringer som sier at kvinneforskning skal prioriteres og 3) Som *integrert støtte*. Dvs. som når et kvinneforskningsprosjekt oppnår støtte i konkurranse med andre prosjekter.

I Norge er det bare forskningsrådene som har gitt hard støtte.

I Sverige er den blitt gitt til forum-organisasjonene, til forskningsstimulerende tiltak og til to heltidsstillinger i kvinneforskning. I tillegg har Det Humanistiske og samhällsvetenskapliga forskningsrådet og Arbetslivscentrum gitt noe. Når det gjelder bløt støtte bestemte den svenske Regjering at i 1982 skulle likestillingsforskning være et av de prioriterte områdene. Opprettelsen av Delegationen för jämställdhetsforskning (JÄMFO) må ses i denne sammenheng.

I Danmark har det humanistiske forskningsrådet gitt ca. kr 400 000,- til kvinneforskning. Disse pengene synes i første rekke å ha gått til seminarer og konferanser, og mindre til konkrete prosjekter. Staten gir dessuten en del støtte til ulike sentra for kvinneforskning og undervisning på de danske universitetene.

Fra dansk hold ble det senere opplyst at det gis store sektorbevilgninger til forskning. Bl.a. til arbeidsløshets- og kriseforskning. Kvinneperspektivet kommer her klart inn.

Liisa Husu fra Finland orienterte om organiseringen i hennes land. Fra statlig hold er det gjort lite, mens de kvinnelige forskerne selv har vært meget aktive. Det fins f.eks. nå foreninger for kvinnelige forskere og kvinneforskere i 6 universitetsbyer med til sammen ca. 600 medlemmer. (En bredere oversikt over kvinner i forskning i Finland fins i *Nytt om kvinneforskning*, nr. 1/83.)

Avdelingsdirektør i UHÄ (Universitets- och högskoleämbetet, Sverige), Torstein Kälveborn, snakket om opinionen i uni-

versitetsverdenen. Han kunne vise til stor skepsis – fremdeles. Ikke minst overraskende var den skepsis man hadde møtt blant studenter, og i deres organisasjoner. Helga Kress fortalte om tilstanden på *Island*. Forholdene her med hensyn til kvinneforskning kunne for oss andre nordboere ikke karakteriseres som annet enn nedslående, idet at så godt som ingen midler gis hverken til spesielle kvinneforskningsprosjekter eller til kvinnelige forskere.

Konferansens andre dag brakte lite nytt for de fleste av deltakerne. De nordiske lands organisasjoner for kvinnelige forskere var ett av temaene. Innlederne kom her inn på de forskjellige institusjoner som i det store og hele er tilknyttet universitetene. Norge har et noe unikt system med sitt Sekretariat for kvinneforskning, tilknyttet Norges almenvitenskapelige forskningsråd. (Både den svenske forum-organiseringen og de forskjellige danske sentra er beskrevet i *Nytt om kvinneforskning* nr. 1/83, s. 19 og s. 26 f.f.)

Under konferansens siste dag rapporterte gruppene fra sitt arbeid. Diskusjonen der hadde dreiet seg om *strategier* for organiseringen av likestillings- og kvinneforskningen, på hvilken måte Nordiske samarbeidsorganer kunne brukes i denne sammenheng og om hvilke barrierer kvinner møter innenfor det akademiske system. Her ble det blant annet påpekt at en mangel stillinger, penger og flere kvinner i bedømmelseskomiteer. Det finnes en rekke barrierer i kvinnene selv – manglende selvtilitt, de lar seg lett slå ut og kvinner er oppsplittet i forhold til hverandre. I tillegg til dette er det et faktum at de få kvinneforskere som mer eller mindre er fast tilknyttet en institusjon, er utsatt for et voldsomt press. Den danske statsviteren Drude Dahlerup hadde i denne anledning satt opp 12 punkter som hun daglig opplevde som

problem. – Utvilsomt problemer som opplevs av de aller fleste kvinnforskere. Hun sier: «Jeg skal –

1. kjempe for min egen jobb
2. lage kvinneforskning
3. lage ny undervisning med kvinneperspektiv
4. kjempe for at undervisningen kommer inn
5. sørge for rekruttering
6. hjelpe studentene til å få kvinneperspektiv inn i sin forskning
7. hjelpe de andre lærerne til å få kvinneperspektiv inn i deres undervisning
8. stille seg til disposisjon for sosialt samvær
9. ha og jobbe for tverrvitenskapelig kontakt
10. arbeide med formidling
11. kjempe for å forbedre kvinnelige forskeres situasjon
12. forandre kvinners situasjon verden over.»

Det store spørsmål på konferansen var hvordan man kan skaffe flere faste stillinger for kvinneforskere, og på den måten lette noe av presset. Nordisk Ministerråd – mente mange – kan drive påtrykk i denne sammenheng. Det kan bidra til å legge forholdene til rette for kontakt mellom nordiske kvinneforskere, og på den måten stimulere til idéskapning, forskning og informasjon. Under den videre debatten kom det opp en rekke forslag til tiltak som Nordisk Ministerråd, eventuelt Nordisk Kulturfond, kunne bidra med eller sette i gang:

- Opprette et selvstendig nordisk sekretariat.
- Opprette en nordisk kvinneforskningspris.
- Støtte økonomisk det allerede etablerte Nordisk forum for kvinnelige forskere.
- Opprette en nordisk arbeidsgruppe som kan utrede problemer og strategier nærmere.

- Utgi et årlig engelskspråklig skrift.
- Dokumentasjonsspredning, utgi eget informasjonsskrift.
- Samordning av forskningsprosjekter.
- Utredning om nordisk kvinneforskningsstilling.

Det er følgelig et bredt spekter av behov og problemer. Byråkratenes oppgave må – i samarbeid med forskerne – være å finne strukturer for hvordan disse kan løses.

Det ble dessuten poengtert at det var viktig å bruke politikerne i Nordisk råd som igjen kan påvirke ministrene i Nordisk Ministerråd.

Aina Schiøtz

«Kvinner og litteratur»

Seminaret om kvinner og litteratur, som ble holdt i Lund i Sverige i november -83, ble arrangert i regi av Nordiskt Folkeuniversitet, Kursverksamheten vid Ludns universitet, Lunds Stadsbibliotek og Susanna Roxmann, litteraturforsker og forfatter fra Lund.

Kurset trakk ca. 50–60 litteraturinteresserte, vesentlig kvinner. Hensikten var å belyse kvinners forfatterskap i alle aspekter. Forfattere leste fra sine verker (Cecilie Løveid, Kirsten Thorup, Barbro Arte, Karin Lenz, Barbro Högstrand og Susanna Roxman). I en samtale forsøkte disse å gi svar på spørsmål som hvorfor de skrev, hvorfor de ofte holdt seg til lyrikk, hvem de skrev for og hvor problemene stakk. Forlagsfolk og bokhandlere berettet om sitt syn på saken. Psykolog Margot Bengtson behandlet temaet «Kvinner og kreativitet». Interessant var behandlingen av kvinners ulike «overlevelsesstrategier», enten å

identifisere seg med mannsverdenen og være blind for kvinnebedømmelse, eller å holde på kvinneidentiteten på bekostning av selvrespekten. Eller så er «løsningen» å bevare kvinneidentiteten, men gjøre opprør mot kvinneundertrykkelsen. Kreativitet synes å være betinget av selvfølelse, mente Margot Bengtson. Hun hevdet også at kvinner som har nådd langt som regel er blitt oppmuntret av sine fedre.

En dag var i sin helhet viet kvinnelitteraturforskning. Synnøve des Bouvrie drøftet sosiale vilkår for forfatterinner i Hellas og Rom, Susanna Roxman behandlet midtaldernes kvinnelige forfattere og Sissel Lie snakket om utviklingen av kjærlighetstemaet i 4 franske kvinners romaner fra 1600- og 1700-tallet. Anne Marie Mai fra Århus viste mangfoldet i danske kvinners forfatterskap og mente å spore en ytterligere differensiering i den nyeste litteraturen. Lisbeth Larsson fra Lund behandlet svenske kvinners selvbiografier og dagbøker. Det spennende i hennes innlegg var at det later til at selvbiografier er en genre med klare lover idet de utelater smertefulle opplevelser.

Samme forfatter kan imidlertid skrive skjønnlitteratur og bak fiksjonens fasade skildre scener som kan være bruddstykker av slike opplevelser. Ingrid Holmqvist fra Göteborg gav et kvinneperspektiv på Doris Lessings forfatterskap og trakk forbindelser mellom det samfunnskritiske element og science fiction. Muligens hadde seminaret samlet en spesiell deltakerskare (de måtte betale deltakeravgift), og det viste seg å være langt flere «skrivende kvinner» til stede enn de erklærte forfattere. Overgangen mellom forfatter og «vanlig kvinne» er glidende og i sonen «betwixt and between» skriver kvinner trofast dagbøker, utveksler tanker pr. brev og griper studens bilder i dikt og prosa. De våger å vise dem til venninner og bryne seg mot andres våkne blikk. Og da hender det diktene kommer

på trykk.

Innleggene på seminaret vil bli samlet i et hefte, som kan bestilles hos: Kursverksamheten vid Lunds Universitet ved Solveig Zäll, Skomakergatan 8, S-223 50 Lund.

*Synnøve des Bouvrie
Institutt for språk og litteratur,
Universitetet i Tromsø*

Hvor står likestillingsarbeidet i skolen i dag?

Kontaktkonferanse ble arrangert av AFs likestillingsutvalg for undervisningsorganisasjoner tilsluttet AF (Akademikernes fellesorganisasjon) i desember 1983. Den samlet representanter fra vårt mangfoldige undervisningsvesen, fra departementer og det politiske liv. Hensikten var å få klarhet i hva fagorganisasjonene kan bidra med i likestillingsarbeid. Foruten behandlingen av de konkrete håndgrep tillitsvalgte kan foreta seg, kom innledderne inn på en rekke problemer og forslag til botemidler. Realitetene er velkjente. Jentene blir viet mindre oppmerksomhet av sine lærere, det skjer både bevisst og ubevisst. Gutter får oftere ordet og dominerer i diskusjoner. Jenter har lavere selvfølelse, og den minst aktive jenta er betydelig mer «stum» enn den minst aktive gutten. Lærebøker mangler jenters historiske bakgrunn, og fremstillingen av jenter og kvinner er ofte mer tradisjonell enn hva virkeligheten viser. «Det står aldri bilde av en *kvinnelig* forsker i læreboka.» Elevene utsettes for en god del tilleggs læring i det såkalte «skjulte pensum», som bl.a. driver samfunnsreklame for den ensidige morsrollen. Jentene forbedres ikke på det faktum at de risikerer å bli

80 år, og at de ikke kan holde på å stelle sine to barn i 56 år. Derfor må ikke skolen pense dem inn på 51 kvinne-dominerte yrker, mens guttene sprer seg over 236. Ikke bare kveler jentene hverandre i utdanningen til disse kvinneyrkene, (5% av søkerne (jenter) kommer inn på barnepleien, mens 40% (gutter) kommer inn på en «svært presset» elektrolinje), men de får ikke rom for sine individuelle anlegg, når kvinneyrkene har «omsorg og tjeneste» som fellesstrekk. Kvinners rolle er blitt innsnevret av historiske årsaker, og det er skolens oppgave å utvide spektret av jenters identitet i bredde og i høyde. Når jenter går inn i ett mannsyrke, opplever de å overvinne terskelen til andre fag og ferdigheter i samme stund. De oppdager i tillegg at disse yrkene er mindre slitsomme, «møkkete» og monotone enn en rekke kvinneyrker, og de er bedre lønnet. Når Norge har et av Europas mest kjønnssegregerte arbeidsliv, er det på tide at skolen rusker litt opp i kjønnsstereotypiene.

Og når landet ligger på bunn (ikke bare i Europa) i antall kvinnelige ledere (8% i skolen), bør vi sannelig saumfare vår utdannings- og oppdragergjerning. Her har universiteter og høyskoler en misjon. De må rette på det hukommelsestap vi er offer for, og finne frem kvinners mangfoldige yrkesvirksomhet i middelalder og nyere tid. De må granske «det skjulte pensum» og supplere lærebøker med fakta om kjønnsrollenes skapelse og vedlikehold, og kvinner må få slippe fram til lederstillinger. Skolen må være rustet til å takle «ungdoms»-problemer som ofte har sin rot i kjønnsrollen. Rådgivere har ikke bakgrunn for å forstå at problemer kan ha ulike årsaker og forløp for gutter og jenter. Likestilling handler om ting som ikke står på papiret. Det er holdninger som befinner seg i tankene våre.

Utdanningssystemet kan være nyskapende, justere våre stivnede kjønnsstereo-

typer, og undervisningsorganisasjonene kan bidra med sin skjerv.

*Synnøve des Bouvrie
Inst. for språk og litteratur,
Universitetet i Tromsø*

Forskningsseminar om kvinner og idrett

Det første forskningsseminar om kvinner og idrett ble arrangert av Telemark Distrikthøgskoles (TDH) avdeling for kultur og idrett 1.-2.12.1983.

I åpningstalen sa førsteamanuensis Gerd von der Lippe fra TDH at det i Norden nesten ikke finnes forskning på dette feltet – i et kvinneperspektiv. Hun påpekte betydningen av økt satsing på forskning om kvinner og idrett, inkludert grunnforskning.

Førsteamanuensis Kari Fasting fra Norges Idrettshøgskole gav en oversikt over internasjonal samfunnsvitenskapelig forskning om kvinner og idrett. Hun hevdet at kvinneperspektivet er nesten fraværende, dvs. at denne forskningen i meget liten utstrekning har tatt utgangspunkt i kvinners livssituasjon. Videre at dette er nødvendig i framtidig forskning for å få mer kunnskap om kvinners forhold til idrett.

Konsulent Anne Thidemann fra Norges Friidrettsforbund og amanuensis Berit Skirstad fra Norges Idrettshøgskole la fram resultater fra undersøkelser som viser at kvinner er sterkt underrepresentert i NIFs ledelse – både sentralt og regionalt.

Konsulent Eva Andersson fra Sveriges Riksidrottsförbund har i flere år vært ansatt for å arbeide med kvinner og idrett. Hun refererte til den satsing som Sveriges Riksidrottsförbund har gjort for å øke kvinners engasjert i idrett. De har i flere år øremerket midler til dette formålet. De tre første årene var dette i størrelsesorden 3,5 mill. svenske kroner. Pr. dags dato pågår mellom 200–300 prosjekter i regi av

ulike krets- og særforbund som har som formål å styrke kvinneidretten.

Også forskning om kvinners biologi og fysiologi ble tatt opp. Fysiolog Else Nygaard fra Optræningsinstituttet ved Rigshospitalet i København påpekte bl.a. at de metoder som er utviklet for å måle fysisk aktivitet (prestasjonsevne) er laget av og for menn, og satte spørsmålsteget ved om de ivaretok det spesielle ved kvinners fysiologi. Stipendiat Liv Berit Augestad, NIH, og gynekolog Pål Øyan, Kvinneklinikken i Tromsø, la fram resultater fra en undersøkelse om toppidrettskvinner og menstruasjonsforhold. De viste at amenoré (midlertidig fravær av menstruasjon) er hyppigere blant toppidrettskvinner enn blant kvinner i normalbefolkningen. Dette forekom ikke hyppigere i de såkalte kondisjonsidrettene sammenliknet med andre idretter.

I diskusjonen etter dette foredraget kom det fram at det er mange uløste problemer om betydningen av amenoré både for utøvere, trenere og ledere.

Lektor Birgit Trier fra Jarstrup seminarium i København snakket om kroppsbevissthet og kvinnebevissthet. Hun konsentrerte seg om hvordan en kan utvikle denne bevisstheten, slik at den kan brukes både innen utdanning og i andre livssituasjoner på kvinners premisser.

I sitt foredrag om likeverd, likestilling og idrett drøftet Gerd von der Lippe ulike likhetsbegreper og tolkning av disse. På basis av dette diskuterte hun flere strategier for å øke kvinners engasjement i idretten.

Ved avslutningen av seminaret ble en kort uttalelse om kvinner og idrett vedtatt (se avsnittet «Uttalelse»), samt 4 konkrete forslag til NIF om hvordan en kan øke kvinners engasjement i idretten (som også gjengis her).

Arrangementskomiteen har nedlagt et betydelig arbeid for å få en bra pressedekning. Seminaret ble bl.a. omtalt i Tele-

markssendinga, P2, Dagsrevyen, Aftenposten, Telemark Arbeiderblad og Klassekampen.

*Kari Fasting og
Gerd von der Lippe*

Uttalelse

Flere undersøkelser har vist at fysisk aktivitet kan ha en positiv innflytelse på et individs helse og trivsel. Slik sett kan utøvelse av fysisk aktivitet betraktes som et «gode» som det er viktig at flest mulig mennesker får nyte godt av. Hittil er det menn som har vært mest engasjert i fysisk aktivitet og idrett.

Kvinnelig medlemskap i Norges Idrettsforbund utgjør ca. 36%, mens andelen kvinnelige trenere, ledere og dommere er atskillig lavere.

Kvinnens levkår og livsløp er forskjellig fra menns. Dette har konsekvenser for de to kjønns engasjement i idrett. De barrierer som kvinner opplever i forhold til det å engasjere seg i fysisk aktivitet og idrett er sannsynligvis annerledes enn barrierer for menn. Det er derfor viktig å prioritere forskning og utviklingsarbeid om idrett og kvinner som tar utgangspunkt i kvinners biologi, spesielt med henblikk på stoffskifte, treningsfysiologi og reproduksjonsfysiologi. Det er også viktig å få mer kunnskaper om de negative sider ved toppidretten. Like viktig er det at denne kunnskapen blir integrert i all idrettsutdanning, såvel innenfor NIF som i grunnskolen, videregående skole og på høyskoler og universitetsnivå. En slik kunnskap er en forutsetning for å kunne legge forholdene til rette i samfunnet med henblikk på å få engasjert flere kvinner i fysisk aktivitet og idrett.

Forslag til tiltak for å øke kvinners engasjement i NIF

1. Det ansettes en kvinnelig konsulent på sentralt hold i NIF for å øke kvinners engasjement i idrett. Et sentralt utvalg for kvinneidrett nedsettes i løpet av

1984. Flertallet må her være kvinner. Den nyutnevnte konsulenten samt minst to av medlemmene i NIFs hovedstyre må være med i utvalget.
2. Økonomiske midler (1 million i året) øremerkes til arbeid for kvinneidretten i en femårsperiode. Pengene skal gå til klubber, kretser og særforbund som søker på prosjekter for å øke kvinners engasjement i idrett.
 3. For å få et best mulig grunnlag til tiltak for å styrke kvinneidretten må forskning og utviklingsarbeid samt utredningsarbeid om kvinners forhold til og engasjement i idretten prioriteres.
 4. Kvinners levkår og livsløp er ulike menns. Dette har konsekvenser for de to kjønns engasjement i idrett. Det er viktig at disse forhold får en sentral plass i NIFs utdanningskurs på alle nivå.

Forum for kvinnelige forskere og studenter

Norsk Studentunion og NAVFs sekretariat for kvinneforskning arrangerte 15. november i fjor et møte i Chateau Neuf der en tok opp spørsmålet om dannelsen av en egen forumorganisasjon for kvinnelige studenter og forskere i Oslo-området. Spørsmålet ble første gang diskutert på et møte 2. mars samme år (se referat i *Nytt om kvinneforskning* nr. 2/83, s. 17 ff). Det ble den gang nedsatt en arbeidsgruppe som fikk i oppdrag å utrede behovet for et forum og konkretisere en målsetting. Videre skulle gruppa lage forslag til mandat som kunne legges fram til neste møte.

Programmet på møtet 15.11 var lagt opp omkring et innledningsforedrag av den svenske kvinneforskeren Helena Strejffert, videre om gjennomgang av arbeidsgruppas forslag til statutter og diskusjon om det videre arbeidet. Strejffert snakket under temaet «Forskning, interesseorganisering og kvinnestruktur». Hun tok bl.a. opp erfaringer fra oppbyggingen av foragruppene

ved de svenske universitetene – grupper som nå blir finansiert via de respektive universiteter og Universitets- og Høgskoleämbetet i Kulturdepartementet. Hun nevnte hvilke strategier som ble brukt i forhold til statsmakt og universitetsledelse, og hvilke mekanismer som ble mobilisert hos den enkelte kvinne. Spesielt i denne sammenheng var den kollektive solidariseringen som oppsto kvinnene imellom og den kollektive bevissthet om egen verdi, ressurser og muligheter.

Strejffert poengterte den helt avgjørende rolle de ulike foraorganisasjonene hadde spilt og fortsatt spilte m.h.t. utviklingen av svensk kvinneforskning. Videre snakket hun om historieløsheten som preger den nye generasjonen kvinner og det behov som hver generasjon synes å ha for å begynne på nytt. I det hele tatt – et inspirerende innlegg som i sin helhet vil bli gjengitt i *Nytt om kvinneforskning* nr. 2/1984.

Etter denne innledningen orienterte Bjørg Aase Sørensen fra arbeidsgruppas virksomhet. I arbeidet med utformingen av statuttene hadde en klart to interessefelt å ivareta: Et ønske om å lage en organisasjon med plass til så vel kvinneforskere som kvinnelige studenter/forskere, uansett fagområde/forskningsfelt. Gruppa hadde derfor lagt opp til en forholdsvis vid formålsformulering. Til møtet forelå det et ferdig utkast til vedtekter som de frammøtte fikk i oppdrag å diskutere. De synspunktene som kom fram i diskusjonen vil i den grad det er mulig bli innarbeidet i statuttene. Statutter i bearbeidet form foreligger nå og det er arbeidsgruppas ønske at en så snart som mulig i 1984 kan få arrangert et stiftelsesmøte og få satt sammen et styre som kan utrede spørsmål som finansiering, administrasjonsordning, lokaler og eventuelt videre planlegging av forums virksomhet. Den som er interessert i de bearbejdede statuttene kan få disse ved henvendelse til Sekretariatet for kvinneforskning, Munthes gt. 29, Oslo 2, tlf. (02) 56 52 90.

Aina Schiøtz

Mandagsmøtene på Kvinnehuset

20. februar:

Europas fredspolitik er sexistisk.

Hvordan kan vi likevel forene

kvinnefrigjøring og arbeid for fred?

Innledning av Birgit Brock-Utne.

5. mars:

**Maling, klipping, snekring og andre
skippertak til 8. mars.**

19. mars:

**Kvinnekunst – særpreget og
mangfoldig.**

Innledning med lysbilder av Anka Ryall.

2. april:

**Kvinnekamp i Mellom-Amerika, især
i El Salvador. Hvordan kan vi
støtte den?**

Innledninger med lysbilder av Live Brekke
og Fatima Haugstveit.

7. mai:

Familien – har den noen framtid?

Innledninger ved Gro Hagemann og Siri
Nørve.

21. mai:

**Kvinnekor og solister synger verk av
kvinnelige komponister.**

Korte orienteringer om noen
komponisters liv og virke.

– kl. 19.30 Inngang: 10 kr

Kvinneperspektiv i undervisningen – humanistiske fag

Mandag 12. desember 1983 arrangerte Sekretariatet for kvinneforskning et seminar der tema var kvinneperspektivet i undervisningen i fagene filosofi, historie, kristendomskunnskap, religionshistorie og teologi. 22 kvinner og 13 menn fra samtlige universiteter og tre distriktshøgskoler (Oppland, Møre og Romsdal og Telemark) deltok. Bakgrunnen for at man hadde trukket ut de nevnte fagområdene var at dette er

fag der kvinneandelen både på lærer- og studentsiden er absolutt lavest sett i forhold til alle andre humanistiske fag.

Programmet konsentrerte seg om to hovedpunkter: Det nye *semesteremnet i kjønnsrollestudier*, som skal starte ved Universitetet i Oslo i inneværende semester, og om *integrering av kvinneperspektivet i de enkelte fag*. Forsamlingen ble etter hver innledning delt i grupper. Deltakerne utenom Oslo fikk i første omgang i oppdrag å diskutere mulighetene for å etablere noe tilsvarende kjønnsrollestudiet ved de andre lærestedene. Oslo-deltakerne fikk i oppdrag å diskutere hva de enkelte institutter kunne tenkes å bidra med til studiet – som undervisningskrefter, bokutlån m.m. Etter den andre innledningen var oppgaven å diskutere strategier for hvordan kvinneperspektivet bedre kunne integreres i pensum og undervisning i de enkelte fag.

Semesteremne i kjønnsrollestudier i humanistiske fag

Seksjonsleder Grete K. Starheim fra Det hist.-fil. fakultet i Oslo orienterte om det arbeid og de tanker som lå bak semesteremnet og de mål man ønsket å oppnå med dette. Emnet skal være et samlende og tverrfaglig fordypningstilbud til viderekomne studenter, med minst ett HF-fag fra før.

Formålet med *semesteremnet* er å samle, utdype og formidle videre den kjønnsrolleforskning som drives ved HF og oppmuntre til videre arbeid på dette feltet. Det nye semesteremnet skal supplere de eksisterende HF-fag, og pensum skal ikke overlappes med noe enkelt fagpensum ved HF idag.

Semesteremnet er forankret i en humanistisk fagtradisjon. Den historisk-filosofiske dimensjon skal ivaretas ved at bevissthetsfenomener (idéer) og sosiale/materielle forhold skal belyse hverandre gjensidig og settes inn i en tidsperspektivisk

ramme. Eventuelle samfunnsfaglige aspekter på stoffet som ønskes tatt opp av studenter eller forelesere, bør integreres i dette perspektiv.

Studentene skal sette seg inn i diskusjonen som føres om kjønnsrolleforskning og ved eksempler gis kjennskap til problemstillinger og perspektiver på dette feltet i andre HF-fag enn de selv har studert. Videre skal de, gjerne med utgangspunkt i et fag de har fra før, arbeide med en semesteroppgave.

Studiet skal legge hovedvekten på selvstendig arbeid med stoffet og deles i to hoveddeler, som i stor grad studeres parallelt. Den ene delen er et *fellespensum* knyttet til studiet av generell innføringslitteratur og et utvalg spesialartikler innen sentrale fagfelt. Pensumet skal utfylles ved overiktsforelesninger med etterfølgende seminardiskusjoner.

Den andre delen av studiet er knyttet til et *spesialtema* innen fagfeltet. Normalt vil bare ett tema tilbys hver gang, men temaene vil variere fra år til år. I tilknytning til spesialtemaet skal det skrives en semesteroppgave i siste halvdel av studiet. Semesteroppgaven skrives enten av grupper på 2–5 studenter eller individuelt.

Når det gjaldt den administrative vei fram til godkjenning av emnet, så var det fra alle hold møtt med velvilje. Men som overalt ellers på Universitetet var også her økonomien problematisk, bl.a. m.h.t. å få det man ønsket av lærerkrefter. Grete Starheim avsluttet med å oppfordre de andre lærestedene til å nedsette arbeidsgrupper hvis oppgave bør være å forberede et liknende opplegg.

Jana Weidemann fra Norsk Studentunion gav i likhet med flere andre uttrykk for at hun var glad for det nye undervisningstilbudet. Dette til tross for studentenes prinsipielle skepsis til oppsplitting av studiet i småfag. Hun hadde imidlertid en del kritiske bemerkninger. Hun mente at

selve navnet på studiet ikke var dekkende. Et bedre navn ville være «kvinnetverrfaglig» eller «kvinnestudier». Hun var skeptisk til den måten pensum var lagt opp på. Det burde heller konsentreres om emneområder og ikke etter fag – slik det så ut nå. I studieformålet savnet hun en presisering av frigjøringsperspektivet og hun etterlyste stoff om den nye kvinnebevegelsen i emnets fellespensum. Åse Hiorth Lervik supplerte med å etterlyse stoff om også den gamle kvinnebevegelsen. Weidemann bad om at studiet måtte legges opp slik at deltidsstudenter fikk anledning til å følge det. Rapporter fra gruppearbeidet viste at mange støttet de synspunkter som Weidemann fremmet.

Når det gjaldt muligheter for tilsvarende opplegg ved de andre lærestedene ble det fra Bergensdeltakernes side hevdet at det ville være mulig å få til som et delfag – tilsvarende en mellomfagsdel. Problemet også for dem ville være økonomien. – Det å opprette et nytt humanistisk undervisnings-tilbud i økonomisk trange tider. Rent taktisk ville det muligens være lurt å opprette et eget tilbud for å motivere flere til å fatte interesse for kvinnestoff. Dessuten var det også mange som var slitne av å kjempe for å få det inn i sine egne fag på instituttene. Langtidsperspektivet måtte allikevel være en integrering i de enkelte fag, men det var også et ønske om å få opprettet et eget kvinneforskningsinstitutt.

Deltakerne fra Tromsø mente at det beste ville være direkte å arbeide for å integrere stoffet i de enkelte fagene, og ikke gå veien om et tverrfag. Representantene fra Trondheim og distriktshøgskolene hevdet at en modell ikke uten videre kan overføres til institusjoner med en annen oppbygging. Således ville det være vanskelig med noe tilsvarende semesteremnet på distriktshøgskolene. Trondheims-deltakerne mente imidlertid at hos dem ville det være ønskelig med et eget opplegg. Og det skulle

være forholdsvis enkelt å gjennomføre pga. vektallsordningen. Pensum ville de i så fall legge opp omkring temaer og ikke som det nå forelå i Oslo.

Else Viestad innledet sesjonen etter lunsj om hvordan og i hvilken grad kvinnefaglige emner er innarbeidet i det nye filosofipensumet til examen philosophicum. Hun kom også inn på hva denne dreiningen i pensum kan komme til å bety for studentenes senere valg av og krav til studier. I alt fire forfattere har vært engasjert i å skrive de nye bøkene. Viestad mente at de alle hadde gjort et godt arbeid, og til tross for heller bagatellmessige mangler og feil, var det kommet med interessant og nyttig stoff om kvinnes stilling i filosofihistorien. Hun mente allikevel at det ved senere revisjoner var ønskelig at kvinnespørsmål fikk en langt bredere plass enn det minimale antall sider de nå var viet. Viestad poengterte dessuten at det var formidlere og forskere innen filosofien som hadde «glemt» kvinneperspektivet. Filosofene selv hadde gjennom hele historien ført en løpende debatt.

Etter Viestads innlegg fikk deltakerne i oppdrag å diskutere strategier for hvordan kvinneperspektivet bedre kan integreres i pensum og undervisning i de enkelte fag. Av interessante ting som kom fram her kan vi nevne:

- Det er viktig at kvinneperspektivet integreres i det *obligatoriske* pensumet, og ikke ender opp som særnummer som bare et fåtall studenter følger.
- Mannlige lærere må bes om/presses til å undervise i spesielle kvinneemner.
- Det må bli et spørsmål til eksamen.
- Det kan foretas «kjønnstester» av sentrale lærebøker, og settes opp tilleggs-lister til pensum, evt. alternative pensumvarianter.
- Det er behov for ny og god forskning på enkelte områder. Disse må kartlegges.

- Det er behov for en grundig gjennomgang av de enkelte fags studieplaner.
- Målsettingsformuleringer må komme inn, f.eks. ved vedtak i kollegiet.
- Det er mye usikkerhet hos mannlige lærere, ikke uvilje. Dette er det mulig å gjøre noe med på lengre sikt.

Aina Schjøtz

Femte nordiske kvinnejurismøte

Fra den 5. til den 8. april 1984 er det tid for Det Femte Nordiske Kvinnejurismøte. Denne gang er det svenskene som står for arrangementet, som er lagt til Norberg, ca. 15 mil nord for Stockholm.

De nordiske kvinnejurismøtene har hittil vært holdt hvert annet år. Hensikten med disse møtene er å bedre kontakten mellom kvinnejurister fra de nordiske land; rette søkelyset mot saksområder med spesiell interesse for disse; samt å gi impulser til videre faglig utvikling. De tidligere møtene har vært svært vellykkete, og har vært av avgjørende betydning for utviklingen av faget kvinnerett i de øvrige nordiske land.

Temaet for årets møte er «Omsorg for barn». Dette er igjen delt i to: Det rene

omsorgsansvaret, og det økonomiske ansvaret. Innfallsvinkelen er i første rekke forholdet mellom mor og barn, men også forholdet til fedrene og samfunnet skal behandles. Problemstillingen omfatter både omsorgen i og utenfor ekteskapet.

Ettersom kvinnens stilling i samfunnet har endret seg har også reglene om hennes forhold til barna ved skilsmisse blitt forandret. Et av de emnene som skal opp på møtet er nettopp sammenhengen mellom disse endringene.

Et annet tema som skal behandles er den offentlige barneomsorgen; i første rekke daghjem. I enkelte nordiske land retter mange av kravene seg mot å skape tilstrekkelig mange daghjemsplasser, mens det for eksempel i Danmark er kommet så langt at diskusjonen i stor grad går på hva daghjemmene skal tilby barna. Et delemne her blir hvorvidt den offentlige barneomsorgen gir myndighetene muligheter til å utøve styring og kontroll av familien.

Spørsmålet om forsørgelse av kvinner med barn, har lenge vært en sentral del av den norske kvinneverden. Dette skal også behandles på Det Femte Nordiske Kvinnejuristmøtet. Man skal her legge hovedvekten på to typer forsørgelse: Gjennom ekteskap, og gjennom trygd.

Norge disponerer i likhet med de øvrige land 20 plasser på dette møtet. Såvel studenter som ferdige kandidater kan søke om å få delta. Søknadspapirer og nærmere opplysninger kan fåes ved henvendelse til Kvinneretten, «Rotunden», Karl Johans gt. 47, Oslo 1. Søknadsfristen er 20. februar 1984.

Man må påregne egenandel ved deltakelse, men denne vil ikke bli særlig høy.

Arrangementskomiteen ved
Avdeling for Kvinnerett
Det juridiske fakultet
Universitetet i Oslo

Kontaktgruppe for nordisk kvinnehistorie

møttes i Hornbæk i Danmark 24.–26. november med representanter for alle de fem nordiske land. På møtet avgjorde vi å arrangere *det 2. nordiske kvinnehistoriemøtet i Danmark høsten 1985*. På møtet vil følgende to hovedemner bli tatt opp:

1. Mentalitetshistorie, studiet av kvinners bevissthet og av samfunnets bevissthet om kvinner.

2. Endringer i kjønnsarbeidsdelingen fra 1700-tallet til idag.

I tilknytning til begge emnene vil det også bli lagt vekt på metodiske og teoretiske problemstillinger. Innbydelse til møtet med frist for foreløpig påmelding vil komme i neste nummer av *Nytt om kvinneforskning*.

Kontaktgruppen diskuterte også ideen om å stifte et nordisk forum for kvinnehistorie, som var oppe på det første kvinnehistoriemøtet på Lysebu sist vinter. Vi kom fram til at en ytterligere organisering av det nordiske samarbeidet foreløpig måtte utsettes. De kvinnehistoriske miljøene er små og har begrensede ressurser, og vår viktigste oppgave nå må være å arrangere nye nordiske kvinnehistoriemøter.

De danske representantene kunne fortelle at planleggingen av et nordisk forskerkurs i humanistisk kvinnehistorie er startet, og at det vil bli sendt inn en preliminar søknad til Nordisk ministerråd i februar. Kurset vil tidligst kunne arrangeres i 1986.

Gro Hagemann
Historisk institutt
Postboks 1008 Blindern
Oslo 3
tlf. (02) 45 68 11

Arbetslivsseminariet våren 1984

Kvinnors situation i arbetslivet

I flera års tid har arbetslivscentrum arbetat med jämställdhetsfrågor och inom detta fält också kommit in på kvinnoforskning. Projekten vid ALC går i två ganska skilda riktningar – den ena handlar om ekonomi och arbetsmarknad där arbetstider och lönefrågor fått uppmärksamhet, den andra rör förhållande på arbetsplatsen och kvinnors möjligheter till inflytande och kvinnors deltagande.

I vårens seminarier serie tar vi som utgångspunkt hur forskningen kan belysa kvinnors situation i arbetslivet i olika vetenskapliga discipliner. Ett stort antal kvinnliga forskare har sagt att forskningen inom deras disciplin skulle påverkas om hälften vore kvinnor. Vi vill nu ställa frågor om vad som blir bortglömt och hur kvinnors dolda verklighet kan göras synlig. Det är både teori och metodutveckling som behövs.

27. jan.

Professor Harriet Holter, Oslo universitet: *Kvinnoforskningens bidrag till samhällsvetenskaplig teori*

10. febr.

Fil dr Mona Eliasson, Uppsala universitet: *Kvinnors psykologiska utveckling*

24. febr

Litteraturvetaren Eva Adolfsson: *Kvinnor och arbete i litteraturen*

9. mars

Docent Rita Liljeström, Göteborgs universitet: *Kvinnors livsammanhang - teoriutveckling på området kvinnor och arbete*

23. mars

Docent Gunhild Kyle, Göteborgs universitet: *Hur arbetade och försörjde sig kvinnor förr? Teori och metodproblem i historisk forskning*

6. april

Universitetslektorn Anita Dahlberg, Sthlms universitet och Arbetslivscentrum: *Arbetsrätten ur kvinnoperspektiv*

27. april

Fil dr Inga Persson-Tanimura, Lunds universitet och SOFI: *Ekonomisk teori och ekonomisk politik - effekter för jämställdhet*

11. maj

Fil dr Ingela Josefson och ekon dr Siv Gustafsson, Arbetslivscentrum: *Likheter och skillnader i humanistiske och samhällsvetenskaplig forskning. En uppsummering av seminarieriet.*

Arbetslivsseminariet

Arbetslivscentrum

Fredagar kl 10.00–12.00

Seminarierummet, 1 tr

Fiskartorpsvägen 15 A

Stockholm, Sverige

Seminarieansvariga

Ansvariga för seminarierna är Siv Gustafsson, Rut Hammarström och Ingela Josefson samt Maritta Nilsson.

Seminarieunderlag

Uppsatse och övrigt material kan beställas från Maritta Nilsson 14 dagar i förväg.

International Training Seminar on Family Research

Finland, 16-20 June, 1984

The European Coordination Centre for Research and Documentation in Social Sciences (Vienna Centre) is organizing the *IV international training seminar in cross-national comparative research* which will take place in Finland 16-20 June 1984. The seminar will be devoted to problems of international comparative East-West research on the question of Changes in Life Patterns of Families. The programme will consist of lectures, group work aiming at formulating a concrete comparative research design, and visits to institutions.

The seminar staff will include experts from Eastern and Western Europe.

The seminar is open for researchers who are relatively new in the field of comparative family research but with some experience of empirical research. The working language of the seminar will be English.

For further information and application forms please write to:

Maren Bak
Gabriella Beck
Vienna Centre
Grünangergasse 2
P.O.Box 974
A-1010 Vienna

Application forms must reach the Vienna Centre by March 31, 1984.

Farvel

Jeg har vært tilknyttet sekretariatet for kvinneforskning i snart syv og et halvt år og det er derfor med en viss vemod at jeg nå sier farvel. Skjønt – noen mener nok med rette at det er på tide. Jeg er jo et meget dårlig eksempel for dem som mener at rotasjonsprinsippet er en av kjernene i feministisk praksis! Men avskjeden er ikke helt

endelig før serien «Kvinnerens levkår og livsløp» er avsluttet. De siste bind kommer neppe på markedet før midten av 1985.

Jeg vil gjerne markere min overgang til en ny stilling ved å takke alle for den støtte og det samarbeid de har gitt meg i disse årene. Vi har i fellesskap skrevet et lite stykke forskningshistorie og som all historie er også vår broget, sammensatt og inneholder noen overraskelsesmomenter som en kunne ha klart seg uten. Det jeg har lært

å sette mest pris på i disse årene er den humoren og varmen som har preget mye av vårt samvær!

Jeg vil også bruke anledningen til å gi en liten statusrapport om serien. Det er jo nesten hundre forskere som er involvert i den. Serien ble muliggjort gjennom en grunnbevilgning fra Rådet for samfunnsvitenskapelig forskning og Forbruker- og administrasjonsdepartementet. De første to bøkene kom den 8. mars 1983 (Wærness og Hernes). Begge er kommet i nytt opplag. Kari Wærness er også blitt oversatt til svensk og Helga Hernes' bok er tatt inn på Blindeforbundets lydbibliotek. Også resten av bøkene selger bra. Harriet Holters «felleskapsbok» blir brukt i alle nordiske land.

Til nå (januar 1984) er det kommet åtte bøker. Den siste er Marianne Gullestads *Kitchentable Society*, seriens eneste bok på engelsk. Rødseth og Titlestad's *Kvinner i arbeid: Økonomiske og sosiologiske perspektiver* kommer til 8. mars 1984 og Rudies *Myk start, hard landing* kommer før sommeren. Arnstorp, Axelsen og Ingebretsen *Kvinne(p)syke* går i trykk nå. Vi kan stort sett være fornøyd med den mottagelsen serien har fått både i pressen, den brede offentligheten og i fagtidsskriftene. Noen av bøkene er helt eller delvis kommet på pensumet, men her er det nok mye mer å innhente. Forlaget har også laget en brosjyre om serien som vi kan sende ut til interesserte.

Men mitt arbeid som forskningsleder har jo bare delvis vært preget av serien, og Hanne Haavind som overtar etter meg i den jobben vil forhåpentligvis nå mer enn jeg når det gjelder å styrke de tverrfaglige sidene av kvinneforskningen, også over til andre disipliner enn de samfunnsvitenskapelige. Jeg er selv fra 1. januar 1984 tilknyttet Institutt for samfunnsforskning og gleder meg til min nye tilværelse.

Tusen takk for all den åpenhet, entusi-

asme og generøsitet jeg fikk oppleve gjennom dere de siste syv år!

Søsterlig hilsen,
Helga Maria Hernes
Desember 1983

Status quo for serien *Kvinnerns levekår og livsløp*

1. Wærness: *Kvinneperspektiver på sosialpolitikken*, 1982.
2. Hernes: *Staten: Kvinner ingen adgang?* 1982
3. Haukaa, Hoel, Haavind (red.): *Kvinneforskning: Bidrag til samfunnsteori*, 1982
4. Holter (red.): *Kvinner i fellesskap*, 1982.
5. Skrede og Tornes (red.): *Studier i kvinners livsløp*, 1983.
6. Wadel et al.: *Dagliglivets organisering*, 1983.
7. Hoel: *Den kvinnelige arbeiderklassen*, 1983.
8. Gullestad: *Kitchen-Table Society: A Case study of togetherness and independence in the lives of young working class mothers in urban Norway*, 1984.
9. Rødseth og Titlestad (red.): *Kvinner i arbeid: Økonomiske og sosiologiske perspektiver*, mars 1984.
10. Rudie (red.): *Myk start/hard landing: Om forvaltning av kjønnsidentitet i en endringsprosess*, 1984.

Kvinnestudieår ved Aalborg Universitetscenter (AUC)

Av en Initiativgruppe ved Aalborg Universitetscenter planlegges det igangsatt utdanning i kvinnestudier ved centeret.

Kvinnestudieåret er en 1-årig tverrfaglig utdanning i forbindelse med de 5-5 1/2-

årige samfunnsvitenskapelige overbyggningsutdannelse. Det vil også eventuelt bli mulig å ta kvinnestudieåret i forbindelse med humanistiske og teknisk-naturvitenskapelige overbyggningsutdannelse.

Hensikten er å gi et bredt teoretisk og praktisk kjennskap til vesentlige problemområder i kvinners samfunnsliv. Kvinnestudieåret er delt i to semestre, en teoretisk og en praktisk del.

Ytterligere opplysninger kan fås ved å skrive til:

Anna-Birte Ravn
Kvindestudieåret
Fibigerstræde 1
9220 Aalborg Ø

Helga Stene (1904–1983)

Da Helga Stene døde i høst, var et innholdsrikt livsløp med virksomhet på mange samfunnsområder avsluttet.

Helga Stene vokste opp i et misjons- og lærerskolemiljø i Stavanger og Trondheim. Etter studier i engelsk, fransk og norsk og studieopphold i utlandet, begynte hun en yrkeskarriere som lektor i den videregående skolen. Den ble avsluttet som rektor ved en skole i Oslo og til slutt som inspektør ved Pedagogisk seminar fra 1966–1972. Hennes faglige spesialfelt var språkmetodikk, men ellers spente hennes interesseområder svært vidt.

Et gjestedosementur ved universitetet i Berlin 1933–1935 hadde skjerpet hennes årvåkenhet overfor fascismen. Da okkupasjonen kom, ble Helga Stene og hennes søster universitetslektor Aasta Stene initiativtakere i et motstandsarbeid som prioriterte

holdningskampen. Hovedoppgaven var, slik de så det, å vinne striden om sinnene, å hindre nazifisering av det norske folk. Et kardinalpunkt var å hindre en brutalisering av mentaliteten slik at nazismen ikke så å si vant fram nettopp gjennom kampen mot den. Gjennom et nesten dumdristig opplysningsarbeid fremholdt de dette synspunktet. Allerede fra 1940 deltok søstrene Stene i en motstandskrets innen kvinneorganisasjonene som fra 1941 ble kalt «Gro»-gruppene. Tidlig slo de til lyd for aktiv og åpen motstand innen lærerorganisasjonene. Deres kanskje likevel viktigste bidrag var innsatsen som førte til den såkalte Foreldreaksjonen våren 1942. Bakgrunnen var at NS luftet planer om en pliktig «nasjonal ungdomstjeneste» for all ungdom. Gjennom personlige bekjenskaper, lærer- og kvinneorganisasjoner, melkebutikker og frisørsalonger – gjennom et kvinnenettverk – ble parolen om en foreldreprotest spredt. På forbausende kort tid klarte en å mobilisere mellom 200 og 300 000 individuelt underskrevne protestbrev som ble sendt Departementet for idrett og arbeidstjeneste. – Fra 1943 var Helga Stene i Sverige, seinere i London.

Etter krigen falt hennes politiske innsats på to felt. Hun var i ulike sammenhenger kvinnepolitisk aktiv, i Norske Kvinners Nasjonalråd, mht. spørsmål angående jenters utdanning og opplæring, som en av de første som tok opp kjønnsroller i lærebøker, fra 1972 som likestillingskonsulent for Grunnskolerådet. I denne forbindelse tok hun i sin pensjonisttid kristendoms-kunnskap for også å kunne vurdere disse lærebøkene faglig.

Dessuten var hun styremedlem og deltaker i en serie av humanitære og fredspolitiske organisasjoner, som Internasjonal Kvinneliga for Fred og Frihet, FN-sambandet, Flyktningenes venner og Antisla-veriselskapet til vern om menneskerettene.

Helga Stene ble i 1977 utnevnt til ridder av første klasse av St. Olavs orden.

Helga Stene var i full aktivitet til det siste, med titalls av foredrag siste året hun levde. I henne gikk et sterkt, engasjert og særpreget menneske vekk

* * *

I 1982/83 ble Helga Stene intervjuet om sitt livsløp på initiativ av Rådet for humanistisk forskning innen NAVF. 15 lydbånd med samtaler er avskrevet, og er sammen med en liste over de personene som omtales, nå overført til Riksarkivet. Helga Stenes privatarkiv – som omfatter hennes egen produksjon og korrespondanse og et stort skriftlig materiale fra de mange organisasjoner m.v. hun deltok i – er også skjenket hit. Til sammen utgjør dette et kildemateriale av interesse for forskning innen feltene sosialhistorie (barne- og ungdomstida), norsk utdanningsvesen, allmenn kvinnehistorie, okkupasjonshistorie og fredsbevegelsene.

Knut Kjeldstadli

Kvinner og psykiske problemer

Etablering av en samarbeids- og diskusjonsgruppe for psykologer

Kort om bakgrunnen:

I mai 1982 arrangerte Sekretariatet for kvinneforskning et 2-dagers seminar på Sundvollen. Målsettingen var å samle forskere og klinikere med interesse for psykologiske problemstillinger innen kvinneforskning. Et konkret mål var å stimulere til publisering både av forskningsarbeid og egne kliniske erfaringer som kunne bidra til økt forståelse av kvinners livssituasjo. De rundt 30 deltakerne konsentrerte seg om følgende hoved-temaer:

2. Dobbelthet og dilemmaer i kvinnerollen.
3. Aldring hos kvinner – livsløp.
4. Familie, ekteskap og barneomsorg.

Som resultat av diskusjonen på dette seminaret ble vi en gruppe på 9–10 psykologer og en psykiater, som ønsket å samarbeide videre. I utgangspunktet ville vi forsøke å «gjøre noe» i forhold til det vi oppfattet som felles interesse og erfaring med kvinner i psykologisk/psykiatrisk behandling. Vi falt ned på bokprosjektet «Kvinner og psykiske problemer» som vårt fags foreløpig eneste bidrag til serien *Kvinner levekår og livsløp*.

Noen erfaringer fra bokprosjektet:

Til å begynne med tenkte vi oss at vi som forfatter-gruppe sammen skulle arbeide med boken. På et tidlig tidspunkt ble det imidlertid klart at redaksjonen måtte ta over for bedre å kunne organisere og lede arbeidet. De «menige» artikkelforfatterne hadde ikke kapasitet til å ta seg av alle de andre i enheten.

I løpet av det drøye året vi har arbeidet med boken, har vi hatt tre felles samlinger (ett med støtte fra sekretariatet). Disse samkjøringsmøtene har vært helt nødvendige. Ellers har vi skrevet hver for oss – med redaktørene som tilgjengelige veiledere. En spesiell takk i denne forbindelse til Harriet Holter og Hanne Haavind for god faglig hjelp og støtte.

I høst kunne vi si oss ferdige med dette bokprosjektet. Vi benyttet da kvinneforskningsseminaret på Geilo 25.–27. oktober til å samle artikkelforfatterne for å oppsummere erfaringer og planlegge et eventuelt videre samarbeid. 8 av gruppas 10 deltakere var til stede på seminaret. Oppsummeringen dreide seg for en stor del om følgende: På tross av tildels forskjellig utgangspunkt i praksis og teori, har vi likevel kommet fram til en enhet i perspektivet på kvinner og psykiske problemer. Fra våre

1. Kvinners kriser, psykiske problemer, mestring og intervensjon.

forskjellige «poster» har vi observert de samme fenomenene og trukket ut mange av de samme begrepene. Vi har nærmet oss – noen av rent faglig og andre også av kvinnepolitisk interesse – felles problemstillinger rundt hvorfor kvinner ser ut til å få så mye psykiske problemer, og hvordan vi som arbeider med psykisk helsevern kan forsøke å hjelpe til med å løse disse problemene.

Planer for videre arbeid:

Etter avsluttet arbeid med boken er vi nå interessert i videre organisering av tema-gruppen. For å komme videre trenger vi imidlertid supplement fra andre interesserte. Vår erfaring er at mange kvinnelige psykologer, leger og andre helsearbeidere er opptatt av å gjøre noe annerledes i sin kliniske hverdag. Problemstillinger rundt temaet kvinner og terapi er kanskje særlig aktuelt.

Som ideer til videre planlegging og organisering tenker vi oss følgende:

–Vi trenger et FORUM der vi kan diskutere temaer omkring kvinner og psykiske problemer. Vi har behov for å fordype og videreutvikle oss på dette feltet, med en målsetting om å finne fram til og kunne begrunne valg av en alternativ forståelsesform.

–I denne sammenheng er det nødvendig å etablere en eller annen form for organisasjonsapparat. Det kan være løst sammen-satt, men det må fungere slik at interesserte vet hvor de kan henvende seg.

–Vi ser virksomheten i to deler; både arbeidet med å *oppsummere erfaringer fra klinisk praksis* (noe mange ønsker men ikke synes de får tid til), og *teoriutvikling* må være med.

–I første omgang henvender vi oss til psykologer. Vi ønsker imidlertid også forbindelseslinjer til andre fag. Interesserte kan henvende seg til en av følgende kontaktpersoner:

Rakel Nordseth – tlf. 064-60 122 – PP-tjenesten/Rendalen

Trine Anstorp – tlf. 02-46 18 70, l. 7623 – Ullevål sykehus, avd. 6A, Oslo 1

Anne-Helene Skinstad – tlf. 05-21 30 50 – Inst. for klinisk psykologi, Sydneplass 13, 5014 Bergen- Univ.

Agnes Andenæs – tlf. (07) 92 04 11 – Psyk. Inst., Dragvoll, Univ. i Trondheim.

Eva-Britt Larsen – tlf. 061-97 730 – Presteseter sykehus, 2840 Reinsvoll

Anne Hertzberg – tlf. 03-78 77 99 – Modum bads nervesanatorium, 3370 Vikersund

Susanne Moog Begnum – tlf. 04-55 80 00 – Rogaland DH-skole, boks 2510 Ullandshaug, 4001 Stavanger

Trine Anstorp
Ullevål sykehus, avd. 6A

Samfunnsvitenskap – koordinering av intervjuundersøkelser

NAVFs koordineringskomite for intervjuundersøkelser er nedsatt for å samordne arbeidet i NAVF når det gjelder koordinering og finansiering av samfunnsvitenskapelig og planleggingsrelevant forskning som bygger på intervjudata. Koordineringskomiteen har som langsiktig oppgave å bidra til å få i gang større felles årlige intervjuundersøkelser.

NAVFs koordineringskomite gjennomfører i 1984 et *prøveopplegg for koordinering av samfunnsvitenskapelige intervjuundersøkelser gjennom tilknytning til Arbeidskraftundersøkelsen (AKU)*. NAVF, ved Rådet for forskning for samfunnsplanlegging (RFSP) og Rådet for samfunnsvitenskapelig forskning (RSF) inviterer med dette forskere innenfor sine fagområder til å delta i prøveprosjektet med et begrenset antall spørsmål. Spørsmålene trenger i utgangspunktet ikke å være tematisk bundet til AKU. Gjennomføring av prosjektet

skjer ved kjøring på AKU i tredje kvartal 1984.

Forskere som ikke kan finansiere deltakelse gjennom egne prosjektmidler kan søke NAVF spesielt om dette.

Nærmere opplysninger om NAVFs samarbeidsinitiativ kan fås ved å kontakte leder for NAVFs koordineringskomité

Amanuensis Mette Qvortrup,
Østfold distriktshøgskole, tlf. 031-85400

Kontaktpersoner i NAVFs administrasjon:

Avdelingsleder Nina Gornitzka, RSF
Konsulent Halgeir Aalbu, RFSP

Frist for innsending av søknad om å knytte seg til NAVFs prøveopplegg er satt til 1. mars 1984. Søknad merket «RSF» sendes:

Norges almenvitenskapelige forskningsråd, Munthes gt. 29, Oslo 2. Tlf. (02) 56 52 90.

Statsbudsjettet 1984 – midler til forskning og høyere utdanning

NAVF's utredningsinstitutt utarbeider årlig en oversikt over forslag til statsbudsjettet med hensyn til bevilgninger, nye stillinger og prinsipielle utsagn som berører universiteter, høyskoler og institusjoner med forskning.

Fra dette årlige notatet (nå *Notat nr. 2/83, NAVF's utredningsinstitutt*) gjengir vi her et sammendrag:

1) *Statsbudsjettet og bevilgninger til FoU*
Forslag til statsbudsjett (medregnet folketrygden) for 1984 har en nominell økning på 8,2% når vi ser bort fra lånetransaksjo-

ner. Bevilgninger til Forsknings- og utviklingsarbeid (FoU) har ifølge Utredningsinstituttets beregninger en nominell vekst på 8,7% (tippemidler inkludert). Tar vi hensyn til lønnsoppgjør og Regjeringens prisforutsetninger på vel 6%, betyr dette etter Utredningsinstituttets beregninger en realøkning for de samlede FoU-bevilgninger på vel 2%. Dette betyr at den realnedgang/stagnasjon man har hatt i de samlede offentlige bevilgninger til FoU siden 1979 har snudd. Men bildet varierer atskillig for de enkelte hovedområder.

2) Prioriteringer

Regjeringen understreker at bevilgninger til forskning og utvikling er blant de prioriterte områder på budsjettet for 1984. Mht. prioritering av forskningsområder heter det at Regjeringen har lagt vekt på å *prioritere*:

- Forskning som kan stimulere teknologisk utvikling og økonomisk vekst
- Langsiktig kompetanseoppbygging i grunnforskning

Etter Utredningsinstituttets beregninger innebærer forslaget for 1984 en realvekst for det førstnevnte området – særlig som følge av bevilgningene til et nytt nasjonalt program for industriell kompetanseoppbygging på spissområder innen petroleumsvirksomheten, det norsk-svenske satellittsamarbeidsprosjektet (Tele-X) og Industrifondet. NTNØ oppnår status quo i bevilgningene etter flere år med realnedgang.

Satsingen på det andre prioriterte området – grunnforskningen – kommer derimot ikke til uttrykk i form av noen realvekst i budsjettforslaget. NAVF får riktignok en realvekst, men denne kompenserer ikke for en realnedgang i universitetenes midler til drift og utstyr i instituttene.

3) Universitetssektoren

Universitetssektoren får en *nominell* økning i de samlede bevilgninger på 4,4% eller 6,7% hvis vi ser bort fra bygg m.v. I premissene til Kulturdepartementets budsjettforslag inngår en klar prioritering av *teknisk utdanning*. Dette gir seg utslag både i forslagene om nye stillinger, tilskudd til nybygg og anslagene for nye studieplasser. Universitetet i Oslo har den klart laveste vekst når vi ser bort fra tilskuddsordningen til kommunale sykehus. Ordningen med klinisk utdanning i Norge for medisinerstudenter med utdanning fra utlandet vil bli avvirket (Aker-Lørenskog).

4) Høgskolesektoren

Høgskolesektoren får en gjennomsnittlig nominell bevilgningsøkning på 10,0% eller 7,5% hvis vi ser bort fra bygg m.v. For distriktshøgskolene, Statens Musikkonservatorium og Maritim høgskoleutdanning ligger økningen over dette gjennomsnitt. Ingen nye distriktshøgskoler foreslås, og det er uvisst når den planlagte høgskolen i Harstad kommer igang. Distriktshøgskolen i Nordland får den nye siviløkonomutdanningen i Nord-Norge idet Bodø i denne sammenheng prefereres «på faglig grunnlag» fremfor Universitetet i Tromsø. Ved de pedagogiske høgskoler blir det en viss nedgang i driftsutgiftene som følge av at allmennlærerutdanningen trappes noe ned (mens videreutdanningen og etterutdanningen økes noe).

5) Nye stillinger

Totalt foreslås opprettet 20 nye stillinger ved universiteter og høgskoler når vi ser bort fra overføringer mellom ulike kapitler og poster. Av disse er 17 vitenskapelige og 3 hjelpe-stillinger. I tillegg overføres 6 stillinger fra meteorologiske institusjoner. Dessuten er det også i år noen stillingsomgjøringer og nye II-stillinger. Ved de pedagogiske høgskoler blir 26 undervisnings-

stillinger inndratt som følge av reduksjon i allmennlærerutdanningen. Tilsvarende antall stillinger blir opprettet som nye ved andre regionale høgskoler og teknologisk orienterte studier. Herav er 15 lektorater og 11 hjelpestillinger.

6. Studenttall

De fremlagte vekstanslag for studenttall i 1983/84 er 0,3% eller noe over 100 innen *universitetssektoren*, hvor veksten antas å foregå innen realfag/teknologi/økonomi. Innen *høgskolesektoren* er anslaget 0,6% vekst eller nærmere 250. Mesteparten av veksten gjelder distriktshøgskoler, ingeniørhøgskoler og maritim høgskoleutdanning. Ved pedagogiske høgskoler er det reduserte opptakstall til allmennlærerutdanningen.

7. Teknologisk orienterte studier

De siste års vektlegging på teknologiske studier følges opp i Regjeringens budsjettforslag. Til teknologisk orienterte studier (kap. 333) foreslås bevilget 72 mill. kr. i 1984 hvorav 57 mill. kr. går til nybygg i Ullandhaugområdet i Stavanger. Utbyggingen i Porsgrunn må vente til utbyggingen i Stavanger er kommet lenger.

8. Forskningsrådene

Ifølge budsjettforslaget disponerer forskningsrådene tilsammen 840 mill. kr i 1984 – inkludert tippemidler og programbevilgninger – dvs. en nominell økning på 7,6% fra 1983. I lys av pris- og lønnsutviklingen skulle dette gi en reell økning på 1–2%. Økningen er størst for NAVF med en nominell økning på 12,0% og lavest for NLVF med 4,0%. NTNf har en økning på 6,9%. Veksten skyldes i første rekke programbevilgningene som samlet øker med nær 20%.

9. Tippemidlene

For 1984 er det regnet med en tildeling på

246 mill. kr fra tippeselskapet, og om nødvendig med en viss forskuttering av overskuddet i 1984. Dette er en nedgang på 60 mill. kr eller 20% fra 1983.

10. Departementsmidler til FoU

De fleste departementer har egne prosjektbevilgninger til «forskning, utredning og forsøksvirksomhet m.v.». For de fleste kapitler og poster innebærer forslaget for 1984 en reell nedgang. Dette gjelder særlig bevilgninger over Kommunal- og arbeidsdepartementet, Forbruker- og administrasjonsdepartementet og Olje- og energidepartementet. Bare Utenriksdepartementet, Justisdepartementet og Industridepartementet viser en økning over sine kapitler. Regjeringens nye politikk mht. disse midler kommenteres ikke eksplisitt i budsjettforslagene, men flere departementer betoner sterkere utredningssiden ved anvendelsen av disse midler.

11. Egne inntekter

Regjeringen fremhever betydningen av økte egeninntekter fra oppdragsforskning. I de konkrete budsjettforslag anføres dette som argument for reduserte bevilgninger til bl.a. Industriøkonomisk Institutt og Bransjeforskningsfondet.

12. Forskningspolitikk

Regjeringen viser til – eller annonserer følgende Stortingsmeldinger som behandler sentrale spørsmål knyttet til forskning og høyere utdanning:

- a) St.meld. 54 (1982–83) som behandler industriforskningen – og som for tiden behandles i Stortinget.
- b) En ny generell Stortingsmelding om forskning i inneværende valgperiode (meldingen omtales ikke eksplisitt, men er flere ganger nevnt av statsråd Langslet).

- c) Langtidsprogrammet for 1986–89 «vil gi en samlet utdypning også av Regjeringens forskningspolitikk», jfr. Gul bok.
- d) Kulturdepartementet vil i 1984 legge fram en egen melding om høyere utdanning.
- e) Olje- og energidepartementet arbeider med en egen melding om teknologiavtalene.

Stipend – Forskningsbidrag – Stillingsutlysninger

Prosjektledare – barnforskning

Nordiska samarbetsnämnden för samhällsforskning (NOS-S), som är ett samarbetsorgan för de nordiska samhällsvetenskapliga forskningsråden, har tagit initiativ till ett nordiskt komparativt prosjekt på området *småbarnsforskning* (0–6 år).

En planering og inventering skall inledas under 1984 med syfte att klargöra förutsättningarna för uppläggningsen av ett huvudprojekt som skall pågå under tre år. Uppgiften blir att kartlägga tidigare forskning, att anordna ett seminarium med erfarna forskare samt att föreslå ett huvudprojekt, vilket NOS-S kommer att ta ställning till på sedvanligt sätt. Denna projektinventerings- och planeringsfas beräknas omfatta högst ett år.

NOS-S tänker sig ett prosjekt som lägger vikt vid komparation mellan länderna med hänsyn till uppväxtvillkor och personlighetsutveckling.

NOS-S söker en kvalificerad forskare som dels har en god vetenskaplig meritering inom någon för den samhällsvetenskapliga barnforskningen väsentlig disciplin som t. ex sociologi, psykologi eller pedagogik och

som dels har förutsättningar att initiera och koordinera en forskningsinstans i nordisk samarbete.

NOS-S förutsätter vidare att sökaren har fast anknytning till en existerande forskningsmiljö. Anställning kommer att ske vid ett nationellt forskningsråd med löneförmåner motsvarande tidigare anställning.

Den som vill åta sig uppgiften skall senast den 1 februari 1984 anmäla sitt intresse till NOS-S:s sekretariat, c/o HSFR Box 6712, S-113 85 Stockholm. Ansökningen skall innehålla utförlig redogörelse för sökandens egen forskning inom området samt en preliminär plan för inventering och senare projekt.

Promemoria med ytterligare information kan rekvireras från NOS-S:s sekretariat.

Upplysningar lämnas av NOS-S:s sekreterare byrådirektör Torsten Augrell, telefon 08/15 15 80.

Ledige stillinger i Verdensbanken

Fra Hanne Laugesen har Sekretariatet motatt følgende oversikt over ledige stillinger i Verdensbanken, med oppfordring til kvalifiserte kvinner om å søke disse stillingene.

Detaljerte jobb-beskrivelser kan fås ved henvendelse til Sekretariatet. For nærmere informasjon kontaktes Hanne Laugesen ved Verdensbankens europeiske kontor, 66, Avenue d'Iena, 75116 Paris, Frankrike (tlf. 1/723-54-21).

World Bank Recruitment Needs November 1983-June 1984

Sector	Skill	Anticipated Vacancies
Country Programs	Contry Economist	20
Economic Research	Research Economist	15
Finance	Financial Economist	5

Agriculture	Agriculturist	6
	Irrigation & Drainage Engineer	4
	Education Economist	2
Education	General Educator	2
	Vocational Training Specialist	3
	Public Health	1
Population/Health/	Nutrition Specialist	1
Energy	Energy Economist	3
	Energy Planner	3
	Power Engineer	6
Transportation	Highway Engineer	3
	Railway Engineer	3
	Port Engineer	4
Water	Sanitary Engineer	3
Legal	Counsel	6
Information Resources Management	Computer Specialist	12
	Personell	
Management	Officer	3

Christiania Bank og Kreditkasses legat til Norges Tekniske Høgskole

Legatet kan i 1984 dele ut inntil ca. kr. 35.000,- fordelt på ett eller flere stipend.

Stipend kan søkes av lærerkrefter ved NTH som underviser i fag som er av særskilt interesse for bank-, industri- og handels- eller skipsfartsvirksomhet, til videre studium av betydning for undervisningen i disse fag.

Stipend kan også søkes for videre utdanning av arkitekter og sivilingeniører uteksaminert fra NTH som har særlig interesse og anlegg i retning av praktisk virksomhet i bank-, industri-, handels- og skipsfartsnæring.

Søknad til legatstyret med angitt formål, detaljert arbeidsprogram og kostnadsoverslag sendes NTH, Sekretariatet, innen 20. februar 1984.

Nordiske forskerkurser

Fristen for å sende inn forslag til Nordiske Forskerkurser 1985 er satt til *1. februar 1984*. Den samme fristen er satt for å søke om stipendstøtte og økonomisk støtte til avvikling av symposier. Når det gjelder stipend og symposier, er det imidlertid også en senere søknadsfrist: *1. oktober 1984*.

Henvendelse: Fil. lic. Barbro Bryngelson, Inst. for oorganisk kemi, Chalmers tekniska högskola, S-41296 Göteborg, Sverige.

Torske Klubben Fellowships

The University of Minnesota announce the availability of Torske Klubben Fellowships. These awards provide for one year of graduate study at the University of Minnesota in any field.

Kopi av skriv fås ved henvendelse til Ukebulletinen, 7034 Trondheim-NTH. Søknadsfrist: *31. mars 1984*.

"George Sand." Tegning av Alfred de Vigny fra 1880-årene. (Bibl. Marguerite Duraud, Paris.)

Nye kvinnelige stipendiater og prosjektledere i NAVF 1984

Rådet for samfunnsvitenskapelig forskning (RSF)

Rettsvitenskap

Tone Sverdrup

Inst. for off. rett, Oslo

Kirsti Strøm Bull

Inst. for privatrett, Oslo

Lucy Smith

Inst. for privatrett

Prosjekt

Rett og privat omsorg

(Utdanningsstipend)

Samliv ut vigsel

Rettsregulering av aksjeomsetning

Økonomi

Julie Aslaksen
(Arb.plass ennå ikke bestemt)

Planlegging under usikkerhet
(Utdanningsstipend)

Geografi

Gerd Wikan
Geografisk inst., Oslo

Shuttling – A study of urban–rural linkages
in Botswana

Sosiologi

Anne-Katrine Brock-Due
Sosiologisk inst., Bergen

Jenter, utdanningsvalg og livsløp.
(Utdanningsstipend)

Kari Moxnes,
Inst. for sos. og samfunns-
kunnskap, Trondheim

Fra kjernefamilie til tokjernefamilie.
(Utdanningsstipend)

Statsvitenskap

Hege Skjeie
Inst. for statsvitenskap, Oslo

Behandling av kvinnekrav i LO.
(Utdanningsstipend)

Sosialantropologi

Berit Fladby,
Sosialantropologisk inst., Oslo

Vedlikehold og endring av risbønders
økonomiske tilpasninger.
(Utdanningsstipend)

Kari Sivertsen
Sosialantropologisk inst.,
Bergen

Fra Tzeltal-talende *campesina*-husmor
til spansk-talende yrkeskvinne.
(Utdanningsstipend)

Psykologi

Kari Brith Thune-Larsen
Psykologisk inst., Oslo

Fødsel – reaksjon – tiltak.
(Utdanningsstipend)

Tove Beate Pedersen
Psykologisk inst., Oslo

Kjønn og kommunikasjon

Torill C. Lindstrøm
Inst. for fysiologisk psykologi,
Oslo

Psykologiske og fysiologiske reaksjoner
ved sorg. (Utdanningsstipend)

Bente Egenberg
Senter for cerebral parese

En psykologisk studie av MMC-barn.
(Utdanningsstipend)

Pedagogikk

Kari Lamar
PFI, Blindern

Barns evne til sosial rolletenkning.
(Utdanningsstipend)

Gunhild Imsen
Ped.sem., Trondheim

Motivasjonsstruktur og verdiorientering
hos kvinner.

Else M. Haugann
Statens Spesiallærerhøgskole

Blinde og svaksynte kvinner.

Tone Skinningsrud
Inst. for samfunnsvitenskap, Tromsø

Klasseromsinteraksjon i kjønnsperspektiv

Björg B. Gundem
Pedagogisk forskningsinst., Oslo

Skoleform som fagplanreform

Anne B. Amundsen
Statens Spesiallærerhøgskole

Begrepsstimulering – tunghørte barn.

Birgit Brock-Utne
Pedagogisk forskningsinst., Oslo

NFPFs kongress i Norge 1984.

Marit Norback
Halden lærerhøgskole

Grunnskolenes interessestruktur i musikk
i et bymiljø og deres relasjon til faget musikk.

Rådet for humanistisk forskning (RHF)*Språk*

Julie Feilberg
Inst. for anvendt språkvitenskap,
Trondheim

Analyse av mor–barn-dialoger.
(Utdanningsstipend)

Folkeminne

Anna Helene Tobiassen
Inst. for etnologi, Oslo

Driftehandel med storfe i Norge.
(Amanuensisstip.)

Liv Emma Thorsen,
Historisk inst., Trondheim

Bondekvinnerens liv i Skaun.
(Amanuensisstip.)

Musikk

Marit Lie
Inst. for musikkvitenskap, Oslo

Kvinnens rolle som komponist og utøver.
(Utdanningsstipend)

Teologi

Gro Steinsland
Religionshistorisk ins., Oslo

Vaneguden og jotunkvinnen.
(Amanuensisstip.)

Litteratur/film/teater

Elisabeth Eide
Østasiatisk inst., Oslo

Ibsen og Kina.
(Utdanningsstipend)

Lillian Jorunn Helle
Russisk inst., Bergen

Den russiske symbolismens estetikk.
(Utdanningsstipend)

Irene Iversen
Nordisk institutt, Oslo

Den norske litteraturkritikks historie,
1830–1940.

Historie

Kari Melby
Historisk inst., Oslo

Kvinnerns arbeid i Norge 1875–1940

Liv Mykland Marvik
Statsarkivet, Hamar

Kommunal arkivkunnskap

Kunsthistorie/arkitektur

Kari Hoel Malmstrøm
Historisk inst., Oslo

Myrens Mekaniske Verksted.

Arkeologi

Birgit Heyerdahl-Larsen
Oldsaksamlingen, Oslo

Kaupang-undersøkelsen.

Berit J. Sellevold/Rita Næss
Riksantikvaren

Jernalderens mennesker

Saphunaz-Amual Nagiub
Etnografisk Museum, Oslo

Forskning om det gamle Egypt.

Museumsforskning

Anna Jorunn Ardem
Sogn Folkemuseum – De Heibergske
Samlinger

Kvinnekår i Sogn ca. 1900–1940
(Utdanningsstipend)

Diverse

Bente Lohne
Østasiatisk inst., Oslo

Kinas verdikrise
(Utdanningsstipend)

Studentstipend for kvinner i historie og filosofi

Sandvik, Hilde
Historisk institutt, Oslo

Kvinner, laug og privilegier

Tryti, Anna Elisa
Historisk institutt, Bergen

Bergen bispedømme ca. 1300–1350

Svenneby, Elin
Filosofisk institutt, Oslo

Ontologisk differens i etnologien

Thoresen, May Britt
Filosofisk institutt, Trondheim

Kulturbegrep og språkanalyse

Studentstipend i teologi og ikke-europeiske studier

Rygh, Ingrid
Teologisk fakultet, Oslo

Norske Mariaantemensaler

Salmonsens, Jone
Teologisk fakultet, Oslo

Gudinnebevegelsen

Røthe, Gunnhild
Religionshistorisk institutt, Oslo

Mana, myter og menneskesyn fa'asamoa

Rådet for medisinsk forskning (RMF)

Gudrun Pétursdóttir
Fysiologisk inst., Oslo

Utvikling av motornerver
(Utdanningsstipend)

Trine Bjørø
Aker Sykehus

VIP – PRL Stimulerende hormon.
(Utdanningsstipend)

Anne Husebekk
IMB, Tromsø

Studier av amyloidose
(Utdanningsstipend)

Anne Glennås
Rikshospitalet

Gulleffekt og metallothionein
(Utdanningsstipend)

Lill Thorsen
Rikshospitalet

Blodplaters fibrinogenbinding
(Utdanningsstipend)

Ingegjerd Sekse
Haukeland Sykehus

Nyresirkulasjon ved akutt glomerulonefritt
(Utdanningsstipend)

Sonni Mette Wåler
Klinikk for barnetannpleie, Oslo

Plaque – metabolisme og hemming
(Utdanningsstipend)

Sidsel Rogde
Inst. for rettsmed., Oslo

Humant C 8 – genetiske studier
(Utdanningsstipend)

Frances Mary Cowan
Ullevål Sykehus

Neo natal cerebral Blood Flow
(Klinisk stipend)

Gunvor Semb
Brettvedt senter for logopedi

Kraniofacial vekst hos barn med leppe/kjeve/
ganespalte (Klinisk stipend)

Rådet for naturvitenskapelig forskning (RNF)

Ingegerd Haldorsen
Kjemisk inst., Oslo

Kjernereaksjoner induisert med GHe og 12c.
(Post dr. stipend)

Berit Stensønes Henriksen
Matematisk inst., Oslo

Counter examples in several complex variables
(Dr. stipend)

Reidun Aalen
Inst. for genetikk, Oslo

Kartlegging av plasmider hos *Neisseria gonorrhoeae* (Dr. stipend)

Anne-Grete Frodesen
Geofysisk inst., Bergen

Elementærpartikkelfysikk ved CERN.
Nøytinoreaksjon i deuterium ved SPS

Inger Sandlie
Kjemisk inst., Bergen

Genetic engineering and gene cloning as a tool
in DNA-repair studies (Post dr. stipend)

Brit Rohnes
Norges lærerhøgskole

Preorjektivt studier
(Post dr. stipend)

Brit Salbu
Kjemisk inst., NLHT, Trondheim

Utvikling – studier av avanserte
toksiske effekter

Rådet for forskning for samfunnsplanlegging (RFSP)

Kvinneperspektiv på samfunnsplanleggingen

Siri Gerrard/Haldis Valestrand
Finnmark DH-skole/
Univ. i Tromsø

Næringspolitikk, teknologi, distriktsplan-
legging og foretaksstrategier.
Konsekvenser for kvinner

Marianne Gullestad
Inst. for sos. antropologi, Bergen

Sosiale fellesskap: Slekt, venner og
nærmiljø

Marit Hoel
Inst. for samfunnsforskning

Offentlig sektor som arbeidsplass
for kvinner

Elin Kvande
IFIM-NTH

Mot en kjønnsbestemt arbeidsdeling blant
sivilingeniører
(Samfinansieringen med FAD)

Bitten Jevnaker
Industriøkonomisk inst., Bergen

Yrkers kjønnsstruktur 1960–1980

Sosiale perspektiv og tiltak

Lise Kjølørød
Sosiologisk inst., Oslo

Jordmødrenes plass i helse- og
sosialtjenesten

Eli Siverts
Statens spesiallærerhøgskole, Hosle

Psykotisk/autistiske mennesker. Miljømessige betingelser for trivsel og læring

Formidlingsprogrammet

Bente Bakken
Universitetsforlaget, Oslo

Opprettelse av forskningsdokumentasjonstjeneste

Susan Brochett
Meyerløkkeprosjektet, Oslo

Formidlingen – ny plankunnskap

Nærmiljø og lokalsamfunn

Anne Louise Gjesdal Christensen,
Oslo

Grønland/Nedre Tøyen – Bydel i forandring

Arbeid i 80-åra

Hjørdis Kaul
IFIM-NTH

Mestring av arbeidsledighet

Kristin Tornes/Kari Skrede
Sosiologisk inst., Bergen/
Inst. for samfunnsforskning

Kvinner og arbeid – et livsløpsperspektiv (bokprosjekt)

Nye prosjekter i FAD 1984

Marianne Gullestad
Inst. for sos. antropologi, Bergen

Kvinneperspektiv på planlegging

Ottar Hellevik
Inst. for statsvitenskap, Oslo

Kvinner og valget

Kirsti Haaland

Delt samværsordning for barn etter separasjon/skilsmiss

Gunvor Iversen
Statistisk Sentralbyrå

Arbeidsmarkedstilpasning blant ektefeller

Jan E. Kristiansen

Synkende fruktbarhet

Ingeborg Astrid Kleppe
Univ. i Bergen

Familieøkonomi – kvinners medbestemmelse

Elin Kvande
IFIM/NTH

Mot en kjønnsbestemt arbeidsdeling blant sivilingeniører?

Björg Moen/Helge Brunborg
Statistisk Sentralbyrå

Familie og samfunn

Gunvor Strømsheim
Inst. for samfunnsforskning, Oslo

Arbeidstid og likestilling på arbeidsmarkedet

Bøker

Falkinger, Ann: *Jente med argumenter*. En håndbok i likestilling. Grøndahl & Søn Forlag A/S, 1983.

Ferrare D'occhieppo, Konradin: *Betlehemsstjernen, hva var det som hendte?* Universitetsforlaget 1983.

Francke, Ellen: *Blendingsgardiner og blåturnsko*. Gyldendal Norsk Forlag, 1983.

Ingrid Hedstrøm/Karin Persson: *Kvinnors Krafter*. Bokforlaget Natur og Kultur, 1983.

Hoel, Marit: *Den kvinnelige arbeiderklassen* (Kvinnerens levekår og livsløp). Universitetsforlaget 1983.

Unni Wikan: *I Morgen, hvis Gud vil...* Universitetsforlaget 1983.

Rapporter, prosjektnotater, artikler og oversikter

Arbejdsgruppen for kvindestudier, Kvindeforskningspolitikk, rapport fra et landsmøte, Odense universitet 1983.

Bedriftsøkonomisk institutt, 18/83: Sparring med skattefradrag, en privatøkonomisk analyse. Av Øyvind Bøhren.

PUBLIKASJONER

Center for samfundsvidenskabelig kvindeforskning. Evaluering af kurser for unge arbejdsløse kvinder i Storstrøms amt. nr. 6/83.

Forbruker- og administrasjonsdepartementet, Likestillingspolitikk 1982. En oversikt over offentlige tiltak for likestilling mellom kjønnene.

FMD, arbeidsrapport nr. 34/83. Åpningstider og forbrukerproblemer. Av Randi Lavik.

FMD, arbeidsrapport nr. 44/84. Lønnsforskjeller i detaljhandelen. Av Kjell Sagstad.

Industriøkonomisk institutt, arbeidsrapport nr. 53/83. Lønnsforskjeller mellom kvinnelige og mannlige arbeidere i tre industrigrener. Av Kristin D. Titlestad.

Industriøkonomisk institutt, arbeidsrapport nr. 60/83. Bruken av likestillingstilskudd i Nordland 1979-83. Av Birgit Helene Jevnaker.

Institutt for offentlig retts skriftserie 5/83. Dødsfall og rettsplikten overfor foreldre.

Institute of Physics, University of Oslo, Girls and Science and Technology, Conference Report from the Second GASAT Conference, Norway, 5.-10. Sept. 1983. Edited by Svein Lie.

NAVF, RFSP, Prosjektoversikt nr. 1, 1983.

NAVFs utredningsinstitutt, Statsbudsjett for 1984.

- NAVFs utredningsinstitut, Ungdomsforskning.
- NAVFs utredningsinstitut, Yrkeskarriere og samfunnsengasjement 1983: 5.
- NORAD, Omskjæring av kvinner. Av Unni Paulsson Kramer.
- PRIO, 5/82. Innvandrerkvinnene: Hva vet vi om dem. Av Live Brekke.
- PRIO, 19/83. Når kvinner blir migranter. Bidrag til teoretisk forståelse av innvandrerkvinnene. Av Live Brekke.
- Roskilde Universitetscenter: Hjemme godt men ude bedst?
- Sosialdepartementets sammendragsserie nr. 18/83. Oppsummering av en del eksisterende kunnskap om kvinnehushandling. Av Randi Nisja.
- Statistisk Sentralbyrå, Folkemengden etter alder og ekteskapsstatus, desember 1982.
- Statistisk Sentralbyrå, Statistisk Årbok 1983.
- Universitets- og høyskoleembetet 1983: 4. På rett kurs i høyskolen?
- Universitets- og høyskoleembetet 1983: Doktorrand 1982, prosjektrapport.
- Utenriksdepartementet. Stipend til utlandet, 1984-85.

Tidsskrifter

- Akkavaki 3/83
- Ammenyt 4/83
- Atlantis, vol. 8, nr. 2, 1983
- Barn 4/83
- Feminist Studies, vol. 9, nr. 3, 1983
- Forskerforum 5/83
- Forskningspolitikk 3/83
- Forum for kvinnlige forskere og kvinneforskning, Lund. Kvinnor och naturvetenskap.
- Fysioterapeuten 12/83
- Hertha 6/83

- KjerringRåd, 3-4/83. Tema: Kvinner og idrett
- Kvindespor 8/83. Tema: Hexer
- Kvinds 4/83
- Kvinnejournalen 5-6/83. Tema: Pornografi
- Kvinnobulletinen 6/83. Tema: Kvinnor och religion.
- Kvinnor och forskning 8/83
- Kvinnovetenskapelig tidskrift 4/83
- Lige nu 8/83
- Materialisten 3-4/83
- Miljømagasinet 3/83
- NYCK 25/83
- Statsviteren 3-4/83
- Tidsskrift for samfunnsforskning 6/83
- Women's research and resources centre, Newsletter, no. 6, 1983

Publikasjoner fra Sekretariatet

Arbeidsnotater

Arbeidsnotat nr. 7/78:
Kvinner's plass i levekårsundersøkelsen. Av Ingebörg Astrid Kleppe.

Arbeidsnotat 1/79:
Kvinner's levekår – en seminarrapport.

Arbeidsnotat nr. 4/79:
Kvinnefelleskap og kvinneinteresser. Ved Siri Gerrard, Aud Grandaunet, Marit Hoel og Merete Lie. Arbeidsnotat nr. 2/79 fra veiledningsprosjekt.

Arbeidsnotat 5/79:
Lønnet og ulønnet omsorg. En seminarrapport.

Arbeidsnotat nr. 2/80:

Teori og metode i kvinneforskningen. Rapport fra en konferanse.

Arbeidsnotat nr. 1/81:

Forholdet mellom kvinneforskningen og kvinnebevegelsen. Rapport fra et seminar.

Arbeidsnotat nr. 2/81:

Kvinner, overgang og aldring. Rapport fra et seminar.

Arbeidsnotat nr. 2/82:

Oversikt over samfunnsvitenskapelig forskning om kvinner. Litteratur og prosjekter. Ved Marianne Noodt.

Arbeidsnotat nr. 1/83:

Humanistisk konferanse om kvinneforskning. Konferanserapport.

Arbeidsnotat nr. 2/83:

Kvinneforskning for samfunnsplanlegging. Rapport fra et seminar.

Arbeidsnotat nr. 3/83:

Kvinner og arbeid 1750–1914 i England og Frankrike. En oversikt over kvinnehistorisk forskning.

Arbeidsnotat nr. 4/83:

Medisinsk kvinneforskning. Rapport fra et seminar.

Øvrige numre er utgått!

Annet

Om forskningsformidling gjennom massemedier. Av Mie Berg. 58 s, kr. 25,–.

Informasjonshefter

Generell del

Medisinske fag

Realfag

Humanistiske fag

Samfunnsfag

(Oppgi fagområde ved bestilling.)

Samtlige publikasjoner kan fås ved henvendelse til Sekretariatet for kvinneforskning.

ÅRBOG FOR KVINDESTUDIER VED AUC 1983

Aalborg Universitetsforlag
Langagervej 2
Box 159
9100 Aalborg

Sekretariatets styre:

Professor Åse Hiorth Lervik, leder (repr. for humaniora)
Førsteamanuensis Grete Botten (repr. for medisin)
Konsulent Per Miljeteig-Olssen (repr. for FAD)
Professor Agnar Sandmo (repr. for NAVFs styre)
Forsker Kari Skrede (repr. for samfunnsvitenskap)
Professor Else-Ragnhild Neumann (repr. for naturvitens

Varamedlemmer:

Profesor Jorunn Hareide
Dr. philos. Anne-Brit Kolstø
Konsulent Ragnhild Grennes
Professor Asbjørn Hordvik
Amanuensis Beatrice Halsaa
Førsteamanuensis Odd Erik Johansen

I sekretariatet:

Daglig leder Aina Schjøtz
Konsulent Ingvild Gaasemyr
Førstekontorfullmektig Randi Borgen
Førstekontorfullmektig Guro Helgerud
Forskningsleder Hanne Haavind (f.o.m. 1/3-84)

Etterlysning

KJØNNSROLLESEMINARET 10 ÅR

Kjønnsrolleseminaret ved Institutt for samfunnsvitenskap ved Universitetet i Tromsø skal markere sitt 10-års jubileum 16. og 17. mars i år.

Gamle deltakere etterlyses.

Ta kontakt med R. Dahle (083) 81 688

Nærmere opplysninger/program i neste
Nytt om kvinneforskning.

PROSJEKTMIDLER
FRA NORDISK
MINISTERRÅD 1985

Søknadsfrist for prosjekt-
midler fra Nordisk Minis-
terråd for 1985 er

1. mars 1984. Søknads-
skjema kan fås ved

henvendelse til Sekre-
tariatet for kvinne-

forskning. Kontaktperson i

N.M. er Monica

Tamm-Buckle.

Postboks 6753

St. Olavs plass,

Oslo 1.

Adresse:

Returadresse:
NAVF's sekretariat
for kvinneforskning
Munthes gt. 29
Oslo 2

Fra serien «Lovens voktere», Honoré Daumier 1848